ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

70 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

PARTIDUL NAȚIONAL ROMÂN — FACTOR DE SEAMĂ ÎN LUPTA PENTRU FĂURIREA MARII UNIRI
ALEXANDRU PORȚEANU

ATITUDINEA DEMOCRATICĂ A CONSILIILOR NAȚIONALE ROMÂNE ÎN PERIOADA OCTOMBRIE—DECEMBRIE 1918
TRAIAN RUS

ACȚIUNI COMUNE ALE ROMÂNILOR, CEHILOR ȘI SLOVACILOR ÎN LUPTA PENTRU FĂURIREA STATELOR NAȚIONALE UNITARE ȘI INDEPENDENTE ȘI PENTRU RECUNOAȘTEREA LOR INTERNAȚIONALĂ (1916—1920)
CONSTANTIN BOTORAN, CONSTANTIN STAN

DIPLOMAȚIA FRANCEZĂ ȘI UNIREA ROMÂNILOR DIN 1918 (I)
NICOLAE DASCĂLU

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

O REMARCABILĂ OPERĂ ÎNTRUNIND MĂRTURII DOCUMENTARE DESPRE MAREA UNIRE DIN 1918
CONSTANTIN MOCANU

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

11

TOMUL 41 1988

NOIEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU *(redactor şef)*, ION APOSTOL *(redactor şef adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIŢĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ŞTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR *(membri)*

Preţul unui abonament este de 180 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ROMPRESFILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box 12—201. Telex 10376 prsfi r — Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64—66.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de Redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa Redacţiei:
B-dul Aviatorilor nr. 1
71247 — Bucureşti, tel. 50.72.11
www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOM 41, NR. 11
noiembrie 1988

SUMAR

70 DE ANI DE LA FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

ALEXANDRU PORȚEANU, Partidul Național Român din Transilvania — factor de seamă în lupta pentru făurirea Marii Uniri 1043
TRAIAN RUS, Atitudinea democratică a Consiliilor Naționale Române în perioada octombrie—decembrie 1918 1067
CONSTANTIN BOTORAN, CONSTANTIN STAN, Acțiuni comune ale românilor, cehilor și slovacilor în lupta pentru făurirea statelor naționale unitare și independente și pentru recunoașterea lor internațională (1916—1920) 1083
NICOLAE DASCĂLU, Diplomația franceză și unirea românilor din 1918 (I) 1099

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

O remarcabilă operă întrunind mărturii documentare despre Marea Unire din 1918 *(Constantin Mocanu)* 1113

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

Câteva precizări în legătură cu continuitatea urbană între antichitate și evul mediu *(Emilian Popescu)*; Simpozionul științific: „Probleme filozofice și metodologice ale culturii românești din epoca de tranziție de la feudalism la capitalism (epoca brâncovenească)" *(Nagy Pienaru)*: Zilele Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" din Iași *(Nicolae Liu)*; Sesiunea „Continuitatea și ascendența civilizației românești la Dunărea de Jos" *(Traian Udrea)*; A XI-a sesiune de comunicări științifice și referate a Institutului de Marină „Mircea cel Bătrîn" *(Marian Stroia)* 1119

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

Dr. CONSTANTIN OLTEANU, *Evoluția structurilor ostășești la români*, Edit. Militară, București, 1986, 287 p. *(Ion Apostol)* 1131
IACOB MÂRZA, *Școală și Națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1987, 238 p. *(Paul Cernovodeanu)* 1132
LIVIU MAIOR, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900—1914*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, 193 p. *(Ovidiu Bozgan)* 1134
* * * *Greece and Great Britain during the World War I*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1985, 257 p. *(Tatiana Dufu)* 1135

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 41, N° 11
novembre 1988

SOMMAIRE

70 ANS DEPUIS LA CRÉATION DE L'ÉTAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

ALEXANDRU PORŢEANU, Le Parti National Roumain de Transylvanie — élément important dans la lutte pour l'édification de la Grande Union 1043
TRAIAN RUS, L'attitude démocratique des conseils nationaux roumains dans la période octobre—décembre 1918 1067
CONSTANTIN BOTORAN, CONSTANTIN STAN, Actions communes des Roumains, Tchèques et Slovaques dans la lutte pour la création des États nationaux unitaires et indépendants et pour leur reconnaissance internationale (1916—1920) 1083
NICOLAE DASCĂLU, L'activité diplomatique française et l'union des Roumains en 1918 (I) 1099

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE

Une œuvre remarquable réunissant des témoignages documentaires sur la Grande Union de 1918 *(Constantin Mocanu)* 1113

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

Quelques éclaircissements concernant la continuité urbaine de l'antiquité au Moyen-Âge *(Emilian Popescu)*; Symposium scientifique: „Problèmes philosophiques et méthodologiques de la culture roumaine à l'époque de transition de la féodalité au capitalisme (l'époque de Brancovan)" *(Nagy Pienaru)*; Les journées de l'Institut d'histoire et d'archéologie „A. D. Xenopol" de Iaşi *(Nicolae Liu)*; La session scientifique „La continuité et l'ascendance de la civilisation roumaine dans la zone du Bas Danube" *(Traian Udrea)*; La XIe session de communications scientifiques et comptes-rendus de l'Institut de Marine „Mircea l'Ancien" *(Marian Stroia)*. 1119

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

Dr. CONSTANTIN OLTEANU, *Evoluţia structurilor oştăşeşti la români* (L'évolution des structures militaires chez les Roumains), Edit. Militară, Bucureşti, 1986, 287 p. *(Ion Apostol)* 1131
IACOB MÂRZA, *Şcoală şi Naţiune (Şcolile de la Blaj în epoca renaşterii naţionale)* (L'École et la Nation — Les écoles de Blaj à l'époque de la renaissance nationale), Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1987, 238 p. *(Paul Cernovodeanu)* 1132
LIVIU MAIOR, *Mişcarea naţională românească din Transilvania 1900—1914* (Le mouvement national roumain de Transylvanie 1900—1914), Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, 193 p. *(Ovidiu Bozgan)* 1134
* * * *Greece and Great Britain during the World War I*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1985, 257 p. *(Tatiana Luţu)* 1135

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1041—1138, 1988

www.dacoromanica.ro

PARTIDUL NAȚIONAL ROMÂN DIN TRANSILVANIA — FACTOR DE SEAMĂ ÎN LUPTA PENTRU FĂURIREA MARII UNIRI

ALEXANDRU PORȚEANU

Unitatea națională ca trăsătură definitorie a istoriei românilor, epopeea luptei multiseculare pentru Unirea politică culminînd cu măreţul act de la 1 Decembrie 1918 și continuînd pînă în zilele noastre prin realizarea și dezvoltarea națiunii socialiste, reprezintă coordonate fundamentale, expresii strălucite și motivații esențiale ale istoriei unitare a patriei. Subliniind importanța acesteia, Președintele Nicolae Ceaușescu preciza: „Poporul nostru are o singură istorie, iar activitatea Partidului Comunist Român, ca și a altor partide în diferite perioade, constituie o parte inseparabilă a istoriei patriei" [1].

Partidul Național Român din Transilvania ocupă un loc de seamă în istoria modernă a țării noastre. Activitatea, specificul și caracterul său îmbogățesc tipologia partidelor politice din istoria modernă a României, contribuind totodată la nuanțarea și aprofundarea conceptului însuși de partid politic.

Partidul Național Român din Transilvania a reprezentat cadrul de organizare și factorul de conducere a luptei de eliberare națională din Transilvania, o importantă forță politică a luptei întregii națiuni pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918. Partidul Național Român nu-și putea pune, în mod obiectiv, problema cuceririi puterii politice în cadrul Ungariei. Chiar satisfacerea unor revendicări naționale românești, care s-a dovedit de asemeni imposibilă, nu ar fi schimbat situația. Conștiința imposibilității accesului la putere nu numai că nu a limitat capacitatea de acțiune a P. N. R. ci, dimpotrivă, a determinat obiectivul programatic preliminar, obligatoriu, al necesității înlăturării regimului politic oprimator ca o condiție indispensabilă a libertății naționale. Acest obiectiv, formularea lui, a evoluat istoricește de la necesitatea înlăturării dualismului austro-ungar pînă la Unirea Transilvaniei cu România.

Misiunea istorică a Partidului Național Român a fost aceea a Unirii Transilvaniei cu România, chiar dacă acest obiectiv nu a putut fi înscris de la început în programul său.

În istoria generală a partidelor politice, P. N. R. se înscrie în categoria partidelor celor oprimați. Titulatura sa de partid se explică prin mecanismul politic în care era angrenat, structurat pe partide. În ansamblul situației etnice și politice a Ungariei, românii constituiau o naționalitate, dar în Transilvania ei formau marea majoritate a populației; de aceea în Transilvania, Partidul Național Român nu poate fi considerat în sensul îngust al noțiunii de partid, ca „parte" a vieții publice, cu atît mai mult cu cît românii se afirmau puternic prin unitatea lor națională, prin uni-

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1043—1065, 1988

www.dacoromanica.ro

tatea forțelor lor politice, care nu se puteau fărămița în mai multe „părți" sau partide. În Transilvania, noțiunea modernă de „partid politic" însemna în primul rînd organizare, iar delimitarea pe care o exprima nu putea fi decît de ordin național, adică de organizare unitară a națiunii.

Marea Unire a însemnat momentul de apoteoză și în istoria P.N.R. Importanța fundamentală a acestei înfăptuiri istorice este pregnant reliefată în vasta operă a Secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care subliniază că „desfășurarea evenimentelor istorice a demonstrat cu putere că Unirea de la 1 Decembrie 1918, care a dus la crearea statului național unitar român, a fost rezultatul nemijlocit al luptei hotărîte a celor mai largi mase populare, a întregului popor, un act în deplină concordanță cu drepturile inalienabile ale românilor, cu realitatea obiectivă, cu cerințele legice ale dezvoltării istorice sociale" [2].

După o experiență politico-istorică de aproape o jumătate de secol, P. N. R. intra în anii 1917—1918, împreună cu întregul popor român, în faza decisivă, finală a luptei pentru Unire.

Începînd din primăvara anului 1917 apar noi semne încurajatoare pentru mișcarea generală de eliberare și de unire a tuturor românilor. Revoluția burghezo-democratică din februarie 1917 din Rusia, care a înlăturat țarismul, afirmarea crescîndă a dreptului popoarelor la autodeterminare, frămîntările sociale și politice accentuate pretutindeni de urmările războiului, au încurajat forțele democratice și revoluționare ale națiunilor oprimate. Prizonierii români transilvăneni aflați în Rusia, Italia, Franța, încep să se organizeze cu sprijinul aliaților. La intensa propagandă în străinătate a cauzei românești participă fruntași politici de seamă ai românilor transilvăneni (O. Goga, V. Lucaciu și alții, în Rusia, Franța, Italia, S. U. A. ș.a.). Victoriile de excepțională însemnătate de la Mărășești-Mărăști și Oituz din vara anului 1917, la care au contribuit și o parte din foștii prizonieri transilvăneni, au impulsionat substanțial afirmarea unității naționale românești [3]. Partidul Național Român din Transilvania a fost o parte componentă, organică, a marii mișcări a întregului popor spre împlinirea unității sale politice. În condițiile aspre din Transilvania anului 1917, P. N. R. nu putea încă să acționeze deschis. Conducătorii și membrii săi erau constrînși să se limiteze la cerințele elementare ale vieții naționale, cu mari riscuri. Cel mai important rezultat a fost în acele condiții însăși menținerea partidului, a cărui existență era prezentă în conștiința publică. Pe fundalul frămîntărilor social-politice se înscria în continuare mișcarea pentru reforma electorală. Presa maghiară înregistra prompt luările de atitudine ale reprezentanților românilor. Denumirea Partidului Național Român era menționată chiar în titlul unor asemenea articole, ceea ce contribuia la consacrarea ei chiar și atunci cînd comentarile erau ostile; dar faptul că, de exemplu, Vasile Goldiș a declarat în public (iunie—septembrie 1917) aderarea P. N. R. la „blocul pentru votul universal", luînd cuvîntul la o mare întrunire de la Arad [4], a fost conseminat cu satisfacție și reprezenta oricum, o semnificativă reafirmare a partidului în arena publică, chiar dacă ea a rămas fără rezultate imediate. În vara și toamna anului 1917 și-a reluat activitatea și mișcarea socialistă, organul de presă al secției române a P. S. D. U. [5] — „Adevărul" — reapărînd la 1 octombrie 1917. Ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octom-

www.dacoromanica.ro

brie au contribuit la amplificarea efervescenței maselor, a frămîntărilor politice și naționale. Reapariția aproape simultană, pe scena politică, a Partidului Național Român și a Secției române a P. S. D U. a constituit o premiză esențială a declanșării etapei finale a luptei pentru Unire; pentru definitivarea conceptului unității politice și a căilor de înfăptuire concretă a acesteia, era în mod obiectiv necesară realizarea confluenței politice depline a tuturor forțelor națiunii, în primul rînd a celei dintre P. N. R. și socialiști [6]. Vechile lor legături de colaborare, din anii 1906—1908, atenuate într-o anumită măsură ulterior, dobîndeau o funcție politică superioară în condițiile anilor 1917—1918. Ponderea și rolul factorilor politici naționali în realizarea Unirii a fost diferită. Partidul Național Român a păstrat principala misiune prin baza sa de masă, prin prestigiul dobîndit în cele cinci decenii de luptă anterioară, în timp ce socialiștii români aduceau forța ideilor revoluționare și a rolului esențial al muncitorimii în realizarea Unirii. În toamna anului 1917 mai persistau însă rezerve sectare sau aprecieri eronate de ambele părți. Tocmai prin clarificarea acestor rezerve sau erori reciproce s-au pus bazele colaborării decisive din toamna anului 1918. Tonul l-a dat gazeta „Drapelul" care, la 4/17 noiembrie 1917 chema pe toți românii „să ne punem în mișcare și să ne unim ...Datori sîntem ... sa ne afirmăm ca popor conștient de sine și de drepturile sale de viață proprie". [7] Apelul viza în primul rînd pe conducătorii P. N. R., considerînd că în noile condiții „cînd toate partidele și toate neamurile se mișcă", nu se mai justifica atitudinea adoptată la începutul războiului. Într-adevăr, chiar în numărul următor, redacția declara că „principala noastră datorință publicistică a susține la ordinea zilei *necesitatea politică a intrării din nou în acțiune a partidului național român*" [8]; articolul, nesemnat, era scris, după toate indiciile, de Valeriu Braniște. Liderii partidului erau chemați să reexamineze hotărîrea de suspendare a activității anunțată în urmă cu doi ani. Motivele de atunci, cînd „partidul nostru nu putea face o notă discordantă", fiind obligat să adopte acea hotărîre, nu mai corespundeau în toamna anului 1917. Nici dorința liderilor ca „prin suspendarea activității politice să ne ferească poporul" nu mai putea fi invocată, deoarece rezultatul a fost contrar: „cu cît am fost mai inactivi, cu atît mai mari au devenit dimensiunile măsurilor excepționale". Desigur că afirmația referitoare la „inactivitatea care aduce de-a dreptul cu desființarea politică a partidului" era exagerată conștient, în scopul demonstrării tezei, iar nu ca o apreciere absolută. Dorința intrării în acțiune era larg răspîndită. Articolul nu exprima o opinie izolată, el poate fi considerat și ca o sondare, chiar de către conducerea P. N. R., a reacțiilor regimului oprimator. „Nu voim să zicem că printr-o acțiune continuă am fi ferit poporul de retorsiuni", dar reconsiderarea era necesară atît pentru ansamblul mișcărilor populare și naționale, cît și pentru partid. Una dintre importantele „premize noi" ale necesității reactivării P. N. R. era văzută de redacția „Drapelului" în reluarea activității partidului socialist [9], care „trebuie să crească!", exclamă autorul; fără a face nici un fel de antiteză între cele două partide, fără a le contrapune din punct de vedere național, articolul recurgea — în scopul mobilizării P. N. R.-ului — la rațiunile de partid, la interesul acestuia de a nu pierde masele de simpatizanți. Dovada ecoului, a receptării corecte a mesajului, o constituie răspunsul socialiștilor români formulat de gazeta lor „Adevărul"

www.dacoromanica.ro

prin Emil Isac. Socialiștii nu intenționau cîtuși de puțin să facă „concurență" Partidului Național Român, conștienți de importanța acestuia; articolul menționat era dealtfel o pregătire a reluării colaborării, iar titlul său — *Partidul Național Român să intre în acțiune*, era parafrazat direct din „Drapelul".

„Nu este dorința numai a «Drapelului», ci este a tuturor românilor de bine... Motivul tăcerii a fost respectabil la începutul războiului, o atitudine cutezătoare a partidului ar fi avut urmări detestabile pentru neamul nostru". Autorul sublinia faptul că P. N. R. era un „partid organizat", aprecia momentele și perioadele mai importante ale activității acestuia (1881, 1892, 1896, 1905—1908, 1914), considera posibilă și necesară reapariția organelor de presă ale P. N. R., adăugînd — pentru reintrarea grabnică în acțiune — argumentul tactic al eventualității unor noi alegeri și, în acest cadru, al continuării luptei pentru votul universal [10]. „În lupta aceasta ce se duce pentru o schimbare radicală, comitetul național are datoria să împartă truda celorlalte partide politice cu program similar și să ia parte cu întreg arsenalul minții și cu propagandă măreață la înfăptuirea idealului democratic" — conchidea Emil Isac. Autorul se adresa liderilor P. N. R. cu o formulă semnificativă pentru raporturile dintre cele două partide: „iubiții mei prieteni și frați mai bătrîni din comitetul național" [11].

Din desfășurarea evenimentelor imediat următoare s-ar putea lua în considerare și ipoteza unei anumite coordonări prealabile a celor două partide românești asupra modului în care ambele au pus în public problema necesității reintrării Partidului Național Român în acțiune. Ele au sesizat momentul de „respiro" din raporturile politico-militare externe, din situația social-politică internă, care permitea „ieșirea în scenă". Era pentru prima oară după aproape doi ani cînd însăși existența Partidului Național Român era afirmată deschis, în presa politică românească, nu numai ca o constatare, ci în contextul unei acțiuni politice de largă perspectivă.

Reintrarea P. N. R. în lupta politică deschisă a fost hotărîtă la 27 decembrie 1917 într-o consfătuire ținută la Budapesta, cu participarea deputaților români și a membrilor comitetului partidului, stabilind ca obiectiv principal apărarea drepturilor românilor transilvăneni. Deși hotărîrea a fost anunțată public, prin presa românească [12], fără nici o notă agitatorică, oficialitatea ungară s-a alertat; unele organe ale presei maghiare scriau — după ce faptul devenise de notorietate publică — despre „consfătuirea secretă" a P. N. R., anunțînd că „românii sînt împotriva unității țării" [13]. Dacă hotărîrea conducerii P. N. R. nu a fost secretă, guvernul ungar a luat măsuri de supraveghere secretă a partidului. La 31 decembrie 1917, locțiitorul detectivului șef înainta un raport confidențial asupra unei „noi consfătuiri" a liderilor Partidului Național Român, care a avut loc la 29 decembrie 1917 la Budapesta. Raportul nu relata întreaga desfășurare a consfătuirii, ci numai luarea de cuvînt a lui Miron Cristea [14]; relatarea fragmentară poate constitui și un indiciu asupra modului de supraveghere, dar și al interesului special asupra persoanelor menționate. Miron Cristea, episcopul ortodox de Caransebeș, a susținut revendicările bisericești ale românilor, care erau persecutați și pe cale religioasă de guvernanții unguri. Dar, întrucît aceste revendicări erau cunoscute,

www.dacoromanica.ro

informația reținută de poliția secretă cu un interes deosebit este cuprinsă în relatarea combaterii de către Miron Cristea a poziției lui Valeriu Braniște, care susținea colaborarea cu socialiștii ; majoritatea liderilor P. N. R. prezenți la consfătuire s-ar fi declarat — potrivit raportului poliției secrete — de acord cu punctul de vedere al lui Miron Cristea. „Omul nostru de încredere" — preciza nota — „ne raportează însă că dr. Valeriu Braniște nu este omul care să renunțe ușor la vechiul și multdoritul său proiect și este de așteptat să acționeze de acum în secret" [15]. Raportul polițienesc poate fi considerat și ca un indiciu indirect asupra unor contacte prealabile dintre V. Braniște și socialiști, care ar explica și coincidența pozițiilor ce fuseseră exprimate recent în paginile „Drapelului" și „Adevărului". „Vechiul și mult doritul proiect" infirmă rezervele pe care le-ar fi avut V. Braniște față de socialiști. Supravegherea polițienească a P. N. R. era deosebit de vigilentă în cazul unor lideri ca V. Goldiș și V. Braniște. La 16 februarie 1917 Valeriu Braniște este ridicat și închis în temnița de la Seghedin pînă la 1 octombrie [16] ; conducerea P. N. R. era astfel lipsită de încă unul din membrii ei deosebit de activi. Gazeta întemeiată și condusă de el, „Drapelul", rămasă una dintre puținele tribune politice românești, făcea față tot mai greu asaltului cenzurii, fiind nevoită să adopte un aparent ton moderat, să recurgă la comentarea unor analogii istorico-politice. Considerîndu-se organ al P. N. R., ea lua și atitudine deschisă. Astfel, exprimînd deschis și clar poziția Partidului Național Român, „Drapelul" aproba demisia depusă de deputatul român Teodor Mihali (vicepreședintele P. N. R.) din comisia parlamentară pentru examinarea proiectului reformei electorale (Proiectul Vázsonyi) în care fusese desemnat fără consultarea partidului, printr-un procedeu ce-i leza demnitatea, considerat ca fiind „o adevărată contrabandă menită a da proiectului în discuție girul românilor". „Evident că nici partidul, nici domnul Mihali nu poate aproba această contrabandă... Politica cercurilor dominante încă nu a recipiat (acceptat — n.n.) naționalitățile ca factor deosebit politic și nici nu voiește să recunoască îndreptățirea unor asemenea închegări politice. Partidul nostru este și astăzi încă numai tolerat, dar nu recunoscut" — sublinia organul oficios al P. N. R. [17]. Existența Partidului Național Român era astfel din nou afirmată deschis și tot mai frecvent, eforturile cercurilor guvernante de a o înăbuși dovedindu-se incapabile. Chiar atunci cînd se anunțau sau se comentau numeroase luări de poziție ale oficialității împotriva P. N. R., se făcea cunoscută — voit sau nevoit — însăși existența și ponderea crescîndă a partidului în luptele politice. O asemenea declarație deosebit de ostilă, făcută în parlament, era anunțată sub titlul *Contele Tisza și Partidul Național Român* [18]. După încurajatoarele indicii, din noiembrie 1917 — ianuarie 1918, ale reintrării P. N. R. în acțiunea politică deschisă, la începutul primăverii anului 1918 lupta de eliberare națională a românilor intra însă într-o fază de reflux temporar, care va dura pînă la sfîrșitul verii 1918.

Era ultima fază de acest fel, care marca și suprema încercare a întregului popor român.

Cauza refluxului temporar menționat rezida în agravarea situației României ca urmare a păcii imperialiste de la Buftea-București (martie — mai 1918) ce-i fusese impusă de Germania și Austro-Ungaria, precum și

www.dacoromanica.ro

în situația generală a războiului care, în urma prăbușirii totale a frontului răsăritean, părea favorabilă Puterilor Centrale. Factorii care măcinau edificiul politic construit prin forță, în special putredul imperiu multinațional austro-ungar, acționau însă în profunzime, cu tăria irezistibilă a legilor istoriei. Unul dintre acești factori a fost fără îndoială și Partidul Național Român: „Am fost siliți să tăcem... Nu am putut spune ce aveam pe inimă și ceea ce aștepta publicul cititor... Și dacă n-am reușit cu vorba pe șleau, am încercat prin înconjur, prin pilde și asemănări să străbatem la inimile și sufletele curate ale cititorilor noștri... Am avut însă marea satisfacție de a simți cum publicul cititor ne înțelege" [19] — mărturisea oficiosul partidului. Consemnul semiconspirativității era general. „Dacă tu și alții ar afla de bine, eu bucuros mă învoiesc ca să convenim în mod privat și discret ca să mai vorbim și să ne lămurim asupra situației. De sine înțeles că astfel de lucruri nu se pot lămuri în scris" — îi răspundea Teodor Mihali lui Aurel Lazăr; se preciza că, în sensul respectării hotărîrii conducerii P. N. R., „lucrul cel mai înțelept este că nu s-a făcut ceva în numele comitetului" [20]. Aurel Lazăr purta o susținută corespondență politică de la Oradea la Arad și alte centre, care echivala cu largi consultații politice între conducătorii P. N. R. sub forma schimbului de informații și opinii (cu R. Ciorogariu înainte de război, apoi cu V. Goldiș, I. Maniu, T. Mihali ș.a.); din această aproape continuă consultare va rezulta și inițiativa convocării comitetului la istorica ședință de la Oradea din 12 octombrie 1918, inițiativă ce a aparținut aceluiași Aurel Lazăr.

Consultațiile confidențiale dintre liderii P.N. R. au lăsat însă prea puține urme scrise, din cauza pericolelor care pîndeau la fiecare pas, pericole mult amplificate în primăvara și vara anului 1918. Mărturiile păstrate consemnează, destul de sporadic, existența lor, fără a oferi detalii asupra conținutului acestor consfătuiri. Rarefierea documentelor care atestă în mod direct activitatea instituțională a Partidului Național Român în perioada menționată, nu poate nici într-un caz să conducă la concluzia încetării activității partidului; această rarefiere este perfect explicabilă prin generalizarea terorii statului asupritor muribund. Aceste precizări mai sînt încă necesare deoarece frecvența documentară mai redusă cu privire la activitatea P. N. R. în anumite perioade (impusă prin măsuri de teroare) a fost și ea utilizată în mod nejust, ca un „argument" în critica exagerată făcută unui „partid burghez" de către unele lucrări istoriografice dominate de dogmatism sau nihilism național, în special în lucrări din străinătate care denaturează istoria României. Activitatea P. N. R. s-a încorporat organic în întreg ansamblul mișcării de rezistență națională din Transilvania, fără a putea afișa întotdeauna titulatura partidului. Faptul că această mișcare făcea la rîndul ei parte din lupta întregului popor român pentru eliberare și unire, precum și afirmarea tot mai puternică a unirii tuturor forțelor națiunii române, au deplasat într-o anumită măsură accentul de la particular la general, de la specificul de partid la măreța cauză a unirii tuturor românilor; această trăsătură se manifesta cu strălucire în România — atît în teritoriul ocupat, cît și în eroica rezistență din Moldova, în efervescența națională din capitala refugiului, care estompa diferențierile de partid în fața marelui imperativ al Unirii; această trăsătură care se manifesta și în celelalte teritorii istorice românești ce se uniseră sau se pregăteau să se unească cu patria-mamă,

www.dacoromanica.ro

nu putea lipsi din Transilvania, care avea adînci rădăcini istorice în lupta de eliberare națională și care se îndrepta spre momentul culminant pentru întregul popor român, al desăvîrșirii unității sale statale. Partidul Național Român din Transilvania a dat dovadă nu numai de o mare capacitate de a se adapta celor mai grele condiții impuse de oprimatori, de a-și continua activitatea în cele mai diferite modalități, ci și de a-și păstra caracterul de partid național, al eliberării naționale, pentru care a luat ființă în urmă cu o jumătate de secol, de a pune cauza națională deasupra oricăror interese de grup sau de partid în sens restrîns — chiar atunci cînd a resimțit orientări diferite, de moment, ale unor lideri; mai presus de toate, P. N. R. a știut să se încadreze conștient în lupta întregului popor român pentru libertate, unitate, independență și suveranitate, pentru statul său național integral. Din aceste cauze de ordin fundamenal, din cauza intensității extraordinare pe care a luat-o lupta întregului popor român pentru desăvîrșirea unității sale politice în anii 1917 și îndeosebi 1918 — cu desfășurări ample, la scară internațională și mondială, în toate domeniile și aspectele vieții sociale, economice, politice, culturale — precum și din rațiunile temei, ale economiei lucrării de față, nu vom insista asupra faptelor și datelor mișcării generale de eliberare; expunerea lor ar îndepărta atenția de la subiectul propus. Masele populare erau în plină afirmare a voinței lor nestăvilite de Unire. Din cauza vicisitudinilor istorice, P. N. R. nu avea constituită o rețea de organizații locale, care să pună probleme deosebite de mobilizare în fața evenimentelor istorice ce se așteptau; forța principală a P. N. R. a fost de ordin moral-național, constituindu-se în îndelungatele lupte pentru libertate și dreptate. Aceste trăsături atrag odată mai mult atenția asupra necesității analizei rolului Partidului Național Român ca forță politică de seamă a luptei pentru Unire prin cercetarea acțiunilor inițiate de conducerea partidului.

Conducătorii P. N. R. continuau a avea întruniri, nu numai „intime" ci și cu participări mai largi; ei țineau legătura cu ofițeri și soldați români întorși de pe front, care aduceau „pulsul" viu al marilor încleștări militare și al puternicelor frămîntări sociale de pretutindeni. Cu un asemenea prilej — potrivit unei relatări memorialistice — Victor Bontescu, venit de pe front, susținea inevitabilitatea prăbușirii monarhiei și necesitatea continuării luptei politice pentru unire, deși împrejurările păreau nefavorabile [21]. Elanul generațiilor mai tinere de militanți ai P. N. R., ai luptei naționale, se îmbina cu experiența și înțelepciunea liderilor, dintre care unii numai în aparență erau moderați. Acest fenomen al osmozei între generații, care ocupă un loc specific în istoria P. N. R., va fi din plin valorificat în înfăptuirea Unirii: la nivelul de ansamblu al luptei pentru Unire din etapa finală, el va sintetiza prestigiul politic național al liderilor P. N. R. cu acela al conducătorilor socialiștilor români, majoritatea lor mai tineri, care se va exprima în cadrul instituțional unic al Consiliului Național Român. Alte întruniri ale comitetului executiv al P. N. R., care iau și hotărîri cu privire la revendicările naționale imediate, la modalitatea afirmării lor, ajung la cunoștința guvernului român, la Iași, prin Legația României de la Paris [22]; știrile proveneau de la cercurile românilor transilvăneni din Franța (Traian Vuia ș.a.) și exprimau interesul general al românilor transilvăneni față de situația grea a României din primăvara

www.dacoromanica.ro

anului 1918, față de lupta națională din Transilvania și Bucovina. Noi îndemnuri la acțiune erau adresate Partidului Național Român de către socialiștii români transilvăneni — prin organul lor de presă (în martie 1918) și de la tribuna congresului al IX-lea al Secției Române a P. S. D. U. (mai 1918) [23]. Încă înaintea deschiderii orizonturilor finale ale luptei pentru Unire, unii lideri ai Partidului Național Român iau atitudini deosebit de curajoase împotriva statului ungar. Deși aflat în închisoarea de la Seghedin și amenințat în orice moment cu pedeapsa capitală sub grava acuzare de spionaj în favoarea României, Valeriu Braniște reușește să trimită cu ajutorul unor soldați români, în afara închisorii, articole deosebit de combative pentru „Drapelul". Sub forma unui sugestiv eseu asupra legilor evoluției istorice, el încerca să strecoare o energică evocare a lui Simion Bărnuțiu, de cea mai mare actualitate ; în alte articole, Valeriu Braniște demasca exacebarea oprimării naționale și „cea din urmă și zadarnică zbatere a unui sistem putred". Toate aceste articole au fost scoase de cenzură, dar, păstrate în șpalt, ele sînt mărturii ale unor semne prevestitoare de importante prefaceri [24]. Ultimul mare discurs rostit în parlamentul ungar de un deputat român exponent al Partidului Național Român, a fost acela al lui Șt. Cicio Pop, din 21 iunie 1918 (istoricul discurs al lui Al. Vaida Voevod din 18 octombrie 1918 nu va mai fi doar un discurs parlamentar, ci o proclamație națională).

Tratînd problema reformei electorale, necesitatea votului universal, combătînd intensificarea asupririi naționale a românilor și pozițiile reacționar-șovine exprimate de Bethlen István sau de alți deputați ai oficialității, discursului lui Șt. Cicio Pop a fost întrerupt cu brutalitate : deputatul Sümegyi a proferat disperata amenințare „spînzurătoare vouă !" Furtunoasa desfășurare a acestui sinistru spectacol politic, rămasă de pomină, a fost aspru criticată de presa democrată [25]. Amenințări similare mai fuseseră adresate românilor sau naționalităților și anterior, dar intensitatea conflictului era acum la apogeu. Șt. Cicio Pop a fost cel mai activ dintre puținii deputați români în anii 1917—1918, rostind cîteva discursuri și interpelări, acționînd — împreună în special cu T. Mihali — pentru eliberarea românilor deținuți în lagărele și închisorile ungare, pentru salvarea prizonierilor sîrbi închiși în cetatea Aradului, pentru asigurarea celor mai elementare condiții ale vieții naționale românești. Aceste acțiuni curajoase erau totodată și ultimele manifestări ale „noului activism", care se încheia în mod simbolic în perioada de cea mai cruntă teroare antiromânească, în ultimele săptămîni ale agoniei Ungariei istorice, în întîmpinarea momentului suprem al eliberării.

Discursul curajos al lui Șt. Cicio Pop, împreună cu articolele tot atît de curajoase ale lui V. Braniște din iunie—septembrie, cu acelea ale lui V. Goldiș din septembrie, cu importante contacte politice, constituiau adevărate preludii ale hotărîrilor decisive ce încep să fie luate de conducerea luptei de eliberare națională de la sfîrșitul lunii septembrie înainte.

La 24 septembrie 1918, se întrunește comitetul executiv al Partidului Național Român care hotărăște intensificarea activității politice [26]. În zilele următoare, Comitetul central al Secției Române a P. S. D. U. adoptă hotărîri similare, între care și aceea de a stabili contactul direct cu conducerea P. N. R. în vederea constituirii organului politic comun, consiliul național român [27].

www.dacoromanica.ro

Capitularea Bulgariei (29 septembrie) a deschis calea prăbușirii militare și politice a Puterilor Centrale, a lichidării putredului imperiu multinațional austro-ungar. Premizele izbucnirii revoluției burghezo-democratice, de eliberare națională a popoarelor oprimate erau coapte pretutindeni. În cursul lunilor septembrie—octombrie 1918 presa democratică reia deschis și tot mai energic critica regimului politic ungar care intra în agonie. La această campanie iau parte și oameni politici români, conducători ai P. N. R., care nu mai recurg la exprimări voalate, ci atacă frontal esența problemelor acute. Trebuie reținut faptul că aceste atitudini și acțiuni politice românești au început a se manifesta public înaintea prăbușirii frontului din Balcani. La mijlocul lunii septembrie, V. Goldiș făcea o curajoasă declarație publicată de ziarul „Aradi Közlöny" sub titlul *Îndrăzneală*. Omul politic român combătea planurile unei noi arondări administrative a Transilvaniei, chiar dacă acestea ar ține seama de români, deoarece „nu se știe al cui va fi Ardealul... Aici totul trebuie să se schimbe, e lipsă de aer" [28]. Această declarație radicală publicată la 18 septembrie, poate fi considerată ca un adevărat semnal de angajare a luptei deschise, finale, tot atît de important ca și acela lansat în amplul articol despre *Reforma constituțională în Austria*, publicat de V. Goldiș la 29 septembrie 1918, în care autorul demonstra că orice transformare trebuie să asigure dreptul națiunilor din imperiu la autodeterminare [29]. La 1 octombrie 1918 Aurel Lazăr, apreciind în mod deosebit articolul lui V. Goldiș, considera că era necesară convocarea urgentă a comitetului Partidului Național Român. El cerea luarea acestei hotărîri colegilor săi de la Arad, membri ai comitetului, cărora se pare că le-a trimis și un proiect de declarație. Liderii partidului stabilesc întrunirea pentru ziua de 12 octombrie, chiar la Oradea, în casa lui Aurel Lazăr, nu la Sibiu cum propusese acesta [30].

La 6 octombrie 1918 a avut loc la Budapesta, la hotelul „Vadászkűrt" („Cornul vînătorilor"), întîlnirea dintre reprezentantul socialiștilor români (Enea Grapini) și cei ai Partidului Național Român (V. Goldiș, A. Lazăr, Al. Vaida-Voevod) care cad de acord asupra colaborării propuse de socialiști. În tot cursul lunii octombrie 1918 însă, Partidul Național Român a continuat să acționeze în mod de sine stătător, ceea ce a generat unele reproșuri din partea unor fruntași ai socialiștilor [31] români care propuneau colaborare celor două forțe politice naționale.

La începutul lunii octombrie, reprezentanții Partidului Național Român (Șt. Cicio Pop, A. Lazăr, Al. Vaida Voevod, V. Goldiș, Ioan Erdely și Aurel Vlad) au participat la discuții cu contele Károlyi Mihály, exponentul radicalismului burghez ungar, lider al apropiatei revoluții burghezo-democratice [32]. Fără a avea caracterul unor „tratative" propriu zise, așa cum susține Károlyi în memoriile sale, desfășurate la cererea stăruitoare a acestuia, discuțiile au avut loc în palatul lui Károlyi de la Budapesta. Inițiatorul lor aprecia articolul lui V. Goldiș asupra reformei constituționale, pe care „îl interpreta în sensul unor autonomii naționale"; un mesaj primit de Károlyi din partea lui Maniu a fost interpretat în același sens. Dar Károlyi avea să constate că „românii cer o extrem de largă autonomie, care ar fi dus la o mult mai slabă legătură cu Ungaria decît am fi dorit noi". Diferența dintre cele două poziții era esențială [33].

www.dacoromanica.ro

Faptul că liderii P. N. R. au acceptat să participe la aceste discuții cu Károlyi nu mai poate fi apreciat ca un indiciu al insuficientei lor clarificări, cu atît mai puțin al eventualității unei soluții politice în cadrul Ungariei. Aceste contacte au avut loc în perioada cînd căderea vechiului regim era iminentă iar Károlyi se profila ca personalitate politică reprezentativă a viitorului regim — așa cum a și devenit; este evident că Partidul Național Român a acceptat discuțiile din motive în primul rînd de ordin tactic și pentru a încerca să descifreze mai exact perspectiva politică, fără a se angaja într-o anumită direcție. Liderii P. N. R., care erau în plină elaborare a proiectelor de declarație ce vor fi dezbătute la Oradea la 12 octombrie, (A. Lazăr, Al. Vaida-Voevod, V. Goldiș), perfect conștienți de răspunderea ce le revenea, nu se puteau lansa în „tratative" concrete cu Károlyi, care nici nu avea încă o calitate oficială — ci, cel mult, să accepte aceste discuții exploratorii. Dacă revendicarea autonomiei era de mult depășită, iar problema Unirii Transilvaniei cu România nu se putea pune încă deschis în condițiile din luna octombrie 1918, formula politică cea mai înaintată pentru acel moment va fi exprimată în declarația de la Oradea din 12 octombrie 1918; această formulă, independența românilor transilvăneni, era deplin clarificată pentru cei mai numeroși și cei mai importanți lideri ai P. N. R. în momentul discuțiilor lor cu contele Károlyi Mihály, căruia desigur că nu i-o puteau dezvălui înainte de lansarea ei publică.

În zilele de 6—8 octombrie 1918, conducerea Partidului Național Român și aceea a socialiștilor români transilvăneni se întrunesc fiecare [34] și iau hotărîri privitoare la viitoarea colaborare, susținută de socialiști a se concretiza prin formarea unui Consiliu Național Român. Liderii P. N. R. au acordat însă prioritate convocării întrunirii de la Oradea. Teodor Mihali îi scrie în acest sens lui G. Pop de Băsești, președintele partidului care, din cauza vîrstei înaintate și a bolii nu se putea deplasa. La 8 octombrie 1918, T. Mihali trimetea scrisori de convocare tuturor fruntașilor partidului. Datorită importanței excepționale a întrunirii și absenței fortuite a unor membri ai Comitetului (bolnavi, concentrați), sedința de la Oradea a fost proiectată a avea un caracter lărgit, prin convocarea unor militanți ca Sever Dan, Gheorghe Crișan, Gheorghe Popovici, Nicolae Comșa, Ioan Nedelcu, Gh. Dobrin, Petru Cornean, a unor reprezentanți bisericești ca Nicolae Ivan (vicarul mitropoliei din Sibiu), Miron Cristea (episcopul de Caransebeș), Iuliu Hosu (episcopul de Gherla); din Bihor, alături de Aurel Lazăr, va mai participa și Ioan Ciordaș. Scrisoarea lui T. Mihali către Miron Cristea sublinia „că în zilele acestea de importanță istorică se va hotărî și soarta viitoare a neamului românesc" [35]. Miron Cristea, ca și Iuliu Hosu sau chiar Roman Ciorogaru nu au participat la ședința de la Oradea; și-au scuzat absența, prin motive de boală, G. Pop de Băsești și Valeriu Branițe [36].

Conducerea P.N. R. era conștientă de necesitatea întrunirii înainte de deschiderea parlamentului, spre a se putea pronunța și asupra atitudinii ce urma să fie luată în parlament în împrejurări ce impuneau o responsabilitate politică maximă. Liderii partidului în frunte cu principalii protagoniști ai întrunirii de la Oradea (V. Goldiș, A. Lazăr, Al. Vaida, T. Mihali, Șt. Cicio Pop) erau pe deplin edificați, încă de la începutul lunii octombrie 1918, asupra necesității formulării și expunerii poziției româ-

www.dacoromanica.ro

nești în parlament; aceasta rezultă atît din scrisoarea lui T. Mihali către G. Pop de Băsești, cît și din proiectele propuse, precum și din dezbaterea lor.

Ședința a analizat inițial două proiecte de declarație, elaborate de Aurel Lazăr și — respectiv — de Alexandu Vaida-Voevod. Trebuie subliniat faptul că toți liderii P. N. R. au fost pe deplin solidari în privința declarației ce trebuia făcută în numele națiunii; toate deosebirile de orientări sau de metode care altă dată se făcuseră simțite în conducerea partidului, au dispărut în anul 1918. Problema principală discutată la Oradea a fost aceea a formulării declarației. Proiectele inițiale erau cuprinzătoare, asemănătoare între ele în esență, cu mici deosebiri fără importanță, dar procedura părea complicată. Vasile Goldiș a sintetizat ideile esențiale într-o formulare concisă, cu cîteva precizări indispendabile pentru recunoașterea organului reprezentativ al națiunii române, redactată pe un „ton declaratoriu adecvat hotărîrii solemne a națiunii" [37], apreciat a avea și un sens „mai ultimativ" [38]. Ședința a desemnat un organ executiv format din V. Goldiș, Șt. C. Pop, Aurel Vlad, Iuliu Maniu, Al. Vaida, I. Suciu, T. Mihali și Aurel Lazăr [39]. Se poate observa faptul că Iuliu Maniu avea o poziție ascendentă în conducerea partidului. Deși nu a participat la ședința de la Oradea deoarece era concentrat, numele său a fost luat în considerare nu numai pentru organul executiv, cît și ca reprezentînd în acel moment, în privința posibilităților de precizare a metodelor și căilor luptei politice naționale, o orientare mai hotărîtă, bazată pe informații importante. „Comitetul a constatat cu satisfacție că odată cu acceptarea principiilor wilsoniene, se va realiza dorința secular a românilor, dreptul la autodeterminare" — relata ziarul „Nagyváradi Napló" [40], subliniind că „ținuta tuturor românilor este unitară, indiferent de orientare politică și strat social", precum și că hotărîrea va fi prezentată prin declarația ce o va face Alexandru Vaida în parlament.

Poziția socialiștilor români s-a afirmat și ea, concomitent, la congresul P. S. D. U din 13 octombrie 1918 (prin I. Flueraș) și la întrunirea românilor din aceeași zi, de la Csepel (prin T. Albani, Dumitru Porțian, Tr. Zbegan, N. Mailat și At. Poenar) [41]; manifestările socialiștilor pentru autodeterminare națională au pregătit terenul pentru colaborarea instituționalizată cu Partidul Național Român.

La 18 octombrie 1918, imediat după reluarea sesiunii parlamentului ungar, deputatul Al. Vaida Voevod a prezentat *Declarația Partidului Național Român*. După o scurtă introducere a vorbitorului, Declarația preciza că aparține „Comitetului executiv al Partidului Național Român din Ardeal și Ungaria ca organ politic al națiunii române", menționînd „pretențiunile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională". De aceea, „pe temeiul firesc că fiecare națiune poate dispune, hotărî singură și liber de soarta sa — drept care este acum recunoscut și de către guvernul maghiar prin propunerea de armistițiu a monarhiei — națiunea română din Ungaria și Ardeal dorește să facă acum uz de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul ca liberă de orice înrîurire străină să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere" [42]. În această formulare istorică *era proclamată autodeterminarea românilor transilvăneni*. Declarația nega dreptul parlamentului ungar și al guvernului ungar de a „se considera ca reprezentante ale națiunii române din

www.dacoromanica.ro

Ungaria și Ardeal la congresul general de pace, căci apărarea intereselor ei națiunea română o poate încredința numai unor factori designați de propria ei adunare națională. Afară de organele delegate de adunarea națională sau alese din mijlocul său, așa dar de Comitetul executiv al Partidului Național Român, nimenea nu poate fi îndreptățit să trateze și să hotărască în treburi care se referă la situația politică a națiunii române" [43]. *Competența exclusivă a adunării naționale* subliniată stăruitor în Declarație *implica însăși convocarea adunării naționale, idee politică fundamentală*, de însemnătate istorică, ce va fi pe deplin confirmată de mersul evenimentelor. În concluzie, națiunea română proclama „afirmarea și valorificarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplină viață națională". După expunerea Declarației, Al. Vaida Voevod a continuat discursul cu un sever rechizitoriu împotriva politicii șovine a regimului ungar. Vorbitorul a fost întrerupt de mai multe ori, ședința parlamentului luînd o desfășurare furtunoasă. Prin contribuția la elaborarea Declarației și prin asumarea expunerii ei în parlament, Al. Vaida Voevod dovedea că renunțase total și mai de mult la tendințele sale spre tratative la Viena. Declarația a avut, firește, un puternic ecou în conștiința românilor transilvăneni, în România și în străinătate, precum și în opinia publică maghiară. Nu insistăm asupra acestor desfășurări ale evenimentelor.

De curînd ieșit din închisoare, bolnav și neputînd participa la ședința de la Oradea, Valeriu Braniște publica primul Declarația în „Drapelul". Ca o compensare a absenței pe care o resimțea dureros, el publica imediat un semnificativ editorial în care declară că dualismul nu a rămas altceva decît „sistemul trecut sub forța evenimentelor în domeniul istoriei. Încercările spre a împiedica acest curs cuceritor la care asistăm sînt anacronisme și triste și goale. Din ruine — conchidea autorul — trebuie să se nască liberatea națională a popoarelor" [44]. Aceste aprecieri erau de fapt comentarii indirecte asupra însemnătății și consecințelor Declarației din parlament.

Socialiștii români au salutat Declarația ca avînd un caracter istoric [45]. Ei nu au fost înștiințați în prealabil de către liderii P. N. R. asupra Declarației și a prezentării ei în parlament, cu toate că făcuseră propuneri de colaborare cu Partidul Național Român [46]. Deși acceptaseră în principiu colaborarea, liderii P. N. R. considerau că socialiștii români nu se desprinseseră încă cu toții din relațiile cu conducerea P. S. D. U. care îi împiedica să acționeze decisiv. Aprecierea comparativă a ponderii politice a P. N. R. și a socialiștilor români era desigur favorabilă partidului național, ceea ce explica tendința acestuia de a acționa în numele întregii națiuni, așa cum se prezenta și în Declarația din parlament; această tendință, care putea afecta mersul luptei pentru unire, s-a corectat pe parcurs, colaborarea cu socialiștii avînd a se concretiza în curînd. Principalii lideri ai P. N .R. în frunte cu V. Goldiș au înțeles profund necesitatea colaborării cu socialiștii, dar au fost și momente în care unii fruntași ai P. N. R. minimalizau această colaborare. Contactele socialiștilor cu P. N. R. din ultima decadă a lunii octombrie 1918 [47] au determinat formarea Consiliului Național Român la 30 octombrie 1918, pe bază de paritate între cele două partide.

Trebuie subliniat faptul că Declarația Partidului Național Român din 12 octombrie 1918 și expunerea ei în parlament la 18 octombrie, pre-

www.dacoromanica.ro

cum și perfectarea înțelegerii de colaborare dintre P. N. R. și socialiștii români au avut loc *înainte de izbucnirea revoluției burghezo-democratice* (iar Declarația — înainte și de sosirea răspunsului lui Wilson la cererea austro-ungară de pace).

După unele oscilații ale istoriografiei în aprecierea Declarației Partidului Național Român din octombrie 1918, concluzia științifică ce se impune arată că *ea reprezintă momentul istoric de valoare programatică și practică fundamentală pentru națiunea română; pe baza acestei Declarații*, în numele principiilor proclamate și lansate prin această Declarație, *se desfășoară toate acțiunile, se iau toate hotărîrile*, culminînd cu aceea a Unirii Transilvaniei cu România [48].

O importanță specifică are Declarația din octombrie pentru istoria Partidului Național Român.

După un deceniu de la Unire, Ștefan Cicio Pop considera Declarația drept *„cel mai măreț act din întreaga activitate politică a Comitetului Partidului Național Român*, deoarece a constituit lovitura mortală Ungariei" [49]. Nici unul din actele cele mai importante din întreaga istorie a P. N. R., nici chiar Memorandumul, cu toată amploarea lui, nu au putut avea efectul politic decisiv al Declarației din octombrie 1918. Expunerea ei în Parlamentul ungar de la 18 octombrie *a marcat, indiscutabil, primul moment al „despărțirii totale" a românilor de Ungaria istorică*. Dar însemnătatea continutului și efectului Declarației se relevă mai exact în legătură cu perioada elaborării, cu data formulării ei, adică cu începutul lunii octombrie și cu ședința lărgită a Comitetului Partidului Național Român din 12 octombrie 1918, de la Oradea. În cadrul frămîntărilor politice, sociale, naționale din imperiul habsburgic în ansamblu și din Ungaria în special, elaborarea și definitivarea Declarației P. N. R. pînă la 12 octombrie indică faptul că *românii* erau *în primele rînduri ale luptei generale pentru sfărîmarea imperiului*, pentru eliberarea lor națională și desăvîrșirea unității statale. Importanța Declarației se mai reliefează *și în cadrul luptei întregului popor român pentru Unire*. Dacă Basarabia, beneficiind de efectele celor două revoluții din 1917 din Rusia, în special de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, a trebuit să parcurgă în intervalul 26 octombrie 1917—27 martie 1918 cele trei etape, ale autonomiei, independenței și Unirii, Transilvania — încă înaintea izbucnirii revoluției burghezo-democratic de la 30/31 octombrie 1918 a trecut *direct la etapa independenței ca fază pregătitoare a Unirii*, iar începutul în acest sens s-a făcut prin Declarația din octombrie (revendicarea autonomiei fusese apreciată ca depășită încă prin programul Partidului Național Român din 1905). Declarația din octombrie reprezenta deci *momentul de vîrf din întreaga istorie de pînă atunci a Partidului Național Român* din Transilvania. Totodată, Declarația din octombrie 1918 constituia și *ultimul act politic conceput și elaborat în mod de sine stătător de Partidul Național Român* în numele întregii națiuni române din Transilvania. După expunerea Declarației P. N. R. în Parlamentul ungar și în special în ultimele zile ale lunii octombrie 1918, mișcările revoluționare iau o amploare crescîndă pretutindeni. Masele populare și forțele radicale impun din ce în ce mai mult ritmul accelerat al evenimentelor, care precipită marile transformări politice. În acest cadru de puternice frămîntări ale tuturor cate-

www.dacoromanica.ro

goriilor sociale, naționale, politice, Partidul Național Român se angajează cu toată energia. În ultima decadă a lunii octombrie 1918, conducerea P. N. R. aprofundează problema caracterului reprezentativ pe care trebuiau să-l aibă actele decisive ale națiunii, în sensul precizărilor din Declarație cu privire la funcția adunării naționale, a factorilor politici ce urmau să hotărască situația națiunii în numele acesteia, al tuturor componentelor ei. Este un merit important al P. N. R. faptul că și-a dat seama despre condițiile noi în care se afla lupta de eliberare națională în această ultimă și decisivă fază a sa. De la întemeierea sa și pînă în preajma primului război mondial, Partidul Național Român a considerat că avea suficiente temeiuri de a acționa ca purtător de cuvînt al întregului popor român din Transilvania și Ungaria; dezvoltarea generală a națiunii, a luptei de eliberare, rolul crescînd al maselor populare, al forțelor revoluționare muncitorești și socialiste, făceau necesară o apreciere politică mai largă. Necesitatea istorică obiectivă a determinat intensificarea colaborării dintre P. N. R. și socialiștii români, finalizată prin constituirea Consiliului Național Român, organul conducător al luptei pentru Unire; acest act politic național de însemnătate istorică s-a putut realiza prin apropierea reciprocă, din ambele părți, printr-un anumit compromis pus în slujba cauzei Unirii, precum și sub impulsul evenimentelor care-l urgentau. Caracterul reprezentativ al hotărîrilor naționale va fi apoi mult extins în cursul lunii noiembrie, prin activitatea consiliilor naționale și va culmina la 1 decembrie 1918 prin componența atotcuprinzătoare a Marii Adunări Naționale, a marii adunări populare și a tuturor manifestărilor unanime ale întregului popor român din Transilvania care, în modul cel mai liber și demn a decis Unirea. Aceste evoluții de mare amploare politico-națională, cu implicații și consecințe internaționale ce vor depăși elaborarea și încheierea tratatelor de pace, *au determinat Partidul Național Român să renunțe la formula de „organ politic al națiunii" în numele căreia a prezentat Declarația din octombrie.* Dealtfel, preocupările în acest sens se pot constata încă din faza elaborării Declarației. Textul declarației publicat de Silviu Dragomir cuprinde două formulări care diferă în mod semnificativ de textul oficial: Comitetul executiv al P. N. R., „ca organizația *națională* a națiunii" (față de: „ca organ politic al națiunii") și — mai ales — „afară de în ședința adunarea națională ori organele din sînul ei, *pentru acum* Comitetul executiv al P. N. R." (față de: „așadar afară de comitetul executiv al P. N. R.")[60]. Încă din perioada elaborării Declarației, conducerea Partidului Național Român își dădea seama de faptul că formula proprie de „organ politic al națiunii", devenise provizorie („pentru acum"), ca trebuia adaptată noilor dimensiuni ale luptelor politice. Capacitatea de autodeterminare a națiunii care atinsese nivelul cel mai înalt, a generat capacitatea plenară de acțiune a organelor sale politice, corespunzător fiecărei etape și fiecărui moment al luptei de eliberare, pentru Unire.

După discuțiile premergătoare între liderii P. N. R. și cei ai socialiștilor români, începute la 6 octombrie și intensificate în ultima decadă a lunii octombrie, din inițiativa socialiștilor, constituirea Consiliului Național Român s-a finalizat în seara zilei de 30 octombrie 1918. O delegație a socialiștilor români s-a prezentat la sediul unde se aflau reprezentanții P. N. R., care i-au „primit (pe socialiști-n.n.) cu toată dragostea și fără

www.dacoromanica.ro

multă discuție au acceptat propunerea" de formare a C. N. R. [51]. Asupra faptului că inițiativa formării C. N. R. a aparținut socialiștilor, nu există controverse istoriografice. Liderii P. N. R. nu insistă asupra acestui moment în memoriile lor scrise după Unire, din motive politice.

Componența delegației socialiste la această întîlnire a reprezentanților celor două partide este înfățișată în mod diferit în sursele memorialistice socialiste [52]. Desfășurarea evenimentelor confirmă faptul că întîlnirea reprezentanților P. N. R. și ai socialiștilor români a avut loc „potrivit înțelegerii anterioare" [53]. Deoarece organul de presă al P. N. R., „Românul", era încă suspendat, primul organ de presă al Consiliului Național Român a fost gazeta socialiștilor, „Adevărul", care a apărut cu acest prilej într-o ediție specială. Acesta este totodată documentul istoric principal al constituirii C. N. R., care precizează că ea a avut loc la *30 octombrie 1918*. Era un manifest concis și energic, expresie a descătușării energiilor naționale în mersul irezistibil al luptei pentru Unire. Manifestul era intitulat: *Revoluția a învins. S-a format Consiliul Național Român* [54] și preciza că acest Consiliu s-a constituit la 30 octombrie st.n. 1918 „*ca unicul for care reprezintă voința poporului român*". Pentru raporturile politice și colaborarea celor două partide componente este deosebit de important faptul că pe baza discuțiilor pregătitoare, principiul alcătuirii C. N. R. a fost acela al *parității*, astfel că atît P. N. R. cît și socialiștii au avut cîte șase reprezentanți în consiliu. „Exmișii" Comitetul Partidului Național Român erau: Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Al. Vaida Voevod, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad și Aurel Lazăr, iar cei ai „Comitetului central român al Partidului Social-democrat": Ioan Flueraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Bazil Surdu, Tiron Albani, Iosif Renoiu. Manifestul precizează că la baza activității sale, Consiliul Național Român punea principiul „liberei dispoziții asupra sorții lor, a națiunilor", pentru care militează ambele partide componente, principiu devenit „condiție a păcii lumii" [55]. Anunțînd cu mare satisfacție acest eveniment, gazeta „Drapelul" — ce va fi și ea declarată ca organ al C. N. R. — scria: „Noi avem astăzi un singur punct fix: Consiliul Național român, singurul for competent după care trebuie să se orienteze întreaga suflare românească. Trebuie să punem la o parte toate considerentele personale și locale, una să fim acum nu numai în simțire și gîndire, ci și în fapte". Apelînd la vigilență națională, V. Braniște, autorul editorialului, sublinia faptul că membrii C. N. R. sînt „acei bărbați ai noștri care în decursul grelelor lupte pline de jertfă au fost depozitarii neînfricați ai încrederii întreg neamului nostru. Bărbații aceștia au dat probe prin faptele și suferințele lor de abnegațiunea lor, de conștiința lor națională și de hotărîrea lor de a lupta și jertfi fără preget pentru neam și lege. Acum a sosit momentul mare ca acești bărbați să ne conducă pe singura cale corectă" [56].

La 26 octombrie 8 noiembrie 1918 reapărea la Arad, în plină revoluție, organul de presă al P. N. R., „Românul". Înfățișînd sinoptic evenimentele din zilele anterioare și importanța lor, subliniind momentele de actualitate ale luptei pentru Unire, „Românul" a devenit imediat organ al Consiliului Național Român Central. Încă din primul număr el anunța convocarea comitetelor P. N. R. și P. S. D. pentru întrunirea lărgită a C. N. R. C. de a doua zi, 9 noiembrie 1918, de la Arad [57]; gazeta socialistă „Adevărul" nu o mai putea face în timp util deoarece apărea

www.dacoromanica.ro

numai la 10 noiembrie. Această succesiune în timp a contribuției organelor de presă ale C. N. R. ilustrează și ea colaborarea dintre P. N. R. și socialiști.

Din momentul constituirii C. N. R. și pînă la încetarea activității organului conducător al luptei pentru Unire, la 1 decembrie 1918, *activitatea P. N. R. s-a desfășurat în cadrul Consiliului Național Român.* Raporturile dintre P. N. R. și socialiști în cadrul C. N. R., au devenit tot mai complexe în cursul lunii noiembrie 1918, pe măsura dezvoltării și complexității luptei pentru Unire. După ce și-a stabilit sediul la Arad în primele zile ale lunii noiembrie 1918, funcția de organ central s-a concretizat prin constituirea deosebit de rapidă a rețelei de consilii și gărzi naționale locale, județene, orășenești și comunale. Organul conducător de la Arad ia denumirea de „Consiliul Național Român Central" (C. N. R. C.). În consiliile locale s-a manifestat deasemeni colaborarea dintre P. N. R., socialiști și îndeosebi reprezentanții maselor populare țărănești (în consiliile comunale). Frămîntările sociale puternice nu au umbrit cu nimic unitatea de voință și de acțiune a românilor în lupta lor pentru Unirea cu Țara. În cadrul Consiliilor Naționale, atît P. N. R. cît și socialiștii *și-au păstrat identitatea politică*, prin care au acționat la confluența marelui obiectiv național al Unirii tuturor românilor. Se realiza marea sinteză politică a întregii națiuni care a clarificat pînă la capăt toate eforturile și căutările anterioare, în *opțiunea unică, generală, a Unirii.* În acest proces istoric de amploare fără precedent, *contribuția specifică a fiecărui factor social-politic a fost decisivă*, deoarece o singură absență sau defecțiune ar fi putut afecta cauza generală. De aceea se poate conchide că în lupta pentru Unire, care avea un caracter revoluționar burghezo-democratic, P. N. R. *a rămas forța politică cu ponderea principală*, cu o experiență bogată, cu o conducere ce a dovedit maturitate politică deosebită, cu largă adeziune în popor, avînd importante resurse de colaborare cu socialiștii. Această colaborare s-a dovedit o *condiție decisivă* în înfăptuirea Unirii. Socialiștii, la rîndul lor, au adus în lupta pentru Unire *contribuția esențială a forței ideilor revoluționare*, a clasei muncitoare. Ambele partide și-au bazat, cu nuanțe specifice, acțiunile lor pe *masele populare țărănești-muncitorești* [58], *fără de care nu era de conceput înfăptuirea Unirii.* Consiliul Național Român a stabilit importante legături cu factorii politici din România, cu guvernul și cei mai de seamă oameni politici ai țării, aflați la Iași, prin care s-a realizat o coordonare a acțiunilor pentru înfăptuirea Unirii. Vechile legături ale P. N. R. cu viața politică din Țară se converteau acum în raporturi reprezentative la nivel național, între organele politice menite a transpune în fapt marele ideal.

Tocmai de aceea, atît din motive de conținut cît și de ordin metodologic, desfășurarea fazei finale din noiembrie 1918, culminînd cu istoricul act de la 1 Decembrie 1918 nu ar putea fi înțeleasă la justa ei valoare dacă s-ar încerca tratarea distinctă a forțelor componente ale luptei pentru Unire, inclusiv a Partidului Național Român. Multitudinea și varietatea documentelor și studiilor publicate cu privire la Unire, valoarea monografiilor și sintezelor realizate, demonstrează elocvent amploarea și unitatea de acțiune a întregii națiuni române. Evenimentele principale ale acestei faze finale sînt cunoscute și nu revenim asupra lor. Subliniem însă rolul reprezentanților P. N. R. în Consiliul Național Român Central, în

www.dacoromanica.ro

strînsă colaborare cu socialiștii, în cadrul tratativelor româno-ungare de la Arad (13—15 noiembrie 1918) și în acțiunile de organizare a adunării de la Alba Iulia, în elaborarea actului Unirii, în desfășurarea Marii Adunări Naționale. Toți liderii au acționat ca membri ai C. N. R. C. în cadrul tratativelor româno-ungare; socialiștii au susținut modalitatea desfășurării lor și principiile mișcării socialiste în problema națională, iar împreună cu reprezentanții P. N. R. au analizat proiectele propuse de delegația ungară. Deși nu era membru al C. N. R., Iuliu Maniu, important lider al P. N. R., a formulat soluția finală a tratativelor, aceea de *„despărțire totală"* a românilor de Ungaria. Această formulare concretiza Declarația din octombrie, deoarece tratativele priveau *exercitarea efectivă a puterii politice pe teritoriul etnic românesc* din Transilvania și Ungaria, *precis delimitat* de către C. N. R. C. *Autoritatea politică românească exprimată prin organele C. N. R. se instaurase* de fapt în prima decadă a lunii noiembrie 1918, *încă înaintea tratativelor româno-ungare*; *recunoașterea ei de către delegația ungară, care avea un caracter doar formal, însă necesar pentru viitorul relațiilor reciproce, nu s-a putut realiza.* În mijlocul unor evenimente de asemenea anvergură, diferențierile de partid aproape că dispăreau. În cadrul intern al C. N. R. C. însă, Partidul Național Român încerca să acționeze ca un *primus inter pares.* Unii lideri ai P. N. R. au lansat informații vădit eronate cu privire la ponderea reală a socialiștilor în C. N. R. C. [59]. Este o realitate și faptul că, într-o anumită măsură, în ultima decadă a lunii noiembrie socialiștii au pierdut teren în special pe plan local, ceea ce se explică parțial și prin reîntoarcerea de pe fronturi a miilor de țărani și intelectuali. Manevrele propagandistice ale social-democrației ungare împotriva Unirii Transilvaniei cu România, care promovau nihilismul național, fără a reuși să deruteze mișcarea națională sau pe socialiștii români, au generat o preocupare specială pentru raporturile dintre P. N. R. și socialiști în cadrul C. N. R. C. în preajma Adunării de la Alba Iulia. Acestei preocupări îi dădea expresie ziarul „Românul" de la Arad, care sub semnătura lui Ion Clopoțel, consemna cu satisfacție „perfectul acord", reînoit de socialiști. Explicînd poziția P. N. R., autorul declara: „Să nu se uite că în Ungaria cel mai democrat și liberal partid este Partidul Național Român. În activitatea parlamentară s-a dovedit partidul nostru ca cel mai progresiv... a prezentat cel mai radical proiect de lege electorală și n-a încheiat compromisuri cu convingerile sale... Nu-i deci surprinzător — continua articolul — ba este chiar firesc ca P. N. R., consecvent principiilor sale, să se intereseze și de opiniile minorității socialiste române, al cărui loc nu este acolo, sub epitropia P. S.D. U., care a oscilat în principii, ci aici, în Partidul nostru național, unde se bucură de o paritate perfectă" [60]. Este cu atît mai clar că în ultimele zile ale lunii noiembrie 1918 componența C. N. R. C. nu s-a modificat în favoarea P. N. R. [61]. Modificarea nu putea trece neobservată, C. N. R. C. devenind la scurt timp după constituirea sa, un adevărat guvern provizoriu al Transilvaniei. Conducerea P. N. R. a fost stăruitor preocupată de problema caracterului reprezentativ al tuturor actelor politice naționale, de la formarea C. N. R. pînă la proclamarea Unirii. Experimentată politicește în lupta națională, conducerea P. N. R. nu putea recurge la modificarea structurii C. N. R. C.: ea însăși susținuse pînă atunci consecvent necesitatea caracterului reprezentativ al vieții

www.dacoromanica.ro

politice, combătînd energic, din acest punct de vedere, realitățile vechiului regim [62]. De altfel nici nu era necesar ca pentru susținerea și promovarea punctelor de vedere proprii, conducerea P. N. R. să recurgă la măsura modificării componenței C. N. R. C. Raportul real de forțe, influența politică efectivă permitea în suficientă măsură exponenților Partidului Național Român să-și afirme în mod eficient opiniile în cadrul C. N. R. C., așa cum s-a putut dovedi cel mai limpede în dezbaterile la care au fost elaborate actele Unirii [63].

Apoteoza de la Alba Iulia marca și momentul suprem al activității Partidului Național Român.

Marea Adunare Națională de la 1 Decembrie 1918 a fost deschisă în numele C. N. R. C. de Șt. Cicio Pop, care declara încetarea activității Consiliului în fața întrunirii reprezentanței naționale, a misiunii istorice a acesteia. Venerabilul luptător național G. Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, a fost ales președintele Marii Adunări Naționale, fapt ce exprima multiple simboluri politice, dar în primul rînd pe acela al Unirii. Partidul Național Român a fost prezent în mod solidar cu întreaga sa conducere în înfăptuirea marelui act de la Alba Iulia. Din rîndurile sale s-a detașat contribuția proeminentă a lui Vasile Goldiș în elaborarea, motivarea și prezentarea istoricei Hotărîri a Unirii, prin marele său discurs de la Alba Iulia. Fără a se limita la poziția partidului, Iuliu Maniu a exprimat sinteza elocventă a dezbaterilor cu privire la problema autonomiei provizorii. Socialiștii au îndeplinit și ei funcții importante în desfășurarea Marii Adunări Naționale, exprimînd în modul cel mai limpede, complet și reprezentativ, nu numai adeziunea ci rolul lor de seamă în înfăptuirea Unirii. Caracterul impunător al Marii Adunări Naționale, ca și acela al marii adunării populare, al Hotărîrii istorice a Unirii, rezidă în faptul că exprimau *voința unanimă a întregului popor român*. Momentul istoric al realizării Unirii a estompat—temporar, dar concludent — diferențierile social-politice ale națiunii. Oricît de mari au fost meritele Partidului Național Român în înfăptuirea Unirii, trebuie subliniat faptul că Unirea a fost opera întregului popor. Combătînd aserțiunile tendențioase ale adversarilor Unirii, Vasile Goldiș însuși — lider al P. N. R. și personalitate de frunte a Unirii — declara: „*Adunarea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 n-a fost adunarea vreunui partid, ci a fost adunarea națiunii române* din țările de sub coroana Ungariei. Istoria va verifica rostul fiecăruia în preajma ei. Adunarea reprezenta cu adevărat conștiința națională a patru milioane de români — . . . Întocmai cum Adunarea Națională de la Alba Iulia n-a fost un congres al Partidului Național Român ori al vreunui alt partid, tot așa hotărîrile acelei Adunări n-au fost hotărîrile vreunui partid politic" [64] ci ale întregului popor.

S-a observat mai puțin în acest sens, faptul că Partidul Național Român nu a ținut să fie reprezentat la Marea Adunare de la Alba Iulia în mod distinct, așa cum au fost reprezentate alte categorii politice sau sociale. Majoritatea participanților au fost membri sau aderenți ai partidului, ceea ce exprima rolul său politic esențial. Toți participanții la înfăptuirea actului Unirii au fost pe deplin conștienți că reprezintă voința întregului popor, mandatul național. Unirea este astfel înțeleasă tot mai profund în lumina puternică pe care istoria o proiectează asupra sa, „cu cît

www.dacoromanica.ro

se vor strecura în mersul vremii veacurile" (V. Goldiș). Perspectiva istorică obiectivează și lărgește considerabil unghiul de vedere asupra rolului unuia sau altuia dintre partidele politice care au acționat în marea epopee națională. Cu clarificarea acestor coordonate majore putem sublinia concluziile istoriei Partidului Național Român ca forță politică de seamă în cadrul luptei întregului popor român pentru Marea Unire din 1918. Ne apare astfel mai limpede faptul că ultimul act politic conceput și elaborat în mod distinct de Partidul Național Român a fost Declarația din octombrie 1918, precum și rolul P. N. R. în cadrul Consiliului Național Român, în suprema probă a istoriei — *înfăptuirea Unirii, care marca apogeul și totodată încheierea misiunii istorice a P. N. R.* Considerat timp de o jumătate de secol drept reprezentant legitim al românilor transilvăneni, conducătorul chemat și legitim al acestuia, P. N. R. și-a asumat — prin comitetul său, ales la conferința națională de delegații investiți cu împuterniciri de toate cercurile electorale românești — rolul politic de a exprima voința națională, care a fost unanim respectat și apreciat, impunîndu-se decisiv adversarilor. Din momentul constituirii Consiliului Național Român, funcția organizatoare și conducătoare a luptei nemijlocite pentru Unire revine acestui organ. Istoria instituțională a luptei pentru Unire se integra astfel la cel mai înalt și complet nivel de reprezentare națională.

Subliniind necesitatea studierii istoriei partidului politic al clasei muncitoare, ca și a celorlalte partide politice din diferite perioade în cadrul istoriei unitare a patriei, Președintele României Socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu apreciază profund și cuprinzător importanța și amploarea luptei pentru Unire, rolul decisiv al maselor, iar în acest cadru contribuția importantă a tuturor forțelor social-politice, inclusiv a Partidului Național Român și a mișcării socialiste. „Trăsătura distinctivă fundamentală a acestei lupte a fost largul ei caracter de masă, faptul că a antrenat muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea, cercurile înaintate ale burgheziei, principalele clase și pături ale societății. În condițiile respective, burghezia, cu toate limitele sale politice, a jucat un rol pozitiv în lupta pentru unire, acționînd în sensul cerințelor obiective ale dezvoltării istorice, în spiritul intereselor și aspirațiilor maselor. Un rol deosebit de activ în mișcarea pentru Unirea Transilvaniei cu România l-au jucat proletariatul, mișcarea muncitorească și socialistă. Despre aceasta vorbește însăși compoziția Consiliului Național, format din șase reprezentanți ai Partidului Național și șase reprezentanți ai mișcării socialiste" [65].

După cum se știe, Partidul Național Român nu și-a încheiat existența sa odată cu împlinirea misiunii istorice care i-a dat naștere. Omogenizarea pozițiilor burgheziei române și a partidelor politice față de putere, posibilitatea accesului la putere în noul cadru statal — care era total exclusă în statul oprimator ungar—, explică menținerea instituțională a P. N. R., reorganizările sale succesive, noile sale trăsături, elemente conducătoare și limite de clasă tot mai pronunțate, iar în cele din urmă contopirea sa în cadrul Partidului Național Țărănesc cu întreaga sa evoluție [66]. Era o nouă perioadă istorică, de integrare și unificare administrativă, legislativă, instituțională, inclusiv de regrupări politice și adoptarea orientărilor politice corespunzătoare. Prin dialectica evoluției social-politice, orînduirea burgheză din România își va accelera dezvoltarea finală și declinul inevitabil pînă la epuizarea resurselor proprii [67]. Această evoluție

www.dacoromanica.ro

evidența tot mai mult contrastul dintre vechiul Partid Național Român, ale cărui merite istorice erau considerate de întregul popor român — și politicianismul care a contaminat partidul după Unire, cînd însăși rațiunea sa de a fi încetase în mod obiectiv. Acest contrast nu poate diminua însă aprecierile cuvenite Partidului Național Român din Transilvania și militanților săi, luptători neobosiți pentru drepturile fundamentale ale poporului român, pentru libertatea sa națională și pentru Unire. În conștiința poporului român, numele Partidului Național Român rămîne asociat definitiv de întreaga pregătire istorică a Unirii Transilvaniei cu România. Această măreață înfăptuire istorică, precum și „spiritul de la Alba Iulia", la a cărui geneză a avut o contribuție importantă și P. N. R., au fost, sînt și vor fi mereu continuate, dezvoltate, ridicate pe trepte superioare de expresie și afirmare de către întreaga națiune socialistă română.

NOTE

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24, Edit. Politică București, 1983, p. 67.

[2] Nicolae Ceaușescu, *Istoria poporului român. Texte selectate*, Edit. Militară, București, 1988, p. 327—328.

[3] Șt. Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Edit. Academiei, București, 1983, vol. I, p. 408—432.

[4] „Aradi Ujság", 1917, XVII, nr. 152 din 29 iunie; „Függetlenség" (Arad), 1917, XVI, nr. 213, din 16 septembrie.

[5] *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu Româ ia*, Sub redacția M. Constantinescu—Șt. Pascu, Edit. Academiei, 1968, p. 268—271 (Al. Porțeanu).

[6] *Unitatea națională a românilor în epoca modernă...*, Edit. Academiei, Bucureș i, 1985, p. 218—219.

[7] „Drapelul", 1917, XVII, nr. 121, din 4/17 noiembrie.

[8] Ibidem, nr. 122, din 7 20 noiembrie.

[9] Ibidem.

[10] „Adevărul" (Budapesta), 1917, XIII, nr. 9 din 3 16 decembrie.

[11] Ibidem, Redacția gazetei adaugă o notă în care precizează : „Nu e chemarea noastră, a social-democrației române, care ne avem partidul nostru, țelurile noastre, precum și organele noastre, să apelăm la conducătorii partidului național ca să părăsească în fine pasivitatea și să pășească pe terenul acțiunii politice. Dăm loc însă acestui articol din considerare față de stările extraordinare de azi și față de autorul său". Redacția nu exprima, în fond, nici o rezervă esențială față de P.N.R., pe care îl chema, indirect, la colaborare politică. Nota menționată avea mai degrabă menirea de a voala conținutul față de cercurile guvernante și chiar față de conducerea centrală a P.S.D.U. care nu agreia o asemenea colaborare și stăruia uneori în aprecieri negativiste sectare, la adresa P.N.R.

[12] „Drapelul", 1917, XVII, nr. 138 din 19 decembrie/1 ianuarie 1918. Vezi și „Gazeta Poporului" (Sibiu), 1918, I, nr. 1, din 6 ianuarie.

[13] „Aradi Közlöny", 1918, XXXIII, nr. 10 din 12 ianuarie.

[14] *1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe 1916—1918*. Vol. II. Colectiv de coordonare : Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Mușat. Direcția Generală a Arhivelor Statului, Edit. Științifică și Enciclopedică, Bucuresti, 1983, p. 1028—1030.

[15] *Ibidem*, p. 1030.

[16] Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare. Însemnări contimporane și autobiografice*. Ediție îngrijită de Alexandru Porțeanu, Edit. Minerva, București, 1972, p. L—LII, 463.

[17] „Drapelul", 1918, XVIII, nr. 10 din 25 ianuarie 7 februarie. Vezi și nr. 8 din 20 ianuarie 2 februarie : „Noi, ca români și ca partid național român", „T. Mihali a dat expresie elocventă neîncrederii partidului național român" ș.a.

[18] „Gazeta poporului", nr. 12 din 24 martie.

[19] „Drapelul", 1917, XIII, nr. 142, din 30 decembrie/12 ianuarie 1918.

www.dacoromanica.ro

[20] Teodor Neș, *Oameni din Bihor, 1848—1918*, Oradea, 1937, p. 549—550. Deși scrisoarea datează din 28 august 1915, metoda preconizată a rămas valabilă pînă în toamna anului 1918.

[21] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p. 364 Relatare orală, din 6 februarie 1968, făcută de Ionel Pop, martor al evenimentelor. Vezi și amintirile sale *Baricade și trecători prin timp*, în C. Dumitrescu, *Din lunga timpului bătaie. Anul 1918 în amintirea unor martori oculari*. Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 207—209.

[22] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p. 139 (C. Nuțu,) ședințe ale comitetului din 28, 30 ianuarie și 28 februarie 1918).

[23] *Ibidem*, p. 277, 280—281, 293 (Al. Porțeanu).

[24] Valeriu Braniște, *De la Blaj la Alba Iulia. Articole politice*. Ediție îngrijită de Valeria Căliman și Maria Elena Simionescu. Cuvînt înainte de Mircea Mușat. Edit. „Facla", Timișoara, 1980, p. 375—379. 403. Tot atît de curajoasă și riscantă era și redactarea *Amintirilor din închisoare*, dar articolele pentru „Drapelul" erau destinate apariției imediate, cu caracter incendiar.

[25] „Adevărul" (Budapesta) 1918, XIV, nr. 26, din 1/14 iulie, „Telegraful Român", 1918, nr. din 21 iunie/4 iulie „Drapelul" 1918 nr. din 25 iunie/9 iulie.

[26] Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*. Cluj, 1926, p. 53—54; T. Mihali scria lui Gh. Pop de Băsești, la 8 septembrie 1918, despre pregătirile pentru întrunirea comitetului (B.C.U. Cluj-Napoca, Colecții speciale; fond G. Pop de Băsești Ms Sertar 291/4, f. 13)

[27] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p. 293 (Al. Porțeanu)

[28] „Aradi Közlöny", 1918, XXXIII, nr. 209, din 18 septembrie.

[29] „Aradi Hirlap", 1918, II, nr. 256 din 28 septembrie

[30] Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*, Sibiu, 1943, p. 13—14.

[31] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p, 293, 299, 366. Momentele politice importante de la 24—25 septembrie 1918 (ședința comitetului executiv al P.N.R și ședința comitetului socialiștilor români), precum și accla din 6 octombrie (întîlnirea reprezentanților P.N.R și ai socialiștilor români), sînt consemnate în izvoare memorialistice, care reflectă fidel mersul evenimentelor; unele detalii privind participanții la acele întruniri și desfășurarea lor, rămîn încă a fi cercetate.

[32] Károlyi Mihály, *Egy egész világ ellen* (Împotriva unei lumi întregi), München, 1923, p. 381—389. Vezi și *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p. 370; discuțiile au avut loc în orice caz, înainte de 18 octombrie (data lansării în parlamentul ungar a declarației românești) sau chiar de 12 octombrie, fără a avea legătură cu „aminarea formării Consiliului Național Român" care se convenise deocamdată numai principial. Vezi și S. Dragomir, *op. cit.* p. 13; „contactul cerut" a avut totuși loc, în condițiile menționate.

[33] *Ibidem*, În cîteva însemnări memorialistice, Al. Vaida notează data întîlnirii cu Károlyi la 16 octombrie 1918 („Transilvania" 1943, nr. 1—3, p. 15), dar indică o participare mai restrînsă a delegației P.N.R. Autorul precizează însă importanta concluzie a discuțiilor că numai conferința națională a românilor se va putea pronunța definitiv.

[34] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 51, 53—54.

[35] *Pagini dintr-o arhivă inedită* [arhiva Miron Cristea]. Ediție îngrijită de Antonie Plămădeală. Edit. Minerva, București, 1984, p. 153.

[36] Ion Clopoțel, *op. cit.*, p. 37. Au fost convocate circa 20 persoane deoarece, în afara celor patru absențe precizate (și a altor cîtorva probabile) este consemnată participarea a 14 persoane la istorica ședință de la Oradea. Lucrările istorice mai vechi sau mai noi menționează numai numele principalilor membri ai Comitetului P. N.R. La ședința de la Oradea au fost prezenți, în afara de Aurel Lazăr: T. Mihali, Al. Vaida, Șt. Cicio-Pop, V. Goldiș, Ioan Suciu, Gh. Popovici, Gh. Crișan, Nicolae Ivan, Ioan Ciordaș, N. Comșa, I. Nedelcu, Gh. Dobrin, Petru Cornean. (Cf. „Nagyváradi Napló", 1918, XI, nr. 226, din 15 octombrie).

[37] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 16—19.

[38] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 54. Unele relatări memorialistice ulterioare sînt evident incomplete sau chiar subiective (vezi *Ibidem*, p. 54, 55), după cum tot atît de eronată este și tendința de a se atribui în întregime lui V. Goldiș declarația de la Oradea. Se resimte și în acest caz lipsa unor documente, parțial explicabilă prin desfășurarea evenimentelor.

[39] Silviu Dragomir, *op. cit.*, p. 20—21, cu omiterea lui T. Mihali și A. Lazăr, „Nagyváradi Napló", *loc. cit.*, (cu omiterea lui I. Maniu și I. Suciu).

[40] *Loc. cit.*

[41] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ..., p. 294 298.

[42] *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*. București, 1943, p. 24—25.

[43] *Ibidem*, Declarația a fost publicată de „Drapelul" (nr. 106, din 19 octombrie), de „Gazeta Poporului" (nr. 42, din 20 octombrie, nr. 43 din 27 octombrie și nr. 44 din 3 noiembrie) ș.a

[44] „Drapelul" nr. 107 din 22 octombrie 1918

www.dacoromanica.ro

[45] „Adevărul" (Budapesta), nr. 41, din 13 27 octombrie

[46] Potrivit realtării memorialistice a lui Enea Grapini, acesta ar fi prezentat în numele socialiștilor — observația făcută conducerii P.N.R. cu privire la atitudinea menționată. Vezi mai sus, nota 31.

[47] Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. I, Oradea, 1938, p. 168.

[48] Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 64.

[49] Șt. Cicio Pop, *Zile istorice, zile de glorie*, în „Adevărul" (București), 1928, XLI, nr. 13791, din 9 decembrie.

[50] Silviu Dragomir, *op. cit.* p. 21.

[51] Ion Flueraș, *Amintiri din tinerețe și din revoluție* în „Mișcarea socialistă", 1932, III, nr. 10—12, (iulie—septembrie) p. 1281—1282).

[52] I. Flueraș, *op. cit.*; T Albani, *op. cit.* Idem, *Memorii. Din contribuția clasei muncitoare la desăvîrșirea statului național român unitar, 1 decembrie 1918*, Edit. științifică, București, 1969, p. 49—51; Enea Grapini, apud *Desăvîrșirea unificării statului național român*. p. 299—300.

[53] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p. 300

[54] „Adevărul" (Budapesta), Ediție separată (specială n.n.) 3 noiembrie 1918. Ediția a fost tipărită în ziua de 31 octombrie și antedatată cu ziua de apariție a numărului obișnuit, duminical, al gazetei.

[55] *Ibidem.*

[56] „Drapelul", 1918, XVIII, nr. 112, din 20 octombrie/2 noiembrie.

[57] „Românul" 1918, VII, nr. 1, din 26 octombrie/8 noiembrie.

[58] În unele documente apare confuzia terminologică între C.N.R. și P.N.R., care constituie de fapt un indiciu al contopirii politice naționale, al reflectării sale în mentalitatea populară. De exemplu, întrunirile de la Simboteni—Arad, din 5 și 8 noiembrie 1918, menționate ca fiind ale „comitetului Partidului Național Român ales de popor, la propunerea membrului muncitorilor din Arad, Pavel Spin", sînt în realitate întruniri ale Consiliului Național Român local (v.A. Caciora—N. Roșuț, *Aradul în lupta pentru eliberare socială și națională, Documente*, I, Arad 1978, doc. 108, p. 275, cu corectarea datării și a denumirii localității).

[59] Circulara din 3 noiembrie semnată de T. Mihali în numele C.N.R.C. făcea afirmația inexactă potrivit căreia C.N.R.C. s-ar fi „completat" prin cooptarea socialistilor. Într-o informare a lui Șt. Cicio-Pop din 1 noiembrie, transmisă verbal conferinței din Oradea și Bihor, se afirma că socialiștii români ar fi „fuzionat" cu P.N.R.. desemnînd patru (!) delegați care împreună cu cei șase ai P.N.R., au format Consiliul. (v. Al. Porțeanu, *Lupta revoluționară a maselor populare din Bihor pentru Unirea Transilvaniei cu România* în „Crisia", vol. V, Oradea, 1975, p. 195—200). Aurel Lazăr, organizatorul conferinței menționate, deși era membru al C.N.R.C. și cunoștea exact situația, nu a făcut precizarea necesară; la Oradea—Bihor, spre deosebire de alte centre, constituirea C.N.R. local a avut loc în cadrul conferinței județene a P.N.R.

[60] „Românul", 1918, nr. 16, din 15 28 noiembrie 1918, Se observă și în acest text confuzia terminologică între C.N.R. și P.N.R., precum și o anumită subapreciere a rolului socialiștilor.

[61] Această afirmație eronată făcută în vol. II *Din istoria Transilvaniei* (București, 1963, p. 423), preluată necritic, nu se dovedește cu nici un document autentic.

[62] *Desăvîrșirea unificării statului național român* ... p. 312, 313 (Al. Porțeanu)

[63] Din motivele arătate în cursul lucrării, considerăm că nu este cazul să stăruim asupra acestei dezbateri, care este cunoscută prin rezultatele cercetărilor din anii 1965—1975. Pentru concluzii asupra problemei vezi Șt. Pascu, *op. cit.*, p. 174—182.

[64] Vasile Goldis, *Adnotațiuni* [în:] *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea culturală Astra"*, București, 1928 p. 23—24, Denaturarea, combătută de toți militanții Unirii, de toți istoricii români și străini care respectă adevărul, reapare în lucrările istoricilor din Ungaria și în propaganda neorevizionistă, în modul cel mai nociv în vol. III din *Erdély története* — Editura Academiei Ungare, 1986.

[65] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, Edit. politică, București, 1969, p. 715.

[66] Pentru această evoluție vezi: M. Mușat și I. Ardeleanu *Viața politică în România 1918—1921*, ediția a II-a, Edit. Politică, București, 1976; Idem, *România după Marea Unire*, vol. 2, partea I-a, 1918 1933, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986; Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926—1947) Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, Edit. stiințifică si endiclopedică, București, 1983. În contrastul dintre cele două perioade — dinaintea Unirii și de după Unire — se înscriu și unele lucrări ocazionale, în special din primul deceniu interbelic, în care aspecte din trecutul partidului și al mișcării naționale sînt înfățișate alterat, în mod subiectiv. În unele cazuri de acest fel, confuzia dintre C.N.R. și P.N.R. se extinde pînă la autodesființarea C.N.R. Insuficienta analiză critică a acestor lucrări se resimte încă în istoriografia Unirii.

[67] *Unitatea națională a românilor în epoca modernă* ..., p. 259.

www.dacoromanica.ro

LE PARTI NATIONAL ROUMAIN DE TRANSYLVANIE — ÉLÉMENT IMPORTANT DANS LA LUTTE POUR L'ÉDIFICATION DE LA GRANDE UNION

Résumé

En automne 1917 eut lieu une série d'actions organisées en vue de la rentrée du Parti National Roumain de Transylvanie dans la lutte politique, deux ans après l'annonce de la suspension de son activité, imposée par les conditions de la guerre qui n'a pu, toutefois, supprimer l'existence même du parti ; la décision de la rentrée dans la lutte politique fut adoptée par la direction du P. N. R. le 27 décembre 1917 et s'est concrétisée par l'activité militante de ses représentants dans le parlement, dans la presse, dans des réunions etc.

Cependant, au printemps et en été 1918 un nouveau reflux est intervenu, déterminé par la situation générale de la lutte de la nation roumaine à la suite de la „paix" impérialiste de Buftea-București (7 mai 1918) imposée à la Roumanie. L'activité du P. N. R. a continué sous des formes apparemment plus voilées, en préparant les actions politiques décisives pour la libération et l'Union, même avant l'effondrement du front des Balkans à la fin du mois de septembre 1918. Des contacts importants entre la direction du P. N. R. et celle des socialistes roumains de Transylvanie eurent lieu au début du mois d'octobre 1918, et s'intensifièrent jusqu'à l'accomplissement de l'acte historique de l'Union du 1er Décembre 1918.

La présente étude réunit des précisions et des appréciations concernant le caractère des pourparlers engagés entre la direction du P. N. R. et le comte Károlyi Mihály au début du mois d'octobre 1918 et notamment concernant la Déclaration formulée au cours de la séance de la direction du P. N. R. du 12 octobre 1918, à Oradea, et exprimée ensuite dans la session du parlement hongrois, le 18 octobre — déclaration de l'indépendance de la nation roumaine de Transylvanie, point culminant de l'entière activité du P. N. R., dernier acte politique conçu et élaboré d'une manière indépendante par le P. N. R. Après la création du Conseil National Roumain (30 octobre 1918) qui comptait autant de membres du P. N. R. que de socialistes, l'activité du P. N. R. s'est déroulée dans le cadre de ce Conseil jusqu'à la fin de sa mission politique, le 1er Décembre. Le grand acte de l'Union marquait aussi l'apogée, le moment suprême de l'activité du P. N. R. On souligne dans cette étude le fait que la Grande Assemblée Nationale d'Alba Iulia n'a pas été une assemblée du P. N. R., mais de la nation roumaine de Transylvanie, que l'acte grandiose de l'Union de la Transylvanie à la Roumanie a exprimé la décision unanime, non seulement d'un parti ou d'une catégorie socio-politique, mais de la nation entière. Le Parti National Roumain de Transylvanie a représenté le cadre organisateur et l'élément directeur de la lutte menée pour la libération nationale en Transylvanie, une force politique importante pour la lutte de la nation entière pour l'accomplissement de la Grande Union de 1918.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ATITUDINEA DEMOCRATICĂ A CONSILIILOR NAȚIONALE ROMÂNE ÎN PERIOADA OCTOMBRIE – DECEMBRIE 1918

TRAIAN RUS

În ciuda momentelor grele prin care au trecut, românii au manifestat întotdeauna sentimentele cele mai prietenoase față de populațiile de altă etnie care în decursul vremii s-au așezat pe teritoriul României, față de popoarele vecine, la libertatea cărora nu au atentat niciodată. Această trăsătură fundamentală proprie neamului nostru, transmisă din generație în generație, a fost evidențiată cu putere și în zorile istoriei contemporane, cînd autodeterminarea și unirea cu patria mamă sînt afirmate de masele populare din Transilvania ca țeluri politice ce trebuiau realizate pentru a da posibilitate poporului român, în întregul său, să se dezvolte pe cale nouă, democratică și pașnică.

Documentele arhivistice — interne și externe — prin informațiile ce ni se oferă demonstrează faptul că în toamna și iarna anului 1918 consiliile naționale române, create în condițiile revoluției populare ce a cuprins întreg teritoriul Transilvaniei, au fost promotoare ale idealurilor de libertate și egalitate națională deplină între toți cetățenii. Atitudinea principală și umanitară a noilor organe politico-administrative — care au înlocuit vechiul aparat de stat dualist — față de naționalitățile conlocuitoare, conlucrarea, pe bază de egalitate și respect reciproc, cu instituțiile similare ale acestora, nu au reprezentat un fapt izolat izvorît doar din momentul istoric, ci o trăsătură caracteristică, dintotdeauna, a poporului nostru. A fost o coordonată de bază, o permanentă a activității consiliilor naționale române, al întregului popor român, imprimată încă din primele zile, de către Consiliul Național Român Central, constituit la 30 octombrie 1918 care purta amprenta unui autentic guvern național. Atît în manifestul — directivă „Spre orientare" cît și în celelalte documente adoptate. C. N. R. C. „ca unicul for care reprezintă voința poporului român", se pronunța, avînd în vedere că „viitorul întregului neam nu poate fi obiect de samsarlicuri", iar libertatea neamului nostru trebuie „să se nască nepătată și strălucitoare", pentru adoptarea unei atitudini principiale față de cetățenii de altă origine etnică. În directivele date de Teodor Mihali, la 3 noiembrie, în numele C. N.R. C. cu privire la constituirea consiliilor și gărzilor naționale se ordonă — avîndu-se în vedere necesitatea de a fi cu cea mai mare băgare de seamă „pentru prevenirea unor acțiuni ostile" contra neromânilor și curmării încercărilor dușmanilor de a profana, prin uneltiri viclene și considerații oportuniste, hotărîrile națiunii române — următoarele: „Toate dușmăniile de natură personală și locală trebuie sistate. Numai acelora care au comis crima fățișei calomnii și trădări în contra neamului lor, nu li se poate acorda iertare. În toate celelalte cazuri să fim iertători ca frații unii față de alții. Dreptul de a califica vina și a-i pedepsi pe cei vino-

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1067—1082, 1988

www.dacoromanica.ro

vaţi cade însă exclusiv în competenţa Congresului naţional român" [1]. Aceasta cu atît mai mult cu cît libertatea neamului nostru trebuie să se nască nepătată şi strălucitoare.

În acele zile din toamna anului 1918, cînd pentru toate popoarele a „răsărit soarele dreptăţii şi libertăţii naţionale", cînd „am ajuns să facem noi istorie, să fim stăpîni pe soarta noastră" [2], după cum plastic s-a exprimat un martor ocular al evenimentelor revoluţionare din acea perioadă, un rol important pentru conlucrarea, pe baza unor principii democratice cu naţionalităţile conlocuitoare, pentru crearea unui climat propice exercitării atribuţiilor cu care au fost investite de popor consiliile naţionale române, l-a avut manifestul C. N. R. C. adresat, la 6 noiembrie, „Fraţilor români". Pe un ton clar, plin de căldură şi înţelegere faţă de aspiraţiile tuturor cetăţenilor, indiferent de naţionalitate, românii sînt îndemnaţi să fie „cu atragere şi iubire" faţă de propriul lor neam, dar, în acelaşi timp, să militeze ca „fiecare popor şi fiecare individ" să fie „egal îndreptăţit şi stăpîn pe soarta sa". În vederea realizării idealului nostru naţional pentru care s-au sacrificat generaţii de-a rîndul, se cere ca toţi „cei buni şi cinstiţi", fără deosebire de neam şi lege, în numele cauzei sfinte al democraţiei, „să-şi dea mîna" pentru susţinerea ordinii, apărarea avutului şi vieţii oamenilor. Numai în acest fel, se arată în încheiere, tînăra şi frumoasa naţiune română se va putea prezenta în faţa lumii „în deplina ei curăţenie, nepătată, în întreaga ei splendoare" [3].

Cu ocazia constituirii comandei supreme a Gărzii Naţionale Române din Ungaria şi Transilvania, la 11 noiembrie, la Arad, Ştefan Cicio — Pop a rostit un emoţionant discurs în care răzbate, de asemenea, ca un fir roşu umanismul poporului român, dorinţa lui de a-şi construi o viaţă nouă, nu prin acte de răzbunare, pentru faptele îndurate, în decursul secolelor, din partea opresorilor, ci prin uitarea trecutului de exploatare şi umilinţă, în mod paşnic, prin conlucrarea cu toate popoarele democratice, cu cetăţenii de altă etnie. În cuvinte calde a solicitat membrilor gărzilor naţionale, care reprezintă „poporul românesc cuminte şi cinstit", să explice tuturor că duşmăniile între popoare nu mai au rost deoarece libertatea, frăţietatea şi egalitatea sînt comori comune, iar duşmăniile „ce se fac şi acum" provin din neştiinţă. În continuare, după ce se arată că „nu putem lucra împreună" cu „domnii de ieri", pentru că ei „nu se ştiu împăca cu soarta să abzică de puterea asupra noastră" se cere, avînd în vedere că „nu dispunem de arme trecătoare, ci de tăria poporului peste care au trecut urgii ale veacurilor", să nu înscenăm vărsări de sînge împotriva nimănui. „Luaţi în seamă că noi, naţionalităţile de ieri — se atenţionează asistenţa — am pierdut mai mult în război. Noi am fost purtaţi pe toate fronturile şi necontenit am căzut pradă urgiei. Ne aducem aminte de fărădelegile îndurate, dar nu vrem să ne răzbunăm... Noi vrem înţelegere frăţească cu toate popoarele. O vrem şi cu poporul maghiar democratizat. Nu avem arme, nu avem măsuri puternice de război; arma noastră este tăria neamului românesc" [4].

Această idee nobilă, ce exprimă dorinţa vie a poporului român de a construi o lume nouă în care toţi cetăţenii patriei, indiferent de naţionalitate, să trăiască şi să muncească în linişte şi înţelegere, o lume în care să nu se mai repete politica brutală, şovină, de deznaţionalizare practicată în monarhia bicefală, apare cu deosebită tărie şi în Manifestul

www.dacoromanica.ro

C. N. R. C. adresat la 18 noiembrie opiniei publice internaționale. Avînd în vedere că românii „nu doresc să stăpînească asupra altor neamuri", că națiunea română prin ființa ei însăși este „întruparea democrației celei mai desăvîrșite", se face următoarea precizare, cu un profund caracter umanist, cu privire la atitudinea față de naționalitățile conlocuitoare: „Pe teritoriul său strămoșesc, națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională; organizarea sa, în stat liber și independent, o va întocmi pe temeiurile democrației care va asigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvîrșirii omenești". În același timp, însă, se aduce la cunoștința tuturor popoarelor că națiunea română „sub nici o condiție nu mai voiește să trăiască în legătură de stat" cu Ungaria, ci este hotărîtă „a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său liber și independent". De aceea, protestează împotriva pretențiilor Ungariei asupra teritoriului românesc, care de la „descălecarea împăratului Traian și pînă astăzi a fost muncit cu brațele noastre și îngrășat cu sîngele nostru". Prin acest protest, românii s-au ferit, în mod conștient, de a jigni pe cineva, inclusiv pe foștii opresori, ci și-au manifestat hotărîrea „oricum ar decide puterile lumii" de „a pieri mai bine" decît „a suferi mai departe sclavia și atîrnarea". Speranța lor este pusă însă în propriile forțe precum și în ajutorul întregului neam românesc „cu care una vom fi de aici înainte în veci" [5].

Această poziție principială, ce dovedește totodată tact și maturitate politică, înțelepciune și multă chibzuință, este reflectată și în nota diplomatică ultimativă adresată de C. N. R. C. guvernului ungar în legătură cu preluarea teritoriilor românești „unde încetează orice altă autoritate", în care se afirmă din nou voința națiunii române de a „respecta principiile Wilsoniene" * și de a garanta ordinea publică, securitatea averii și vieții tuturor cetățenilor indiferent de naționalitate [6]. Atitudine democratică ce a fost expusă cu claritate de către C. N. R. C. și cu ocazia tratatelor de la Arad, purtate cu delegația Consiliului Național Maghiar condusă de Jászi Oszkar, ministrul naționalităților în guvernul Károlyi. În cuvîntul lor, membrii delegației române au subliniat că în noul stat „propriu și suveran pe întreg teritoriul locuit de români" se va asigura „deplina libertate națională, politică și culturală celorlalte popoare conlocuitoare", deoarece „nu voim să devenim din asupriți asupritori" [7].

Atitudine democratică, umanitară manifestată de noile organe politico-administrative în toamna anului 1918 față de naționalitățile conlocuitoare din Transilvania a fost apreciată la adevărata valoare nu numai de prieteni dar și de reprezentanții statelor cu care România a fost în stare de război. Astfel, în raportul lui E. Fürstenberg către Ministerul de Externe german, se menționează următoarele cu privire la viitoarea organizare a Transilvaniei. „E de la sine înțeles că românii vor acorda cele mai largi drepturi celorlalte națiuni, adică mai ales ungurilor și sașilor" [8], ceea ce de fapt, după cum cunoaștem, s-a și realizat.

Poziția constructivă și principială a românilor față de naționalitățile conlocuitoare este reflectată și de documentele create de consiliile naționale române comitatense, cercuale și comunale. Așa de exemplu, în manifestul „Fraților", emis de C. N. R. al comitatului Tîrnava Mare, se relevă, printre altele, necesitatea ca în aceste vremuri înnoitoare, cînd împărații și regii își pierd coroanele și tronurile, cînd prejudiciile lumii

www.dacoromanica.ro

vechi au trecut și o lume nouă se ivește.în urma milioanelor de jertfe de sînge date pentru libertate, să se înlăture neînțelegerile „ierarhice-personale" sau de orice „altă natură", iar acțiunile organizate și activitatea desfășurată să fie subordonată „numai intereselor naționale românești". Pentru evitarea dezordinei, avînd în vedere că soarele dreptății românești își anunță răsăritul prin zorile „liberei deciziuni de soarta sa a fiecărui popor", se cere celor care în trecut „au fost în slujbele guvernelor de pe vremuri", să se „dea la o parte de bună voie", înainte ca să fie înlăturați „în mod eventual neplăcut". Deoarece a trecut vremea „închinatului la idoli" și a „slugărniciei" a „guvernelor oligarhice" și a „oamenilor de doi bani și trei pungi", se ordonă ca în noile instituții politico-administrative locale să fie aleși numai „oameni neîmpătați" care „să servească interesele naționale" și nu „rangurile ierarhice și ambițiile personale" [9].

Trăsăturile nobile ale poporului român, care a răzbit la lumină prin luptă și muncă după „suferințe îndelungate" și „jertfe supraomenești", umanismul de care a dat dovadă în acele zile cînd „a răsărit în sfîrșit și pentru noi clipa sfîntă a libertății", dorința fierbinte de a trăi și crea în liniște și frăție cu toți fiii țării, răzbat cu o deosebită vigoare din „Chemarea" C. N. R. din Blaj, adresată „Fraților români" de pe Tîrnave și Mureș. Avîndu-se în vedere că „floarea sfîntă a libertății, egalității și fraternității" este rezultatul firesc al luptei duse de poporul român, în decursul veacurilor, a sîngelui vărsat din belșug pe glia strămoșească „de mii și mii de eroi — martiri, frați ai noștri", ceea ce îi dă dreptul „să-și înalțe fruntea obidită de pînă acum", să „privească în jur de sine ca popor liber ce singur are dreptul de a dispune asupra sorții sale", se cere, pe bună dreptate, ca toate acțiunile ce stau la „temelia viitorului fericit", să fie în concordanță cu demnitatea ce caracterizează poporul român, cu dorința sa de a construi în liniște și pace o viață mai bună și mai dreaptă. „Visul urît al trecutului — se arată în încheiere — să rămînă uitat în întunerec, să-l uităm cu toții ca și cînd n-ar fi fost. Păstrați liniștea și ordinea, nu vă atingeți de persoana și avutul nimănui. Aceasta o cere conducătorii voștri și o pretinde cinstea noastră de români! Trăiască libertatea tuturor popoarelor! Trăiască neamul românesc". „Chemarea", care constituie un document ce dovedește deplina înțelegere a momentului istoric, a complexității împrejurărilor din acea perioadă, a avut un deosebit ecou în rîndul românilor de pe Tîrnave și Mureș, fiind prelucrată în adunări populare și însușită în întregime de consiliile naționale române, cercuale și comunale, de masele populare. „Chemarea de mai sus, glasul Blajului — se arată, la 5 noiembrie, într-un document al C. N. R. din Aiud — o acceptăm într-un tot, identificîndu-ne cu ea" [10].

În numele acelorași principii, caracteristice fiilor pămîntului românesc, C. N. R. din Țara Bîrsei a cerut românilor din această străveche și frumoasă zonă românească, la 8 noiembrie, să-și clădească în liniște și armonie, printr-o „energică și limpede formă", printr-o „categorică manifestare a dorinței sale" izvorîte din „bătaia unor inimi curate", un „viitor demn și luminos". În același timp, însă, românii de pretutindeni au declarat hotărît că „dacă va pretinde soarta", vor „lupta pentru drepturile noastre pînă la ultima picătură de sînge" [11]. În adunarea de la Cîmpeni, cu ocazia constituirii consiliului și gărzilor naționale, moții dînd glas sen-

www.dacoromanica.ro

timentelor de mîndrie patriotică în momentul cînd tricolorul românesc, al unei lumi noi ce se construiește pe aceste străvechi meleaguri mustind de istorie, a fost înălțat pe clădirea primăriei, făcînd în mod conștient, abstracție de suferințele și umilințele îndurate în decursul vremii, au jurat „să pună mai mult preț pe cinstea neamului românesc" decît pe însăși viața lor. S-au angajat solemn ca prin muncă creatoare, în frăție cu toți fiii țării, indiferent de limbă și credință să dovedească lumii întregi că sînt „vrednici de adevărata libertate" pentru care ei și feciorii lor „au luptat și vărsat sîngele pe toate cîmpurile de luptă" [12]. C. N. R. al comitatului Solnoc — Dobîca, cerea, prin apelul din 3 noiembrie 1918, consiliilor naționale cercuale și comunale să militeze pentru menținerea și apărarea ordinei și climatului civic, a averii tuturor cetățenilor „fără deosebire de neam și confesiune". Aceasta cu atît mai mult, cu cît poporul român care „și-a păstrat cumpătul și virtuțile creștine" în cele mai vitrege timpuri trebuie să „țină la aceste însușiri distinse" ce-l caracterizează, în aceste momente istorice „cînd au răsărit zorile istoriei și independenței naționale și pentru el" [13].

Concepția democratică a poporului român cu privire la necesitatea colaborării și conlucrării cu naționalitățile conlocuitoare, spiritul de dreptate și echitate de care era animat au fost evidențiate, cu deosebită claritate, în lucrările adunării de constituire a Comitetului Executiv al Consiliului Național Român din Oradea și Bihor. „În acest moment istoric — menționa dr. Aurel Lazăr cu ocazia deschiderii lucrărilor — salutăm înainte de toate în numele Partidului Național Român din Biharia națiunea maghiară redeșteptată și Consiliul ei Național și dorim ca și națiunea maghiară să fie părtașă de un viitor fericit, care va fi chemat să asaneze ranele trecutului și să crecze opera muncii liniștite și a adevăratei culturi". Pe un ton demn, se face însă precizarea că la baza activității acestui organ va sta numai declarația prezentată de deputatul Alexandru Vaida în parlamentul de la Budapesta și hotărîrile C. N. R. C. iar asupra soartei poporului român „numai Congresul nostru național este chemat să decidă" Ca urmare, românii așteptă ca pînă la „deciderea finală asupra sorții noastre", Consiliul Național și cetățenii maghiari să respecte „sfîntul drept al liberei dispunei al națiunii române, ceea ce pînă acum n-au expiriat". Peste cîteva zile, în manifestul „Către poporul român din Oradea Mare și Biharia", printre altele, se arăta : „Cauza noastră e sfîntă, să nu o pîngărim cu fapte nevrednice de un element de ordine cum este poporul românesc ci să ne facem vrednici de zilele mari ale renașterii neamului românesc. Cel mai mare dușman al poporului și neamului românesc este acela care nu se supune ordinii, conturbă pacea și buna înțelegere dintre concetățeni" [14].

În ciuda politicii de dezbinare dusă de unele cercuri moșierești maghiare, care au încercat să provoace conflicte pe scară locală sau generală, precum și a poziției rigide adoptată de Consiliul Național Maghiar consiliile naționale române, ca organe autorizate și legitime ale poporului român, au întreținut în general, relații cordiale, de colaborare cu consiliile naționale maghiare și săsești. Această orientare democratică, specifică poporului român din timpurile străvechi ale istoriei, s-a materializat nu numai la nivelul consiliilor naționale central, dar mai ales la nivelul celor locale. În circulara C. N. R. din Blaj, din 7 noiembrie 1918, se făcea

www.dacoromanica.ro

următoarea precizare: „Consiliul nostru național comunal și garda noastră națională trebuie să lucreze în deplină armonie cu eventualele consilii naționale și cu eventualele gărzi naționale străine (maghiare și săsești) din comună" [15].

Pe întreg cuprinsul Transilvaniei, românii și-au manifestat, atît cu ocazia alegerilor consiliilor naționale, cît și pe parcursul activității desfășurate de acestea, dorința de a întreține relații cordiale și constructive cu naționalitățile conlocuitoare și organele lor reprezentative. În adunarea de constituire a C.N.R. din Apa, Comitatul Satu-Mare, masele populare au dat mandat membrilor aleși în consiliu de a „conduce treburile satului" împreună cu „trimișii celorlalte națiuni" [16]. Românii din Draut, comitatul Arad au fost îndemnați să fie cu răbdare și liniștiți, să nu răpească de la alții ceea ce nu este a lor, arătînd în acest fel lumii că „noi, poporul român, am fost un popor blînd și niciodată nu am căutat răzbunare asupra popoarelor cu care împreună am viețuit" [17]. În Agîrbici, comitatul Tîrnava Mare, în adunarea populară, din 5 noiembrie 1918, fiind prezent „întregul popor român și săsesc", vorbitorii și-au „exprimat bucuria nespusă" văzînd cum românii și sașii își „întind mîna frățească" și se „înțeleg asupra interesului comun și personal". Între consiliile naționale român și maghiar din Iara, comitatul Turda-Arieș, a fost „înțelegere absolută și sinceră" în toate problemele de interes obștesc, locuitorii manifestîndu-și dorința de a conlucra în înțelegere „în toate cauzele comunale" [18]. În manifestul din 6 noiembrie al C. N. R. din Cohalm, intitulat „Cetățeni! Frați români" se arată: „Cu sfințenie să respectăm persoana și averea tuturor concetățenilor noștri de orice națiune și orice lege vor fi ei. Piară dintre noi orice simț de răutate și de răzbunare și orice gînd de vicleníe! Deviza noastră să fie „Libertate, Egalitate și Fraternitate" [19].

Consiliile naționale române și săsești din Vard, comitatul Tîrnava Mică, au ținut, periodic, ședințe comune în care s-au luat decizii importante în folosul cetățenilor. Ședințele au fost prezidate prin rotație de către membrii celor două consilii „începînd, în prima ședință, cu cel mai bătrîn". C. N. R. din Alba Săsească, care și-a propus, printre altele, să militeze pentru „menținerea liniștei vieții pașnice între popoarele conlocuitoare din Ardeal, Banat și Ungaria", a hotărît, ca împreună cu consiliul național săsesc, să rezolve „toate afacerile de orice fel ce privesc lucrul comunei". În Cincul Mare, Comitatul Tîrnava Mare, consiliile naționale român și săsesc au hotărît, cu acordul întregii obști, să constituie o comisie mixtă care să se ocupe de lichidarea averii statului austro-ungar aflată în hotarul comunei, asigurarea aprovizionării populației cu produsele agroindustriale necesare, precum și rezolvarea tuturor treburilor administrative. Datorită acestui lucru „afacerile în comună" s-au „dezvoltat normal", fără „vreo zguduire" [20].

Înțelepciunea de care a dat dovadă poporul român în relațiile cu naționalitățile conlocuitoare, într-o vreme în care elemente șovine ale aristocrației maghiare promovau, pe toate căile, vechea politică de desbinare și ațîțare națională „provocînd zilnic incidente regretabile" după cum remarca ambasadorul britanic la Berna, Horace Rumbald, într-un raport trimis lordului A. I. Balfour [21], rezultă cu pregnanță și dintr-un manifest semnat de Amos Frîncu. Adresîndu-se în numele Senatului Național Român din Cluj cu vorba-i înflăcărată consiliilor naționale locale

www.dacoromanica.ro

făcea precizarea că numai respectînd „toate neamurile din Ardeal" românii vor fi „vrednici de libertate națională", vor „putea înfăptui idealul strămoșesc". De asemenea, în hotărîrea acestui organism se arată că românii fiind „oameni ai libertății naționale, ai egalității desăvîrșite și ai frăției veșnice" recunosc pentru toate naționalitățile conlocuitoare aceleași drepturi, „întinzînd mîna frățească tuturor neamurilor". Iar în alte documente emise de consiliul național clujean se cere tuturor românilor „să păzească frăția și pacea cu toate neamurile din Ardeal" [22].

În baza indicațiilor C. N. R. C., consiliile comitatense au cerut consiliilor naționale cercuale și comunale să dea dovadă, în toate împrejurările și cu toate ocaziile, de principialitate, respect și dreptate față de naționalitățile conlocuitoare. „Cu ungurii din comună — se precizează într-un manifest — trebuie să trăiți ca frații, căci și ei sînt oameni ca și noi. Noi chiar prin aceasta voim să dovedim că sîntem un om cult și de ordine, că cinstim în fiecare om neamul omenesc și nu ne dejosim la natura fiarelor sălbatice care se sfîșie una pe alta". Consiliile naționale în rezoluțiile adoptate în adunări populare și ședințe de lucru subliniau că în rezolvarea tuturor problemelor de interes comun sînt gata a coopera „cu factorii străini sau asemănători ai concetățenilor noștri de națiune ungară sau săsească" [23]. În circulara C. N. R. din Sibiu, adresată „Fraților români", se arată că fiecare român prin „purtarea bărbătească dar totodată dreaptă și chibzuită „trebuie" să țină cu tărie la neamul său' și să nu se „lase jignit în sentimentele sale naționale", dar, în același timp, „să respecte demnitatea de om și să nu jignească sentimentele naționale ale altora". În felul acesta ne vom „arăta vrednici de zilele mari pe care ne-a fost dat să le ajungem" și vom dovedi că „merităm libertatea pe care o pretindem pentru viitor" [24]. La rîndul său, C. N. R. din Blaj, a cerut consiliilor naționale maghiare și săsești din comitatele Alba și Tîrnava Mică să desfășoare, împreună cu noile instituții politico-administrative românești, o activitate menită să contribuie la organizarea pașnică a vieții din sate și orașe, să militeze pentru angajarea tuturor locuitorilor, de orice neam vor fi, la acțiunile comune în scopul refacerii economiei [25]. Prin această atitudine democratică și umanitară, consiliile naționale române comitatense, cercuale și comunale au dovedit, cu fapta lor constructivă, că au militat, în toate împrejurările, pentru transpunerea în viață a indicațiilor C. N. R. C., care la începutul lunii noiembrie 1918, în cadrul dialogului cu consiliile naționale maghiare și săsești, a fost de acord ca împreună să "contribuim la asigurarea păcii interne", a ordinii și liniștei în Transilvania [26].

Aceeași atitudine față de naționalitățile conlocuitoare plină de respect și înțelegere specifică întregului nostru popor [27] o întîlnim și în activitatea desfășurată de gărzile naționale române. Astfel, în apelul Senatului militar român, constituind la 31 octombrie 1918, la punctul 4 se arată: „Soldatul român să nu se lase jignit în sentimentele sale naționale, să nu împiedice însă pe celelalte naționalități conlocuitoare în manifestarea voinței lor naționale și în exercitarea drepturilor naționale și să nu jignească sentimentele naționale ale altora" [28]. Prin jurămîntul depus, în adunări populare, membrii gărzilor naționale s-au obligat să apere cinstea, demnitatea și interesul națiunii române „pînă la cea din urmă răsuflare", precum și viața și averea fiecărui cetățean „fără deosebire de neam"

www.dacoromanica.ro

să fie „pururea prieten credincios, prietenilor ei și dușman dușmanilor ei" [29]. De asemenea, din studierea documentelor de arhivă rezultă că gărzile naționale române au drept scop susținerea bunei rînduieli și a liniștei publice, apărarea vieții și averii fiecărui cetățean fără deosebire de limbă și lege. „Garda națională — se arată în instrucțiunile Consiliului Național Român din Comitatul Turda — Arieș — va sta în ajutorul Senatului Național Român în susținerea ordinei și a liniștei și va apăra viața și avutul consătenilor... Toate hotărîrile să se aducă cu învoirea poporului întreg și să se purceadă întru toate cu dragoste frățească și bună înțelegere, ca să dovedim că poporul nostru e vrednic de libertatea ce se va deschide" [30].

Tocmai ca urmare a acestei atitudini democratice, principială ce a caracterizat întreaga conduită a românilor s-a ajuns, în unele localități, la colaborare constructivă între gărzile naționale române, maghiare și săsești atît pe linia menținerii ordinii, a preîntîmpinării unor acțiuni de jaf propriu zise din partea elementelor iresponsabile, cît și în ceea ce privește rezolvarea unor probleme administrative, a asigurării aprovizionării satelor și orașelor cu produse agro-industriale. La Sibiu, de pildă, s-a constituit din delegații celor trei organe politico-administrative „Reprezentanța gărzilor naționale" în competența căruia intrau, printre altele, judecarea diferențelor ivite între cetățeni, asigurarea pazei orașului și ordinei publice, al mersului normal al vieții [31].

Conștienți de momentul de mare importanță pe care îl trăiesc în contextul evenimentelor europene, românii au înțeles că devenind stăpîni pe destinele lor, în propria lor țară, nu trebuie să se răzbune pentru suferințele și nedreptățile îndurate în trecut din partea unui regim opresor și șovin, ci să militeze cu toate forțele și capacitatea pentru consolidarea cuceririlor revoluționare, pentru construirea unei vieți noi și demne. Așa după cum sublinia un membru al gărzii naționale, românii acționează pentru asigurarea de drepturi depline tuturor cetățenilor întrucît „dușmănia între popoare nu mai are rost deoarece libertatea, frățietatea și egalitatea sînt comori comune" [32]. Această concepție cu o puternică încărcătură democratică, umanistă, a stat de fapt la baza tuturor măsurilor și acțiunilor întreprinse de consiliile naționale române. Tocmai de aceea, în documentele emise de acestea este înscris, la loc de frunte, îndemnul adresat maselor populare de a da dovadă de discernămînt, calm și înțelepciune, în toate acțiunile întreprinse. Semnificația apelurilor și chemărilor adresate cetățenilor, indiferent de naționalitate și în primul rînd țărănimii care forma majoritatea populației, de către Consiliul Național Român Central și organele sale populare pentru păstrarea ordinei, liniștei și siguranței civice, pentru apărarea proprietății publice și private trebuie înțeleasă în sensul eforturilor făcute de națiunea română în vederea edificării unei vieți noi, liberă și democratică. Locuitorii orașelor și în special ai satelor, asupriți de secole din punct de vedere social, iar în cazul românilor și național, pauperizați și mai mult în timpul războiului, au căutat, în timpul evenimentelor revoluționare din toamna anului 1918, să-și facă, prin forță, dreptate, să înlăture autoritățile dualiste și pe stăpînii lor. În momentul cînd s-au constituit însă consiliile naționale române, care practic controlau viața politică și administrativă în întreaga Transilvanie, masele populare au înțeles pe deplin, în mod conștient, că pentru traduce-

www.dacoromanica.ro

rea în viață a principiilor democratice și pentru edificarea unei lumi noi, se cere calm și liniște, un climat corespunzător, constructiv. Era un lucru și drept și necesar pentru că puterea politică și administrativă se cuvenea națiunii majoritare, iar vechile autorități au fost desființate prin voința celor mulți ori s-au autodesființat din cauza incompatibilității între ceea ce reprezentau și ceea ce trebuiau să fie în noile vremuri istorice. De asemenea, românii erau conștienți că pentru înfăptuirea unei opere atît de mari ca cea a eliberării naționale și a realizării unirii se impune contracararea acțiunilor inițiate de forțele contrarevoluționare, ceea ce se putea realiza doar prin liniște și ordine desăvîrșită. În acest sens trebuie înțeles, bunăoară, îndemnul C. N. R. C. ca în perioada dintre revoluție și viitorul congres de pace românii să fie „cu cea mai mare băgare de seamă" pentru a nu se ivi „astfel de momente (jaf, omor, brutalitate) în contra neromânilor", care ar putea fi folosite de dușmanii noștri „spre a se încerca să schimbe rolul lor de acuzați în al acuzatorilor", să se sisteze toate dușmăniile de natură personală și locală, excepție făcînd însă măsurile ce trebuie luate împotriva celor ce „au comis crima fățișă, calomnii și trădări în contra neamului lor", cărora nu trebuie să li se acorde iertare [33]. Îndemn ce și-a găsit reflectarea și în alte documente create de acest înalt forum conducător al românilor din Transilvania. „Fiți buni și milоși cu aproapele vostru — se arată într-un manifest — fie el român, fie de altă nație. Dumnezeu a făcut lumea pentru toate popoarele, soarele strălucește la fel peste toți fiii națiunilor, iar grîul crește din pămînt și nu întreabă pentru cine crește. El nutrește la fel pe toți copiii pămîntului, fără deosebire. Fiți și voi ca soarele și ca grîul, aceste daruri ale celui de sus. Iubiți-vă fără deosebire de naționalitate sau limbă. Păstrați liniștea și ordinea, căci altfel trupele străine care ocupă acum țara ar trebui să facă ele ordine. Să arătăm lumii că românii din Ardeal și Banat sînt oameni de ispravă, harnici și cinstiți !" [34].

Caracterul pașnic al poporului român, comportamentul lui serios, cuminte și binevoitor, dorința de conlucrare frățească și înțelegere au reieșit cu pregnanță și în timpul Marii Adunări Naționale de la Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918, cînd prin voința unanimă a întregii noastre națiuni s-a proclamat „unirea românilor într-un singur stat național român" [35]. Redînd sentimentele și voința de care erau animați toți românii în acele clipe nemuritoare de la începutul lui decembrie 1918 și a unei noi epoci de istorie românească, într-un articol publicat în „Unirea", la 4 decembrie se arată : „Unirea necondiționată au cerut-o cei 1.228 de delegați ai tuturor ținuturilor românești. Unire fără nici o restricție, a strigat uriașa mulțime de pe Cîmpul lui Horea și mulțimea are azi pumni de fier. A arătat îndeajuns de ce e capabilă cînd vrea. Iar azi vrea Unirea, dar Unirea curată lipsită de rezervații și dictată de interesul curat al populației românești de pretutindeni. Aceasta i s-a dat. E treaba ei mai departe să grijească ca Unirea numai astfel să se facă după cum a cerut. Cu privire de oțel va veghea ca Unirea să fie a tuturor românilor".

Vasile Goldiș, în discursul ținut, în acea geroasă zi de început de iarnă, făcînd o retrospectivă asupra trecutului neamului nostru, a suferințelor și nedreptăților îndurate de românii din Transilvania din partea unui regim opresor, șovin, cerea tuturor românilor în cuvinte calde „să jurăm credința de aici numai națiunii române", precum și „civilizației

www.dacoromanica.ro

umane". Prin aceasta marele bărbat politic a căutat să sublinieze din nou că în viitor se va asigura naţionalităţilor conlocuitoare aceleaşi drepturi şi aceleaşi libertăţi ca şi românilor [36].

În rezoluţia adoptată de Marea Adunare de la Alba-Iulia la loc de cinste între principiile fundamentale ce stăteau la baza alcătuirii noului stat român se prevedea deplina libertate naţională pentru toţi cetăţenii. „Fiecare popor — se arăta în acest istoric document cu un profund conţinut democratic — îşi va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sînul său şi fiecare popor va primi dreptul de reprezentare în corpurile legiuitoare şi la guvernarea ţării în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc". Iar în continuare se menţiona : „Egală îndreptăţire şi deplină libertate confesională pentru toate confesiunile de stat". În acelaşi timp, închinîndu-se înaintea memoriei acelor bravi români care şi-au vărsat sîngele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea şi unitatea naţiunii române. Adunarea Naţională şi-a exprimat dorinţa ca viitorul congres de pace „să înfăptuiască comuniunea naţiunilor libere în aşa chip ca dreptatea şi libertatea să fie asigurate pentru toate naţiunile mari şi mici, deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaţionale" [37]. Precizările acestea, incluse într-un document de o deosebită importanţă pentru destinul unui popor iubitor de libertate şi pace, nu sînt simple fraze propagandistice, ci reprezintă o întreagă concepţie a românilor, venită din experienţa multor secole potrivit căreia pentru a edifica o viaţă nouă, democratică este nevoie de pace pe întreaga planetă, de respectarea principiilor de egalitate între toate statele, a sentimentelor şi drepturilor tuturor cetăţenilor, indiferent de naţionalitate şi concepţii religioase.

Acest crez al unui popor ce şi-a înfăptuit idealul naţional prin luptă necurmată şi numeroase jertfe umane şi materiale a fost relevat în dese rînduri şi în zilele ce au urmat Marii Uniri. Preşedintele Consiliului Dirigent bunăoară a declarat că „statul român garantează cetăţenilor săi de limbă străină o largă libertate", atît în ce priveşte „folosirea limbii lor" cît şi „dezvoltarea lor culturală". Referindu-se la populaţia săsească din Transilvania, a dat asigurări că aceasta se va bucura de mai multă libertate decît a avut parte în cadrul imperiului austro-ungar [38]. În apelul din 11 decembrie 1918 adresat populaţiei din Transilvania, Consiliul Dirigent, printre altele, arată : „Dorim ca pe pămîntul ţării noastre să stăpînească dreptate şi libertate. Dreptate şi libertate nu numai pentru români, ci şi pentru naţionalităţile pe care soarta de multe veacuri ni le-a pus de vecini". Peste cîteva zile, această idee nobilă în concordanţă cu prevederile Hotărîrii Adunării Naţionale de la Alba Iulia, a fost din nou subliniată într-un manifest în care printre altele se menţiona : „Vrem ca pe pămîntul ţării noastre să domnească dreptatea şi libertatea. Libertatea să fie pentru plugari ca şi pentru negustori şi meseriaşi, toţi deopotrivă să-şi afle fericirea şi îndestularea pe acest pămînt românesc, cinstindu-se unul pe altul şi ajutîndu-se împreună". Vremurile fiind grele, Consiliul Dirigent face apel la unitate şi solidaritate, românii fiind îndemnaţi să trăiască „în pace şi fraternitate cu cei de alt neam şi lege", să nu se lase duşi în eroare „de amăgirea duşmanilor din exterior", deoarece „numai în acest fel va putea poporul român să păşească pe un drum ascendent şi să contribuie

www.dacoromanica.ro

la progresul civilizației" [39]. La rîndul lor, consiliile naționale române prin întreaga activitate desfășurată în perioada decembrie 1918 — ianuarie 1919, au continuat să manifeste aceleași sentimente prietenești față de cetățenii de alt neam și altă limbă. Astfel, C. N. R. din Reghin a hotărît în ședința din 11 decembrie „de a nu ne răzbuna absolut de fel pentru trecut, asigurînd numai prin prezent viitorul", luîndu-se măsuri doar împotriva acelor indivizi „români ori străini în sarcina cărora se va putea dovedi ceva vorbă ori faptă". De asemenea, în circularele consiliilor naționale se mai sublinia că în România întregită naționalitățile conlocuitoare se vor bucura de dreptul „de a se exprima în limba proprie" și-și vor putea valorifica, prin învățătură și muncă „însușirile lor firești". În același timp, se amintea faptul că România va fi „apărătoarea păcii", deoarece „numai într-o atmosferă pașnică și creatoare se realizează progresul popoarelor și buna înțelegere dintre ele". Românii din Dumbrava, comitatul Mureș-Turda, în adunarea convocată de Consiliul național în care s-a adus la cunoștință hotărîrile adoptate la Alba Iulia, au jurat credință Patriei române, iertare și renunțare la răzbunări, iubire și înfrățire „fără să urîm pe alții, dragoste tuturor celor ce vor munci pentru propășirea patriei" [40].

Această concepție principială, specifică întregului popor român, plină de umanism, de incontestabilă suveranitate, revine ca un lait motiv în declarațiile și lucrările unor reuniuni cu caracter democratic. Cu ocazia Congresului funcționarilor ținut la Sibiu, de pildă, se sublinia, printre altele : „Să nu fim și să nu dorim a fi stăpîni pe națiunile străine conlocuitoare cu noi, că ele fac parte de aici înainte din neamul românesc, deci să le privim și tratăm ca atare". La rîndul lor, autoritățile centrale românești, avînd în vedere realitățile specifice Transilvaniei, existența în această străveche provincie națională, alături de români, a unor cetățeni de altă etnie, care trebuiau să se bucure în aceeași măsură de roadele Marii Uniri, au militat pentru traducerea în viață a conținutului Hotărîrii plebiscitare de la 1 decembrie 1918 în ceea ce privește naționalitățile conlocuitoare. „Față de aceste minorități — se arată într-un manifest al guvernului — credem că trebuie să facem o largă politică de înțelegere și de dreptate, fiindcă experiența suferințelor noastre trecute nu urmează să ne fie un imbold la răzbunări nefolositoare, ci dimpotrivă un îndemn la toleranța și mlădierea sufletească. Aspirațiile firești ale populațiunii minoritare nu vor afla nici o piedică în măsurile noastre de guvernare, le vom examina și satisface cu bună voință, convinși că prosperitatea și mulțumirea sufletească a acestor populații departe de a reprezenta o slăbire, alcătuiește o parte integrantă din prosperitatea și strălucirea statului" [41].

Înțelepciunea și umanismul de care au dat dovadă consiliile naționale române, întregul nostru popor, în acele clipe măreț pentru viitorul țării, au impresionat pe prieteni și nu i-au lăsat indiferenți chiar pe neprieteni. Așa de exemplu, în telegrama din 2 decembrie 1918 trimisă Biroului de expediție Dammert din Berlin, de către Consulatul general german pentru Ungaria, cu privire la Marea Unire, se subliniază faptul că Adunarea Națională de la Alba-Iulia, cu ocazia „fundării noului stat român", a hotărît, printre altele „deplina libertate națională" pentru toți cetățenii, indiferent de originea lor etnică, cărora li se permite să învețe în propria lor limbă maternă, să conducă administrația lor și să fie reprezentate

www.dacoromanica.ro

în toate corporaţiile legale. De asemenea, după cum remarcă telegrama, „toate naţionalităţile statului român se bucură de libertate religioasă" [42]. La rîndul lor, unele ziare din Ungaria au fost nevoite să remarce în o seamă de materiale faptul că Adunarea Naţională de la Alba-Iulia, care a hotărît „unirea cu Regatul Român" a „teritoriilor locuite de români", a recunoscut „libertatea administrativă, judiciară, culturală şi religioasă" pentru toţi cetăţenii ţării, indiferent de naţionalitate [45].

Consulul general german din Budapesta în raportul său către Ministerul de Externe german arată că în cadrul noului stat român „elementul german" va „juca printre celelalte naţionalităţi un rol deosebit". Ca argument aduce următoarea concluzie la care a ajuns în urma discuţiilor purtate cu o seamă de participanţi la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia : „Se vorbeşte încă de pe acum, că s-ar aproba pentru elementele germane fundarea unei universităţi germane la Sibiu, care s-ar afla într-o poziţie mai centrală pentru germani decît cea deja existentă la Cernăuţi, că se va acorda germanilor administraţie proprie, cult, învăţămînt şi în general o dezvoltare absolut liberă" [44]. Acelaşi diplomat remarca, la 24 decembrie 1918, că „românii ar fi în situaţia de a manifesta faţă de saşi cea mai mare bunăvoinţă" şi de a-i trata „ca fraţi cu drepturi absolut egale", minorităţii săseşti, asigurîndu-i-se „protecţia cea mai largă şi i se garantează cultură absolut liberă" [45].

Aceste înalte principii general umane, nu doar declarate şi afişate, ci respectate atît în toamna lui 1918 cît şi în vremurile şi condiţiile de loc uşoare din zilele următiare Marii Uniri, au fost reţinute şi de comisarul guvernului ungar pentru Transilvania, martor al evenimentelor de la Alba-Iulia. În raportul înaintat la 3 decembrie 1918 forului superior, subliniază faptul că la ţăranul român ,care „înţelege că culorile naţionale reprezintă libertatea, frăţia, respectul", nu s-au produs sentimente antimaghiare sub pretextul că „acum noi, românii sîntem domni". De asemenea, menţionează că în discuţiile avute cu unii români, acestea au declarat că vor fi respectate „principiile egalităţii", iar naţionalităţile conlocuitoare nu vor avea de suferit [46].

Măsurile luate de către consiliile naţionale române şi modul în care au condus treburile politice şi administrative în folosul tuturor cetăţenilor, caracterul democratic al hotărîrii plebiscitare de la Alba-Iulia cînd Transilvania „leagănul neamului s-a dezrobit de opresorul său secular şi a putut să reintre în casa românească de acum înainte împlinită cu adevărat", după cum remarca într-un articol, la 26 decembrie, ziarul belgian „L'Orient", şi-au „cîştigat lauda şi simpatia tuturor cetăţenilor" indiferent de naţionalitate [47]. În informaţia „Noi ţinuturi se eliberează de sub jugul maghiar", preluată, la 6 decembrie 1918, de publicaţia pariziană „Le Matin" de la agenţia Havas, după ce se arată că la Alba-Iulia s-a hotărît „alipirea ţinuturilor româneşti la Regatul României", se face următoarea precizare : „Drapelul românesc flutură pe toate clădirile publice. Entuziasmul este de nedescris. Pe străzi oamenii plîng şi se sărută. Vechile ţinuturi săseşti (colonies) din Transilvania, care de secole au împărţit suferinţele cu românii, cu inima şi sufletul iau parte la bucuria lor" [48].

Ziarul „Kolozsváry Hirlap", după ce îşi informează, la 3 decembrie 1918, cititorii de naţionalitate maghiară că hotărîrea de la Alba-Iulia,

www.dacoromanica.ro

prin care s-a declarat unirea Transilvaniei cu România, „declară și deplina libertate națională pentru toate naționalitățile existente pe teritoriul aflat sub stăpînirea românilor", conchide astfel: „Față de ceea ce s-a întîmplat la Alba-Iulia și de ceea ce se va întîmpla în viitor pentru aplicarea celor hotărîte, noi nu putem avea decît o singură datorie: să privim cu deplină încredere cele întîmplate. Cu deplină liniște și deplină încredere cele declarate de conducătorii români, că vor respecta drepturile naționale ale naționalităților aflate sub stăpînirea lor". Ziarul „Uj Vilag" din Sibiu a declarat, în numele populației maghiare, că aceasta se va încadra în noua formă de stat, fiind convinsă „că cei ce au adoptat hotărîrile de la Alba-Iulia își vor ține cuvîntul". La rîndul lui, „Brassai Lapok" a cerut „nenului secuesc neinfluențat de politicienii vechiului stat ungur" să „găsească cea mai curată cale" ce duce la înfrățirea „tuturor cetățenilor" [49].

În acest fel, naționalitățile conlocuitoare judecînd realist situația, înțelegînd pe deplin noile realități istorice, caracterul obiectiv și legic al procesului revoluționar ce a avut loc pe meleagurile transilvănene, conținutul democratic al Hotărîrii de la Alba-Iulia și măsurilor luate de Consiliul Dirigent au fost de acord — cu excepția păturilor exploatatoare în frunte cu baronii și grofii deposedați de privilegiile dobîndite prin abuz și silnicie în curgerea vremii — să se integreze în viața social-economică a României întregite. Se poate aprecia că un rol important în influența poziției adoptată de acestea față de Marea Unire și de statul român l-au avut și consiliile naționale române. Tocmai atitudinea democratică și constructivă a acestor organe românești, cu un profund caracter popular, prietenia și corectitudinea de care au dat dovadă în întreaga lor activitate cînd au cinstit în aceeași măsură pe „toți cetățenii fără deosebire de limbă și lege, toate popoarele și toate confesiunile" [50] au determinat pe cetățenii de altă origine etnică să se declare „pentru totdeauna solidari cu românii" [51], să muncească umăr la umăr pentru prosperitatea patriei comune. Înțelepciunea și maturitatea dovedită de români în raporturile cu naționalitățile conlocuitoare, umanismul și principialitatea manifestată, în concordanță cu imperativul vremii, le-au adus stima și prețuirea din partea acestora, precum și a popoarelor lumii dornice de dreptate, libertate și pace.

NOTE

[1] Arh. St. București, fond Consiliul Național Român Solnoc—Dobica, dosar 2 1918, f. 1.
[2] „Românul", 4, 18 noiembrie 1918.
[3] *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 28—29.
[4] „Românul", 4, 13 noiembrie 1918.
[5] *1918 la români*, Edit. Științifică și enciclopedică, București, vol. I, 1983, p. 1219.

* Documentul respectiv are în vedere apelul președintelui S.U.A., Woodrow Wilson, adresat popoarelor din monarhia bicefală „ce s-au dezrobit de sub jugul împărăției austro-ungare" în care se arată: „Dați-mi voie, să rostesc ca tălmaciul celor mai însuflețite amicii ai D-tră următoarele cuvinte: Toți prietenii libertății din lumea largă și îndeosebi aceia care au acum dorința să ajute popoarele liberate ale lumii și să le întemeieze adevărata libertate trag nădejdea și așteaptă ca atît bărbații conducători cît și popoarele de curînd eliberate vor face totul din partea lor ca schimbările critice ce sînt acum, în curgere să se împlinească în ordine, cu cumpăt, cu aceeași bunăvoință cu cîtă și hotărîre. Nădăjduim și așteptăm să nu încurajați

www.dacoromanica.ro

orice silnicie şi cruditate, nădăjduim şi aşteptăm ca nici o faptă neomenească să nu păteze istoria epocii de reorganizare. Sintem convinşi că astfel de fapte ar pricinui popoarelor întîrzierea înfiinţării acelor lucruri mari pentru carè toţi luptăm. Prietenii D-tră vă roagă deci cu toată încrederea ca să potoliţi orice abuz de silnicie care ar aduce cu sine întîrzierea ori ar descredita apropierii libertăţii" (Arh. St. Bucureşti, fond Consiliul Dirigent, dosar 72 bis/1918, f. 74.

[6] Arh. St., Bucureşti, Microfilme R. P. Ungară, rola 39, cadrele 148—149.

[7] T. Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, Oradea, 1938, p. 197. Din delegaţia condusă de Jászi au făcut parte şi socialiştii unguri care, la Arad, au încercat o mare deziluzie, ceea ce a contribuit la pecetluirea soartei tratativelor. Aceeaşi poziţie rigidă, nerealistă au adoptat-o şi la 28 noiembrie 1918 cînd, cunoscînd decizia C.N.R.C. de a convoca Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia, s-au pronunţat, într-o scrisoare „Către popoarele lumii", împotriva unirii „tuturor românilor" ce „trăiesc în Republica Maghiară" cu „regatul român". Hotărîrea legitimă a românilor de a-şi desăvîrşi unitatea naţională, care are la bază, în opinia autorilor scrisorii „victoriile altora", crezul de a se „dezvolta fără sacrificii", este considerată ca „o răpire teritorială", o „rupere" a Transilvaniei „de la Ungaria". Se susţine în mod tendenţios că Unirea se realizează „sub imperiul forţelor armate române" care „ocupînd părţile de răsărit ale Ardealului" au adus aici „în culori naţionale vechiul imperialism" în scopul maltratării „dorinţei de libertate" a maghiarilor. Situîndu-se pe poziţii ce contravin flagrant adevărului istoric, consideră că originea şi continuitatea poporului român pe meleagurile fostei Dacii, tezele şi ideile cuprinse în scrierile reprezentanţilor Şcolii Ardelene, ale lui Maiorescu, Kogălniceanu şi Nădejde sînt „o istorie falsă", simple poveşti pe baza cărora românii îşi „cer drepturile istorice". Susţinînd că „ungurimea din părţile ardelene a lucrat umăr la umăr cu guvernul popular ca să înceteze politica păcătoasă de zînzanie între naţiuni pentru ca în regatul decăzut şi pe ruinele feudalismului să se construiască acea republică sovietică în care naţiunile din partea interioară a Carpaţilor să fie unite şi să aibă libertăţi democratice şi sociale egale", se promite că în cadrul statului maghiar, o adevărată „Elveţie răsăriteană nouă", românii se vor bucura de toate drepturile. Scrisoarea, care a fost trimisă „la sute de prieteni vecini", precum şi „delegaţiilor lumii" se încheie cu următoarea ameninţare: „Dacă cuvîntul nostru va fi slab în faţa celor care rezolvă problemele lumii, dacă poporul maghiar care a suferit atît de mult va fi dat unor vecini flămînzi, atunci pămîntul nostru va fi un cîmp de luptă pînă vom învinge sau moare ultimul ungur" (Arh. St. Bucureşti, Microfilme R. P. Ungară, rola 77, cadrele 765—770). Aceste încercări, ca şi alte manevre răuvoitoare, de a se opune destinului legităţii istorice, să oprească naţiunea română din drumul ei spre libertate, spre Unirea cea Mare nu au putut prinde însă în mrejele lor pe nimeni dintre români şi nici pe reprezentanţii opiniei publice internaţionale.

[8] Arh. St. Bucureşti, Xerografii R. F. Germania, pachet XVII/5, p. 50.

[9] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 46 1918; f. 41—42.

[10] Ibidem, dosar 70/1918, f. 3.

[11] „Glasul Ardealului", I, 8 noiembrie 1918; „Românul", 4, 13 noiembrie 1918.

[12] Arh. St. Bucureşti, fond Consiliul Dirigent, dosar 65/1918, f. 8.

[13] Ibidem, fond Consiliul Naţional Român Solnoc—Dobîca, dosar 2/1918, f. 4.

[14] Ibidem, fond Consiliul Naţional Român Oradea — Bihor, dosar 2/1918, f. 1; dosar 3/1918, f. 2.

[15] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 55/1918, f. 41.

[16] Ibidem, dosar 55 bis/1918, f. 1.

[17] Ibidem, fond Consiliul Naţional Român Arad, dosar 1/1918, f. 29.

[18] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 55/1918, f. 239; dosar 67/1918, f. 215.

[19] Ibidem, fond Senatul Naţional Român, Cluj, dosar 20/1918.

[20] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 46/1918, f. 47, 53 şi 64.

[21] Ibidem, Microfilme Anglia, rola 390, cadrele 906—909.

[22] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 70/1918, f. 22; fond Consiliul Naţional Român Năsăud, dosar II 1, f. 2.

[23] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 46/1918, f. 40.

[24] Ibidem, dosar 39/1918, f. 2.

[25] Viorica Lascu, Marcel Ştirban, *Consiliul Naţional Român din Blaj (noiembrie 1918—ianuarie 1919), Protocoale şi acte*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, vol. I, 1978, p. 37.

[26] *1918 la români*, vol. I, Bucureşti, 1983, p. 1189.

[27] Avem în vedere, printre altele, faptul că în pastoralele conducătorilor bisericeşti se sublinia că, atît în perioada premergătoare Unirii cît şi în România întregită, minorităţile naţionale se vor bucura de aceleaşi drepturi ca şi românii. „Sîngele fraţilor şi fiilor noştri

www.dacoromanica.ro

vărsat din belșug patru ani și mai bine — se arată în circulara din 19 noiembrie 1918, semnată de dr. Vasile Suciu —, suferințele aproape de mucenici ale soldaților și invalizilor noștri și jertfele aproape supraomenești aduse de cei rămași acasă ne-au învrednicit să ajungem mărețele zile prin care trecem. Sînt cele mai însemnate zile din cîte au fost vreodată pentru neamul românesc din Transilvania și Ungaria. Sînt zile în care se croiește soarta și viitorul obiditului și mult încercatului nostru popor. Vechile sisteme de stăpînire s-au prăbușit. De aici în colo nu are să mai domnească forța brutală. Nici un popor nu are dreptul să stăpînească pe alt popor. Fiecare neam e liber, el singur își este sieși stăpîn. El singur are să-și croiască calea pe care mergînd să se dezvolte după firea sa, în limba sa, trăind în frățietate cu celelalte popoare".

După ce se referă la importanța principiilor lui Wilson, în baza cărora s-au constituit și C.N.R.C. se fac următoarele precizări: „Popoarele și-au format sfaturi naționale care la Conferința de pace să spună dorințele națiunii lor. Astfel de sfaturi naționale și-au format maghiarii și croații, nemții și slovacii din Ungaria. Astfel de sfat național ne-am format și noi românii în Arad. Chemarea acestor sfaturi naționale e ca împreună cu gărzile naționale să păstreze buna rînduială și să păzească averea și viața singuraticilor cetățeni, fără deosebire de limbă și lege, pînă ce Conferința de pace va hotărî asupra sorții fiecărui popor. Purtarea de pînă atunci a poporului va fi o dovadă a vredniciei lui. Purtarea lui se va pune în cumpăna dreptății. Nu va fi socotit vrednic de o soartă mai bună poporul care la rănile războiului va mai adăugi și el răni noi, prin omoruri, jafuri și furturi. Nu va putea intra în înfrățirea popoarelor, poporul nevrednic. De aceea, pentru dragostea ce o aveți față de binele particular și față de binele națiunii noastre române, vă rugăm să iertați trecutul ... Să le iertăm toate pentru învierea la o viață mai bună, ce nu peste mult se va ivi. Faceți-vă sfaturile voastre naționale române în fiecare comună românească și faceți-vă gărzile voastre naționale române comunale supuse nemijlocit Sfatului Național Român comunal. Cu ajutorul acestora păstrați buna rînduială, apărați viața și averea consătenilor voștri fără deosebire de neam și lege. Dacă sînt în satul și orașul vostru locuitori de alt neam și de altă lege, înțelegeți-vă cu ei frățește și mînă-n mînă, umăr la umăr păziți ordinea publică". (Arh. St. Alba-Iulia, fond Mitropolia Blaj, doc. 5742/1918).

[28] Arh. St. București, fond Consiliul Național Român Alba doc. 1/1918.

[29] Arh. St. Cluj-Napoca, fond Consiliul Național Român Blaj, doc. 224/1918.

[30] Arh. St. București, fond Consiliul Dirigent, dosar 67/1918, f. 257.

[31] Gheorghe Unc, Augustin Deac, *1918. Gărzile naționale române din Transilvania*, Edit. Militară, București, 1979, p. 137.

[32] „Românul", 4, 16 noiembrie 1918.

[33] Arh. St. București, fond Consiliul Național Român Solnoc — Dobîca, dosar II/1918, f. 1.

[34] Ibidem, fond Consiliul Național Român Arad, doc. 23/1918.

[35] Muzeul Unirii din Alba-Iulia, dosar „Documentele Unirii", p. 795. Adevărul că Marea Unire este rezultatul voinței întregului popor român, a fost sesizat și de diplomații străini martori ai acestui memorabil eveniment. În raportul lui Manuel Multedo, ministrul Spaniei la București, către superiorul său, se remarcă pe bună dreptate că „ceea ce s-a mai petrecut o singură dată și pe o perioadă mică de timp, cît a durat domnia principelui român Mihai Viteazul în anul 1600, anume faptul că tot neamul românesc s-a aflat unit în hotarele vechii Dacii a lui Traian, pare că se va realiza din nou și nu prin forța armelor, ci prin voința, liberă a provinciilor care locuiesc această țară" (Arh. St. București, Microfilme Spania, rola 8 cadrele 422—423).

[36] *Marea Adunare Națională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 decembrie 1918. Acte și documente*, București, 1928, p. 10.

[37] *Marea Unire de la 1 decembrie 1918*, București, 1943, p. 109—111.

[38] Arh. St. București, Microfilme R. D. Germană, rola 79, cadrul 141 .

[39] Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, Edit. Academiei, București, vol. II, 1983. p. 232 ; Arh. St. București, fond Consiliul Dirigent, dosar 180/1919, f. 46.

[40] Ștefan Pascu, *op. cit.* p. 217 ; Arh. St. Cluj, fond. „Anul 1918", doc. 772.

[41] Arh. St. București, fond Ministerul de Interne, dosar 107 1929, f. 6 ; Traian Rus, *Reforma agrară din 1921 și naționalitățile conlocuitoare*, în „Revista de istorie", tom. 36, nr. 4, 1983, p. 335.

[42] Arh. St. București, Xerografii R. F. Germania, pachet XVII/5, p. 47.

[43] Ibidem, Microfilme Franța, rola 182, cadrul 313.

[44] Ibidem, Xerografii R. F. Germania, pachet VIII, p. 53—56.

[45] Ibidem, pachet XVII/5, p. 67—70.

[46] Ibidem, Microfilme R. P. Ungară, rola 77, cadre 634 și 637.

www.dacoromanica.ro

[47] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 70 bis/1918, f. 9.
[48] Ibidem, Microfilme R. P. Ungară, rola 422, cadrul 1079.
[49] Ştefan Pascu, *op. cit.*, p. 349.
[50] *Ibidem.*
[51] Arh. St. Bucureşti fond Consiliul Naţional Român Solnoc—Dobica, dosar 1/1918, f. 47.
[52] Ibidem, fond Consiliul Dirigent, dosar 39/1918, f. 2.

L'ATTITUDE DÉMOCRATIQUE DES CONSEILS NATIONAUX ROUMAINS DANS LA PÉRIODE OCTOBRE—DÉCEMBRE 1918

Résumé

S'appuyant sur un riche matériau, pour la plupart inédit, provenant des archives roumaines et étrangères, l'auteur démontre que les nouveaux organismes institutionnels — les conseils et les gardes nationales roumains—créés en automne 1918 sur l'entier territoire de la Transylvanie dans le contexte de la révolution populaire, dans le cadre d'assemblées plébiscitaires impressionnantes, profondément démocratiques, furent le porte-drapeau de l'idéal de liberté et d'égalité nationale entre tous les citoyens.

La position constructive et de principe, humanitaire et pacifique envers les citoyens appartenant à une autre ethnie et à une autre langue, l'esprit de coopération conforme à l'égalité et au respect réciproque — expression de la sagesse ancestrale du peuple roumain — se reflètent aussi bien dans le contenu des documents émanant de ces organismes politico-administratifs, que dans l'activité concrète déployée dans la période automne-hiver 1918.

La sagesse dont les Roumains firent preuve, à une époque où les éléments chauvins de l'ancienne domination austro-hongroise menaient, par toutes les voies possibles, la même politique de discorde et de provocations, l'amitié et l'honnêteté manifestées à l'égard des citoyens qui appartenaient à d'autres nationalités, déterminèrent l'expression de l'estime de la part de celles-ci, aussi bien que de la part des peuples désireux de paix, liberté et justice.

www.dacoromanica.ro

ACȚIUNI COMUNE ALE ROMÂNILOR, CEHILOR ȘI SLOVACILOR ÎN LUPTA PENTRU FĂURIREA STATELOR NAȚIONALE UNITARE ȘI INDEPENDENTE ȘI PENTRU RECUNOAȘTEREA LOR INTERNAȚIONALĂ (1916—1920)

CONSTANTIN BOTORAN, CONSTANTIN STAN

Una din trăsăturile fundamentale pe care le pune în evidență dezvoltarea contemporană a popoarelor român și cehoslovac o constituie necesitatea conlucrării strînse, a cooperării multilaterale pentru a putea să-și realizeze aspirațiile de progres și civilizație. Este o trăsătură ce-și află rădăcinile și se regăsește — desigur, în forme și mijloace concordante cu exigențele concrete ale „timpului istoric" respectiv — și în epocile anterioare. Și dacă avem în vedere zona politico-geografică în care se află România și Cehoslovacia, condițiile concret istorice în care au evoluat popoarele celor două țări atunci este relativ ușor de constatat că secole de-a rîndul românii, cehii și slovacii au fost nu odată puși în situația să caute un drum comun de luptă pentru a putea să-și păstreze ființa etnică și națională, să se dezvolte în pace și colaborare cu celelalte popoare și națiuni. Din bogata cronică a acestor legături amintim doar faptul că ideile reformatoare ale mișcării husite au găsit condiții prielnice de manifestare în Transilvania și Moldova, propagate de tineri români care studiaseră la Universitatea Carolină din Praga, precum și de grupuri de husiți care găsiseră adăpost pe meleagurile românești [1]. Documentele istorice atestă prezența unor detașamente cehe și slovace care au luat parte la luptele antiotomane duse de români sub conducerea lui Mircea cel Mare, Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Alexandru cel Bun, remarcîndu-se prin vitejie în organizarea taberelor de luptă după modelul husit. Pe firul aceleiași idei consemnăm apelul adresat de Mihai Viteazul stărilor și ordinelor lui Boemia de a se acorda ajutoare bănești în lupta deosebit de grea ce purta de șapte ani cu Imperiul otoman.

În perioada dualismului austro-ungar (1867—1918) cînd guvernele de la Viena și Budapesta și-au unit eforturile pentru a zădărnici tendințele de emancipare a provinciilor subjugate, au recurs la noi măsuri menite să intensifice deznaționalizarea popoarelor asuprite, românii, cehii și slovacii, împreună cu celelalte naționalități asuprite, s-au ridicat împotriva compromisului austro-ungar, a politicii de germanizare și ungarizare forțată, au organizat ample acțiuni cu caracter cultural-politic care au impus cauza lor în atenția opiniei publice europene" [2].

O etapă rodnică, cu rezultate de importanță majoră pentru destinele celor două țări și popoare au constituit-o anii primului război mondial cînd românii, cehii și slovacii, animați de aspirația comună de a-și făuri și desăvîrși state naționale independente, de sine stătătoare, au întreprins o serie de acțiuni, și-au coordonat eforturile lor de luptă în vederea atingerii acestui deziderat. În această etapă colaborarea româno-cehoslovacă a atins parametrii necunoscuți în anii anteriori, s-au multiplicat și diversificat mijloacele și formele de cooperare și într-ajutorare reciprocă în

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1083—1098, 1988

www.dacoromanica.ro

lupta comună împotriva aceluiași opresor. Este cunoscut faptul că în armata austro-ungară ce lupta pe diferite fronturi pentru menținerea unei monarhii anacronice, imperialiste, alături de austrieci și unguri se aflau numeroși croați, bosnieci, români, cehi și slovaci. Aceștia din urmă dezertau în masă la inamic, sprijinindu-se reciproc în această temerară acțiune. Atitudinea lor era determinată de refuzul de a lupta pentru o cauză străină. Colaborarea între români și cehi a fost continuată în lagărele de prizonieri din Rusia, ea fiind atestată de numeroși martori oculari [3]. Intrarea României în război de partea Antantei, în august 1916, și succesele armatei române din primele săptămîni de luptă au contribuit la intensificarea acestei conlucrări. Într-un comunicat al Consiliului Național Ceh din Paris se arăta că cehii sînt „deosebit de fericiți văzînd că România intră în război împotriva Austro-Ungariei". Această satisfacție era determinată și de faptul că prin eliberarea Transilvaniei principiul integrității Ungariei era lovit mortal. În felul acesta și popoarele ceh și slovac își puteau obține independența. Tot acum, Consiliul Național Ceh a adresat o telegramă președintelui Consiliului de Miniștri, Ion I. C. Brătianu, în care exprima bucuria determinată de declarația de război a României, adresată inamicului comun, Monarhia austro-ungară. Semnatarii documentului Thomás G. Masaryk, președinte, Edvard Beneš, secretar general, și generalul Milan Štefánik, reprezentantul slovacilor, precizau că acest eveniment deschidea calea eliberării și unirii românilor aflați în imperiul dualist cu frații lor de peste Carpați. Ea va aduce, în același timp, conchidea mesajul, „libertatea și unificarea poporului cehoslovac" [4]. Tot în 1916, generalul Štefánik, care a devenit apoi cel dintîi ministru de război al Cehoslovaciei, a vizitat frontul românesc și a tratat cu cabinetul Brătianu condițiile pentru organizarea unui corp ceh care să lupte pe cîmpul de război din România. Tratativele nu au dat rezultate[5]. Totuși această idee a rămas ca obiectiv principal al politicii reprezentanților cehi și slovaci din străinătate. Înfrîngerea armatei române în campania din anul 1916 a amînat pentru moment rediscutarea ei. În schimb contactele între românii, cehii și slovacii aflați în străinătate s-au intensificat. Demn de subliniat este faptul că Declarația de la Darnița din 13/26 aprilie 1917, prin care românii din Austro-Ungaria își declarau dreptul inalienabil la autodeterminare și la unire cu România prefigurînd astfel istorica hotărîre de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, a fost tradusă în limba franceză și rusă și trimisă la sfîrșitul lunii aprilie 1917 guvernului provizoriu rus, ziarelor, revistelor ruseşti organizațiilor cehe, slovace, sîrbe, rutene și polone din Rusia [6].

De menționat și faptul că românii aflați în Rusia au avut ca modele de organizare societățile Consiliului Național Ceh. În august 1917, pe lîngă Statul Major al Corpului Voluntarilor români, s-a creat *Societatea de ajutor a prizonierilor de naționalitate română*. Această organizație s-a bucurat de drepturi similare cu cele ale cehilor. Ea și-a propus în mod deosebit acordarea de ajutor medical prizonierilor români bolnavi sau neputincioși, recrutarea de voluntari dintre prizonierii de naționalitate română, separarea lor, pe cît posibil de cei germani și austro-ungari. Pentru susținerea materială a acestor acțiuni a fost creat *Fondul de ajutorare a prizonierilor români din Rusia*, la care au contribuit numeroși prizonieri cu o situație materială mai bună [7]. Totodată, solii poporului român aflați în țara vecină au luat legătura cu Thomás G. Masaryk în vederea organi-

www.dacoromanica.ro

zării unui congres al naționalităților asuprite din statul austro-ungar. În acest scop, Sever Bocu a purtat în două rînduri convorbiri cu șeful emigrației cehe din Rusia, acesta din urmă exprimîndu-și „bucuria de a fi putut regăsi contactul cu românii transilvăneni (...) spre a coordona luptele noastre care merg spre aceeași țintă, distrugerea Austro-Ungariei". În opinia celor doi lideri, congresul ce urma să se întrunească la Stockholm, trebuia să demaște în fața opiniei publice internaționale persecuțiile suferite de popoarele asuprite din monarhie și să discute delimitarea hotarelor politice ale viitoarelor state naționale „pentru a nu aduce nici un prejudiciu tratatelor încheiate între guverne" [8]. Sever Bocu a participat de asemenea, alături de Masaryk la Congresul naționalităților din Rusia (septembrie 1917) unde, în cuvîntarea rostită a înfățișat mai întîi sacrificiile umane și materiale făcute de români în anii războiului, iar în final a cerut coalizarea tuturor forțelor pentru zdrobirea Austro-Ungariei, „acest ultim parapet medieval și anacronic al tiraniei naționale" [9]. Tot în Rusia, la Petrograd, Dumitru Drăghicescu, poposind în drumul său spre Paris, a luat legătura cu unele personalități ceh și slovace în vederea coordonării eforturilor antiaustriace și antiungare. De la ministrul nostru în capitala Rusiei, Constantin Diamandy, el și-a procurat colecția revistei „La nation Tcheque". S-a oprit apoi la Londra, de unde a adresat o scrisoare lui Edvard Beneš, aflat în Franța. Amintindu-și de aceste momente D. Drăghicescu preciza că prin intermediul liderului emigrației cehoslovace din Paris a putut intra în contact cu reprezentantul iugoslavilor Voinović și cel al polonezilor Roman Dmowski[10].

Detaliile unei strînse colaborări comune româno-ceho-slovace au fost discutate pe larg cu prilejul vizitei lui Thomás Masaryk la Iași, la începutul lunii octombrie 1917. El a sosit în capitala provizorie a României la 9 octombrie, împreună cu Jan Seba, ofițer în corpul de voluntari cehoslovaci din Rusia, viitorul ministru al Republicii cehoslovace la București, și s-a bucurat de onorurile cuvenite unui șef de stat. Ferdinand I-a primit în audiență, oferindu-i un dineu de gală la care au participat, pe lîngă membrii cabinetului liberal, generali și ofițeri superiori, reprezentanții corpului diplomatic. O primire la fel de prietenească i-a rezervat guvernul condus, în lipsa premierului, de Take Ionescu. Înfățișînd atmosfera acestor momente, I. G. Duca scria: „L-am tratat cu cele mai mari onoruri. În lipsa lui Brătianu, bolnav, guvernul i-a oferit un ospăț sub președinția lui Take Ionescu, regele l-a primit în audiență și i-a dat la palatul său din strada Lăpușneanu un prînz, în care a domnit o atmosferă de cordialitate, Mîrzescu i-a dat ospitalitate în casa sa, Marele Cartier i-a organizat o vizită pe front, care l-a impresionat adînc" [11].

Presa românească a salutat cu entuziasm sosirea conducătorului ceh. Ziarul „Evenimentul", care apărea la Iași, a înfățișat profilul său fizic și moral, scriind: „Este un om slab, înalt, arătînd mai tînăr decît cei 67 ani ce-i are. Cu ochii visători de slav cu gesturi amabile, cu grai limpede, deși vorbind încet, domnul Masaryk face impresia unui om adînc pătruns de legitimitatea cauzei care s-a devotat. În același timp, scînteierile de energie pe care le trădează persoana sa dovedesc într-însul un mare luptător" [12]. La rîndul său, „L' Independence Roumaine" a consemnat astfel personalitatea oaspetelui: „Apostolul profesor Masaryk este între noi. Naționalistul plin de avînt, sufletul mișcării de dezdrobire a slavilor din

www.dacoromanica.ro

Boemia, Moravia și Ungaria a sosit la Iași pentru a ne aduce unirea popoarelor atît de îndelungat asuprite de habsburgi și pentru a ne face să ne unim glasul cu cel al numeroaselor naționalități, care, în numele libertății și al dreptății, cer dispariția definitivă a organismului politic monstruos care este Austro-Ungaria" [13]. Profesorul Masaryk caracteriza Monarhia austro-ungară ca fiind o dinastie absolută formată din mai multe naționalități imposibil de democratizat. El se ridica împotriva federalizării imperiului dualist deoarece dinastia habsburgică va rămîne în continuare dominantă, militînd pentru desființarea acestei alcătuiri politice pe calea luptei a tuturor forțelor naționalităților asuprite [14]. Pentru aceasta, liderul ceh a readus în discuție problema convocării unui Congres al tuturor naționalităților asuprite din monarhia dualistă. Această inițiativă a fost salutată și de majoritatea oamenilor politici români. I. G. Duca scria în acest sens: „Ideea era pe cît de logică pe atît de folositoare (...) era mai bine să unim toate sforțările noastre și să arătăm că toți, fără deosebire, considerăm monarhia habsburgică un anacronism care trebuie dărîmat și pe ruinele ei urmează să se ridice libere popoarele care atîta vreme au stat sub sceptrul apăsător" [15]. În scopul organizării acestui congres la Stockholm, Masaryk a luat legătura la Iași cu Octavian Goga. Acesta din urmă își amintea în 1919, într-una din ședințele Parlamentului: „Am avut onoarea ca împreună cu dînsul (T. G. Masaryk n.a.) să fac mai multe demersuri care nu s-au împlinit, în vederea unui congres al naționalităților oprimate" [16]. Ulterior, datorită schimbării situației internaționale în defavoarea Antantei s-a renunțat la acest plan. Un alt obiectiv al sosirii lui T. G. Masaryk la Iași a fost examinarea cu autoritățile române a planului francez de deplasare a voluntarilor cehi din Rusia pe frontul din Moldova pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale. În timp ce I. G. Duca a fost de acord cu acest plan, Ion I. C. Brătianu „l-a aprobat cu reticențe, cu formule evazive, cu o notă de scepticism, care pe patriotul ceh l-au cam descurajat" [17]. Analizîndu-se cu atenție situația concretă pe plan internațional în toamna anului 1917, avînd în vedere greutățile privind încartiruirea, în asigurarea subzistenței celor 50.000 de voluntari cehi și slovaci în Moldova deja suprapopulată, aflată la capătul puterilor, s-a renunțat la acest plan, voluntarii cehi și slovaci au fost nevoiți să traverseze întreaga Rusie și Siberie pînă la ocean, îndreptîndu-se spre Franța [18].

La 11 octombrie 1917, Thomas G. Masaryk a vizitat frontul, fiind însoțit de generalul Lupescu, colonelul Hagić, ataşatul militar al Serbiei la Iași, colonelul Samsonovici, căpitanul Scarlat Lahovary și Jan Seba, deplasîndu-se la Bîrlad și Tecuci. La Tecuci a fost primit de generalul Eremia Grigorescu. De aici Masaryk a mers la Mărășești, asistînd chiar la un bombardier de artilerie. El a avut numai cuvinte de laudă asupra soldaților și ofițerilor români [19]. În general, toate impresiile din România, precum și rezultatul întrevederilor avute au fost de natură să mulțumească pe solul poporului cehoslovac. „Șederea mea la Iași a avut din punct de vedere politic bune rezultate — nota Masaryk în memoriile sale. Intrarea noastră în raporturi personale și colaborarea noastră cu românii din Rusia au fost germenul Micii Înțelegeri" [20].

În condițiile favorabile luptei pentru autodeterminarea popoarelor create de revoluția burghezo-democratică din Rusia din februarie 1917

www.dacoromanica.ro

și de revoluția socialistă din octombrie același an, la sfîrșitul anului 1917 s-a creat la Kiev o alianță a naționalităților asuprite din Monarhia austro-ungară, formată din cehi, români, poloni, slovaci, iugoslavi. Aici a avut loc în 16/29 noiembrie 1917, *Adunarea Naționalităților din Austro-Ungaria*, la care au participat și trei reprezentanți ai voluntarilor români din Rusia : Sever Bocu, Filaret Dobos, Ghiță Pop. Thomáș G. Masaryk a expus în fața celor 10.000 de delegați raportul general în care Imperiul austro-ungar, era considerat drept „un conglomerat de neamuri exploatate de dinastie și armată, de birocrație, de aristocrație și biserică". În numele voluntarilor români Sever Bocu a prezentat un angajament solemn de a continua lupta „cu tovarășii și frații noștri de suferință : polonii, cehii, iugoslavii, ucraineenii, italienii și francezii din Alsacia și Lorena, împreună cu același spirit de solidaritate, cu aceeași voință de a învinge ori de a muri". Vorbitorul a subliniat că această unitate era atît de puternică încît „Nici-o putere de pe fața pămîntului nu ne va putea despărți". La această manifestație au mai vorbit slovenul Pavel Galin și locotenentul ceh, Medek. În încheierea adunării a fost votată în unanimitate o moțiune, care preciza că atîta timp cît va exista Austro-Ungaria „popoarele asuprite nu-și vor putea dobîndi deplina lor neatîrnare și nu va fi pace în Europa și în lume". Cei prezenți s-au angajat, de asemenea, să formeze „de la Baltica pînă la Marea Neagră o stavilă împotriva expansiunii pangermane pe baza unirii tuturor forțelor națiunilor oprimate", înfăptuindu-se astfel „drepturile noastre sfinte"[21].

Semnarea armistițiului de la Focșani între România și Puterile Centrale nu a însemnat renunțarea la luptă pentru înfăptuirea idealului național. Ea a continuat, în noile împrejurări, mai ales pe căi politico-diplomatice, fapt ce a necesitat intensificarea activității românilor aflați în străinătate. Relațiile româno-cehe-slovace se consolidează. La 5 februarie 1918 Alexandru Lapedatu, Mihai Popovici, Victor Deleu și Sever Bocu au trimis o scrisoare profesorului Masaryk, informîndu-l în legătură cu crearea *Comitetului Național al Românilor subjugați din Monarhia Austro-Ungară* la Odesa, în ziua de 2 ianuarie 1918 [22]. Românii, cehii și slovacii aflați în Rusia au colaborat, de asemenea, în cadrul congresului prizonierilor de toate naționalitățile, desfășurat la Moscova între 13—14 aprilie 1918. Foștii prizonieri ardeleni și bucovineni au fost reprezentați de A. Pescariu și A. Henegariu. Primul a făcut parte din prezidiul congresului și a condus cîteva ședințe ale acestui for. Rezoluția Congresului, care poartă semnătura lui Pescariu, releva necesitatea întăririi solidarității cu puterea sovietică și exprima hotărîrea prizonierilor ca la întoarcerea acasă să lupte pentru „a doborî capitalismul, imperialismul și militarismul" [23]. Socialiștii români din Rusia au salutat congresul adresîndu-i un apel în zilele desfășurării lui. Salutul lor îndemna la unitate și coeziune căci glasurile popoarelor asuprite nu le vor chema la ură ca mai înainte, ci „la frăție, la frăția celor dezmoșteniți" [24].

Un alt prilej de reafirmare a dorinței de unitate națională a românilor, de întărire a relațiilor cu reprezentanții celorlalte națiuni asuprite din Monarhia de Habsburg, l-a constituit congresul naționalităților, ținut la Roma între 9—12 aprilie 1918.

În cadrul lucrărilor congresului a fost reafirmată necesitatea consolidării relațiilor între naționalitățile oprimate din imperiul bicefal,

www.dacoromanica.ro

arătîndu-se că această colaborare constituie cheia succesului. Rezoluția adoptată consacra dreptul fiecărei națiuni de a se constitui în stat independent sau de a se uni cu statul său național deja existent. „Acordul între popoarele respective și acțiunea lor comună — preciza documentul, pot crea o situație nouă, restabilind contra imperiului de violență edificiul dreptului libertății și justiției și în folosul națiunilor. Acest acord și această acțiune comună a națiunilor constituie însăși voința congresului" [25].

Congresul de la Roma a constituit un moment important al colaborării româno-cehoslovace în lupta naționalităților din Imperiul dualist pentru independență și unitate națională. Relevînd semnificația majoră a acestui moment, Elie Bufnea scria că reuniunea de la Roma a reprezentat „o manifestare solidară a tuturor naționalităților afirmate din monarhie, o acțiune de vîrf în revoluțiile de eliberare națională a acestora" [26]. După acest eveniment relațiile dintre emigrația românească și cea a cehilor și slovacilor s-au intensificat. La Londra, în cadrul Departamentului de propagandă al Foreign Office-ului, George Moroianu și E. Beneš, reprezentantul cehoslovacilor din același departament, au colaborat fructuos pentru atragerea cercurilor politice și a opiniei publice engleze în sprijinul luptei naționale a popoarelor pe care le reprezentau. În acest scop, ei au stabilit contacte strînse cu W. Steed, Seton Watson, colonelul Bake, lordul Northcliffe și alții [27].

La rîndul lor, voluntarii români aflați în Rusia au inițiat noi acțiuni cu luptătorii cehoslovaci de aici. Rodul acestei colaborări a fost încheierea la 11/24 august 1918, a unei înțelegeri, „Tratat", între *Comitetul Național Român din Siberia* și Secția pentru Rusia a *Comitetului Național Cehoslovac*. Convenția a fost semnată în gara Celeabinsk de dr. Voicu Nițescu, Nicolae Nedelcu, Cornel Vaida, Simion Gocan, reprezentînd voluntarii români, respectiv, Rudolf Medek, Bogdan Pavlu, dr. Iosif Patejde, dr. Ivan Iesenski din partea cehoslovacilor. Prin acest tratat, voluntarii români se angajau să continue lupta împotriva Puterilor Centrale „în strînsă legătură cu armata cehoslovacă și cu aliații". Acest obiectiv nu putea fi anulat decît atunci cînd s-ar încheia pacea generală. Avînd în vedere posibilitatea reintrării României în război de partea Antantei, actul stipula că într-o astfel de situație „Corpul voluntarilor români își rezervă dreptul de a se atașa la armata română și a trece sub comandamentul ei suprem". În cazul cînd frontul din Rusia împotriva quadruplei alianțe s-ar desființa înaintea prăbușirii monarhiei dualiste, mai devreme deci de înfăptuirea idealului politic național al cehoslovacilor, românilor, iugoslavilor, polonezilor și al celorlalte naționalități asuprite, corpul român va trebui să treacă împreună cu armata cehoslovacă și armatele celorlalte naționalități pe frontul francez, pentru a lupta acolo pînă la încheierea păcii generale [28].

În paralel cu acțiunile din Rusia, reprezentanții românilor aflați în Statele Unite ale Americii au întărit legăturile cu conducătorii emigrației cehoslovace. În vara anului 1918 s-a realizat o înțelegere între Thomás G. Masaryk din partea cehoslovacilor, Ignacy Jean Paderewsky, reprezentînd Polonia, Himko Hinković, din partea iugoslavilor și românul Vasile Stoica [29]. Din inițiativa acestor oameni politici a fost organizată la 15 septembrie 1918 o mare întrunire publică la Carnegie Hall din New York, la care au participat circa 4000 de oameni. În prezidiul adunării,

www.dacoromanica.ro

denumită *Voința popoarelor din Austro-Ungaria*, au fost prezenți, pe lîngă T. G. Masaryk, I. J. Paderewsky, H. Hincović, V. Stoica și o serie de personalități ale vieții politice americane : fostul președinte W. H. Taft, senatorul H. N. Lodge, senatorul Gilbert Hitchock; ambasadorii Marii Britanii, Franței și Italiei. Vorbitorii, printre care T. G. Masaryk și V. Stoica, au cerut dezmembrarea Austro-Ungariei. Mitingul s-a sfîrșit prin votarea unei moțiuni în care se cerea dezrobirea popoarelor asuprite din monarhia dualistă prin prăbușirea ei și organizarea popoarelor din ea conform dorințelor proprii [30]. Această moțiune a fost prezentată la Casa Albă, președintelui Wilson de T. G. Masaryk, I. J. Paderewski, H. Hincović și V. Stoica. Martor al evenimentului, V. Stoica nota în amintirile sale că „președintele S.U.A. a citit cu atenție memoriul, a ascultat cu atenție explicațiile lui Masaryk, declarînd apoi că „*guvernul Statelor Unite e întru toate de acord cu aspirațiile noastre*, și că, după convingerea sa Austro-Ungaria e o șandrama putredă, care nu mai poate fi ținută în picioare oricîte proptele i s-ar pune și a cărei dezmembrare a devenit o necesitate" [31]. A doua zi, la 16 septembrie, a avut loc în hotelul „Baltimore" din New-York, întrunirea Comitetului de Organizare a *Uniunii Europei Centrale*, care avea drept scop coordonarea acțiunilor reprezentanților națiunilor asuprite din centrul și sudul-estul Europei, pentru reîntregirea lor. Abia la 2 octombrie 1918 s-a creat această organizație, care avea ca președinte pe T. G. Masaryk, prim-vicepreședinte pe V. Stoica, vicepreședinți fiind dr. Nicolae Lupu și Grigore Zsatković [32].

Uniunea Europei Centrale a colaborat cu asociațiile românilor din S.U.A. Rodul acestei colaborări s-a materializat în organizarea a numeroase întruniri publice la New-York, Youngstown, Cleveland, Philadelfia. În cadrul manifestației de la Philadelfia din 23—26 octombrie 1918 ținută în istorica sală „Independente Hall" unde s-a semnat, în 1776 *Declarația de independență a Statelor Unite*, au fost prezenți reprezentanți ai guvernului american și ai presei din S.U.A., precum și delegați ai naționalităților asuprite din Imperiul austro-ungar. Reprezentanții acestora au elaborat cu acest prilej o declarație privind țelurile comune ale națiunilor independente din Europa Centrală. Documentul conținea normele de bază preconizate a guverna relațiile dintre statele independente ce urmau să se constituie pe ruinele Imperiului austro-ungar. Printre aceste norme la loc de frunte era înscris „dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și organiza modul său propriu de guvernămînt în forma și pe principiile pe care le consideră a contribui cel mai mult la bunăstarea, siguranța și fericirea lui"; Declarația preconiza, de asemenea, constituirea unei „ligi a națiunilor lumii printr-o înțelegere comună pentru o cooperare adevărată și practică, care să asigure dreptatea și pacea între națiuni" [33]. Susținut de dr. Nicolae Lupu, Vasile Stoica a propus în cadrul acestei întruniri o moțiune spre a fi trimisă guvernului american în care se exprima dorința *Uniunii Europei Centrale* de a acorda deplină recunoaștere a aspirațiilor de libertate ale celor patru milioane de români din Ungaria și Austria, cuprinși de voința eliberării și reunirii cu România. Această voință nezdruncinată a fost exprimată „de legiunile lor, care luptă umăr la umăr cu Aliații pe cîmpul de război din Franța, Italia și Serbia". Moțiunea a fost expediată de T. G. Masaryk la Washington în seara zilei de 25 octombrie [34]. *Uniunea Europei*

www.dacoromanica.ro

Centrale a avut o importanţă deosebită în strîngerea rîndurilor popoarelor român, ceh şi slovac în lupta lor comună pentru înlăturarea dominaţiei străine şi realizarea unităţii lor naţional-statale. Evidenţiind acest moment din cronica legăturilor româno-cehoslovace, T. G. Masaryk, într-o lucrare apărută după război, arăta că *Uniunea Europei Centrale* a fost o etapă către întemeierea Micii Înţelegeri" [35].

Preocupări în vederea strîngerii legăturilor cu reprezentanţii naţiunilor asuprite din monarhia dualistă aflaţi în capitalele ţărilor Antantei a avut şi Consiliul Naţional al Unităţii Române, creat la Paris în octombrie 1918. Acesta a elaborat la 27 septembrie/10 octombrie proiectul unei declaraţii comune cu comitetele cehoslovac, polonez şi iugoslav. Documentul se ridica cu fermitate împotriva ideii federalizării Monarhiei austro-ungare, demonstrînd că aceasta nu era altceva decît o formă camuflată de menţinere a vechilor stări de lucruri, un mijloc de a provoca în continuare sistemul imoral şi anacronic de guvernare. Comitetele reunite ale naţionalităţilor asuprite din imperiul bicefal şi-au reafirmat programul lor politic : „Constituirea de state naţionale independente pe teritoriul actual al Austro-Ungariei" [36]. La rîndul lor, Take Ionescu şi Nicolae Titulescu au întreţinut strînse raporturi cu E. Beneš, în urma cărora s-a ajuns la un acord deplin în ce priveşte „victoria finală şi necesitatea de a continua după război o politică comună în Europa Centrală" [37]. De altfel, între emigraţia română şi cea cehoslovacă din capitala Franţei au avut loc numeroase discuţii privind coordonarea şi orientarea activităţilor politice şi de propagandă româno-cehoslovace în direcţia grăbirii procesului de dezmembrare a Monarhiei austro-ungariei, precum şi la viitoarea organizare postbelică a Europei centrale în aşa fel încît între popoarele din această zonă să se pună bazele unei ample şi rodnice colaborări. „Pregăteam împreună cu ei (cu românii n.a.) politica comună pe care noi toţi trebuia să o inaugurăm, scrie E. Beneš. Imediat după intrarea lor în conflictul mondial, relatează el în continuare, noi i-am privit ca pe aliaţii noştri foarte apropiaţi şi am căutat imediat să intrăm în legătură cu ei la Londra şi la Paris. Astfel, sub influenţa evenimentelor rozboiului, a politicii beligeranţilor, a ideilor lui Wilson, sub acţiunea revoluţiei ruse şi a propagandei noastre comune pentru libertatea naţiunilor oprimate s-a elaborat încetul cu încetul doctrina popoarelor de a dispune de ele însile" [38].

În lunile octombrie şi noiembrie ale anului 1918 cînd s-a declanşat asaltul final al popoarelor asupra unei monarhii aflate în totală degringoladă s-au înregistrat noi acţiuni de solidaritate între români, cehi şi slovaci. Astfel, în timp ce guvernul român de la Iaşi ordona remobilizarea armatei române, survenită la 28 octombrie/10 noiembrie 1918, cînd trupele franceze forţau Dunărea, soldaţii şi ofiţerii români din Praga, aflaţi în regimentele 2 Braşov şi 51 Cluj au fraternizat cu organizaţia militară a Sokolilor, care făcea eforturi susţinute de a menţine şi consolida independenţa naţională a statului cehoslovac, proclamat la 28 octombrie 1918. Ei au creat o legiune română condusă de căpitanul Alexandru Simion, avînd sediul în curtea şcolii „Statnîi Gymnazium" din Preslova Ulice, sectorul Schmichov. Legiunea, potrivit însemnărilor lui Gavril Câmpeanu cuprindea 1000 de soldaţi dintre care 20 ofiţeri şi peste 80 de subofiţeri [39]. Această unitate militară a rămas la dispoziţia Consiliului Naţional Cehoslovac timp de 20 de zile avînd drept misiune menţinerea liniştii

www.dacoromanica.ro

și a ordinii publice în Praga. Ajutorul trupelor române a fost cu atît mai prețios dacă se are în vedere că în acea perioadă trupele cehe și slovace erau dizlocate în marea lor majoritate în Austria și Ungaria iar cele care luptau alături de armatele aliate nu-și făcuseră încă intrarea în patrie. În aceste condiții trupele române nu numai că au refuzat să execute ordinele comandamentului austriac de a folosi armele împotriva cehilor care inundaseră străzile capitalei; ele au ajutat aprovizionarea unităților de Sokoli cu armament și muniție, facilitînd astfel cehilor să pună mîna pe administrația din Praga și apoi pe cea din toată țara [40]. După alegerea la 1/14 noiembrie 1918 a lui Thomás G. Masaryk ca președinte al primei republici Cehoslovace, legionarii și sokolii cehoslovaci au înlocuit pe soldații și ofițerii români din misiunea ce le fusese încredințată de Comitetul Național (Narodni Vybor) [41]. Atitudinea militarilor români din Praga era încă o dovadă a strînselor legături de prietenie și solidaritate româno-cehoslovace statornice de-a lungul secolelor și cimentate prin lupta comună în vederea dezmembrării Austro-Ungariei. Sentimentele de stimă și apreciere erau reciproce. Vaclaw Miler, membru marcant al coloniei cehoslovace din București, arăta într-un discurs ținut la Chișinău, în octombrie 1918, că „A venit rîndul cehilor să declare și au făcut-o, că vor sprijini cu toate puterile pe românii subjugați din fostul imperiu al Habsburgilor să-și cîștige deplina lor libertate, *Unirea într-o singură Românie*. Vorbitorul a condamnat monarhia dualistă „zidită pe minciună", iar în final saluta, în numele cehoslovacilor din România, „unirea tuturor românilor, unire care trebuie să rămînă veșnică spre binele și gloria neamului românesc" [42].

După cum este cunoscut, la 1 Decembrie 1918, prin voința întregii națiuni române, cei 1228 de delegați au votat la Alba Iulia „unirea pentru vecie" a Transilvaniei cu România. Acest act care marca momentul apoteotic al Marii Uniri făurită de poporul român în 1918 a fost primit cu satisfacție de poporul cehoslovac, dr. H. Jarnik, fiul lui Jean Urban Jarnik, scria la 1 aprilie 1919 lui Nicolae Iorga un mesaj din Praga în care saluta „România cea Nouă, Unită și Mare" [43].

După proclamarea republicii Cehoslovacia (la 28 octombrie 1918) și desăvîrșirea statului național unitar român (1 decembrie 1918) începea o nouă etapă în evoluția relațiilor de colaborare româno-cehoslovacă cea din cadrul Conferinței de pace de la Paris (1919—1920). Acest for era chemat să consacre victoria militară a Puterilor Aliate și Asociate asupra Puterilor Centrale și să consfințească realitățile geo-politice noi din centrul și răsăritul Europei create în urma prăbușirii imperiilor multinaționale din această parte a Europei. În timpul dezbaterilor delegația României și delegația Cehoslovaciei s-au situat pe poziții identice sau foarte apropiate în ce privește soluționarea multiplelor probleme privind noua ordine politică în Europa, s-au sprijinit reciproc în a determina marile puteri să recunoască și să consacre în tratatele de pace realitatea de *facto* — existența statelor naționale unitare și independente: România și Cehoslovacia. Stabilirea normelor de reprezentare la conferință, precum și a comisiilor de lucru, definirea criteriilor pe baza cărora aveau să fie delimitate frontierele statelor care s-au format sau reîntregit pe ruinele imperiilor multinaționale și trasarea cît mai corectă și mai echitabilă a acestora, participarea activă la negocierea tratatelor de pace cu puterile învinse,

www.dacoromanica.ro

în special a acelora în care erau direct interesate — cel cu Germania, Ungaria și Austria —, menținerea și consolidarea independenței și suveranității naționale în fața tendințelor marilor puteri de a se amesteca în treburile lor interne prin așa zisa „protecție" a intereselor minorităților naționale, rezolvarea în spiritul dreptății a importantelor chestiuni de ordin economic și financiar de care depindea în mare măsură dezvoltarea lor ulterioară, anihilarea mijloacelor și metodelor folosite de statele învinse de a salva cît mai mult din vechile lor poziții și privilegii, iată cîteva dintre problemele importante la rezolvarea cărora delegațiile României și Cehoslovaciei au colaborat în mod activ, s-au sprijinit reciproc și în colaborare cu delegațiile altor state mici și mijlocii au organizat rezistența în fața tendințelor despotice ale marilor puteri, au inițiat acțiuni comune menite să apere interesele celor două popoare vecine și prietene [44].

O acțiune comună deosebit de viguroasă au întreprins guvernele de la București și Praga în colaborare cu guvernul iugoslav pentru a neutraliza încercările guvernelor ungare și ale delegației lor la Conferința de la Paris de a revizui prevederile proiectului de tratat cu Ungaria și pentru a determina marile puteri și factorii de decizie de la Budapesta să-și pună semnăturile pe acest document. Este cunoscut faptul că după remiterea proiectului de tratat delegația ungară care era condusă de Appony Albert și compusă din comisari generali, printre ei contele Bethlen, contele Paul Teleki, miniștri Wolko, Karoly, 38 de experți și 14 secretari „specialiști pentru chestiunile românești, pentru Transilvania, pentru chestiunile croate" [45], sub directa îndrumare a guvernelor de la Budapesta a fost inițiată o amplă și susținută campanie de propagandă, pe lîngă guvernele marilor puteri încercînd să demonstreze că fruntariile trasate Ungariei prin proiectul de tratat nu țineau seama de unitatea geopolitică și economică a statului ungar și nici de „drepturile istorice" pe care Ungaria le avea asupra teritoriilor pe care le „stăpînise" de-a lungul a o mie de ani. Propaganda ungară s-a intensificat mai ales după ce guvernul român a trecut la „politica de rezistență" față de unele decizii ale Conferinței de pace care urmăreau legalizarea amestecului marilor puteri în treburile interne ale României [46].

Potrivit știrilor publicate de cotidianul londonez „The Times" din 23 februarie 1920, amiralul Horthy, prin emisarii săi, oferea cercurilor conducătoare reacționare de la Londra, Paris, Roma și Washington, în schimbul acordării plebiscitului în Transilvania, Slovacia și părțile primite de Serbia, sau cel puțin în schimbul retrocedării orașelor Bratislava, Komaron, Kosice, Oradea, Arad și Timișoara, o armată importantă care ar fi urmat să lupte împotriva mișcării revoluționare din Rusia [47]. În același timp emisarii guvernului ungar în capitalele amintite, încercau să sensibilizeze eșecurile politice și economice influente franceze, engleze, americane și italiene interesate în dominarea și exploatarea țărilor din centrul și sud-estul Europei fluturîndu-le o serie de proiecte de colaborare economică și politică avantajoase cum a fost cel al „Confederației danubiene".

Concomitent, în cadrul Conferinței, delegația ungară, prin cele 38 de note, însoțite de o amplă documentare, remise celor prezenți, precum și prin discursurile rostite de membrii acesteia încerca să convingă Consiliul Suprem de necesitatea organizării unui plebiscit în teritoriile care se des-

www.dacoromanica.ro

prinseseră de Ungaria, acesta servînd ca ultim subterfugiu care ar fi putut să amîne, cel puțin pentru o clipă, consacrarea internațională a statelor naționale unitare făurite pe ruinele Monarhiei austro-ungare.,, Acest plebiscit, arăta contele Apponyi în discursul rostit la 16 ianuarie 1920, este cu atît mai necesar cu cît adunarea națională a Ungariei, care este cea care a hotărît, în ultimă instanță asupra condițiilor de pace pe care ni le oferiți, va fi incompletă. Locuitorii acelor teritorii ocupate nu vor fi reprezentați deloc. Acum nici guvernul, nici adunarea națională nu au dreptul, legal sau moral, să hotărască soarta populației pe care ele nu o reprezintă" [48].

Propaganda ungară vizînd revizuirea proiectului de tratat a găsit scrioase adeziuni în Italia unde guvernul condus de Francesco Nitti cerea deschis ca frontierele Cehoslovaciei, României și Iugoslaviei, așa cum erau trasate în proiectul de tratat, să fie revizuite în favoarea ungurilor. În Anglia, date fiind legăturile mai vechi dintre casta conducătoare din Ungaria și unele cercuri aristocratice engleze, lorzii Newton — o persoană fără personalitate și fără influență în cercurile guvernamentale, după opinia însărcinatului român cu afaceri la Londra —, Bryce și Sydenham, în interpretările din 30 martie 1920 din Camera Lorzilor, au dezvoltat tezele ungare susținînd că prevederile proiectului de tratat sînt prea grele pentru Ungaria și că această țară ar merita mai multă simpatie din partea Marii Britanii [49].

În aceeași lună — martie 1920 — dr. Karol Halmos și Contele Semsey soseau la Paris în calitate de reprezentanți speciali ai guvernului ungar și purtau convorbiri „pe un ton cordial și încurajator" cu ambasadorul Maurice Paléologue, secretar general la Quai d'Orsay. Emisarii unguri au tatonat terenul pentru încheierea unui acord economic cu propuneri cît se poate de tentante pentru bancherii și industriașii francezi în intenția de a obține sprijinul Franței în modificarea proiectului de tratat [50].

În Statele Unite ale Americii propaganda ungară folosind pe larg emigranții maghiari din această țară se străduia să capteze bunăvoința opiniei publice americane iar printr-o serie de memorii însoțite de mii de semnături sosite de la Budapesta, guvernul S.U.A. era îndemnat să refuze semnarea tratatului de pace cu Ungaria dacă condițiile lui nu erau revizuite [51].

Intuind adevăratele intenții ale cercurilor conducătoare ungare și apreciind realist pericolele ce puteau decurge din acțiunile inițiate de guvernul ungar pe lîngă marile puteri, guvernul român a intervenit hotărît pe lîngă guvernele acestora pentru a pune capăt oricăror tratative ungare vizînd modificarea proiectului de tratat și pentru a determina Ungaria să-și pună semnătura pe acest document. Pe această linie se înscriu cele două vizite la Londra ale primului ministru român Al. Vaida Voievod, în lunile ianuarie și februarie 1920, în cursul cărora a avut convorbiri cu membri ai guvernului englez, cu arhiepiscopul de Canterbury și alte personalități ale vieții publice engleze, precum și memoriul prezentat de delegația română Conferinței de pace la 20 februarie 1920, constituind răspunsul guvernului român, la „argumentele" delegației ungare și poziția sa față de încercările guvernului de la Budapesta de a tergiversa semnarea tratatului de pace sperînd într-o eventuală revizuire. „Delegația română, se arăta în memoriu, se situează totuși pe poziția că frontiera

www.dacoromanica.ro

viitorului stat ungar a fost deja stabilită de *Conferința de pace* în mod definitiv... și în afara oricărei discuții. Delegația română nu vede utilitatea ridicării din nou a chestiunii frontierelor"[52]. Observațiile făcute în memoriu asupra motivelor invocate de delegația ungară în apărarea punctului ei de vedere conduceau la următoarea concluzie: „Răspunsul delegației ungare nu numai că nu a zdruncinat această decizie luată (de Conferință n.a.), ci, din contră, a dat la iveală neputința de a aduce argumente ce ar putea slăbi această decizie. Motivele etnografice, geografice, economice și istorice invocate de delegația ungară sînt neconvingătoare pentru că majoritatea dintre ele se bazează pe date istorice, economice și statistice inexacte și pentru că, la urma urmei, ele merg împotriva voinței irezistibile a popoarelor în sfîrșit eliberate după atîția ani de dureroasă opresiune"[53].

Paralel cu aceste demersuri guvernul de la București a luat inițiativa de a constitui un front comun cu Cehoslovacia și Iugoslavia pentru a asigura succesul deplin al acțiunilor întreprinse. Astfel, la 24 februarie 1920 delegațiile română, cehoslovacă și sîrbo-croată-slovenă, după o prealabilă consultare, au hotărît să dea un răspuns comun la nota de protest a Ungariei adresată Conferinței de pace în legătură cu hotărîrile acesteia referitoare la granițele noului stat ungar. De precizat faptul că argumentele din acest răspuns, bine fundamentate pe date și fapte autentice, care demonstrau totala inconsistență a motivelor invocate de delegația ungară, erau aproape aceleași conținute de memoriul delegației române din 20 februarie același an. Aceasta constituia încă o dovadă a identității de păreri și de poziții a celor două țări și popoare în atingerea unor deziderate comune. „Delegațiile română, sîrbo-croato-slovenă și cehoslovacă, se arăta în răspunsul comun, consideră frontiera Ungariei ca definitiv reglementată... Este evident că rațiunile etnografice, economice și istorice invocate de delegația ungară se bazează, în cea mai mare parte, pe date istorice, economice și statistice, inexacte"[54].

Încrederea celor trei guverne exprimată în finalul răspunsului comun că forumul de pace de la Paris „va menține condițiile formulate pentru tratatul de pace cu Ungaria, așa cum au fost concepute după îndelungi și mature deliberări" a fost confirmată de hotărîrea Conferinței ambasadorilor și a miniștrilor de externe din martie 1920 prezidată de lordul Curzon, șeful Foreign Office-ului, în care se preciza că proiectul de tratat cu Ungaria rămîne definitiv. Două luni mai tîrziu, la 6 mai 1920, primul ministru al Franței, Al. Millerand, în calitate de președinte al Conferinței de pace, a remis delegației ungare o scrisoare de răspuns la toate notele Ungariei, note pe care conferința le examinase timp de două luni. Răspunsul spulbera orice speranță a cercurilor imperialiste din Ungaria de a întoarce înapoi roata istoriei și de a-și reinstaura dominația asupra unor teritorii și popoare străine. „Numai după matură chibzuință, se arăta în scrisoare, puterile aliate și asociate au luat hotărîrea să nu modifice în nici un sens clauzele teritoriale cuprinse în condițiile de pace. Motivul pentru care s-a luat această decizie este că (puterile) sînt convinse că orice modificări ale frontierelor stabilite de ele ar aduce inconveniente și mai grave decît acelea pe care le denunță delegația ungară". Președintele conferinței exprima regretul puterilor aliate și asociate că din cauza condițiilor etnografice deosebit de complexe anumite nuclee de populație maghiară vor trece sub suveranitatea unui alt stat. Dar, preciza el în continuare, nimei

www.dacoromanica.ro

nu avea dreptul să invoce această situație pentru a pretinde că ar fi fost mai bine să nu se modifice vechiul statut teritorial. „O stare de lucruri chiar milenară nu merită să dăinuiască atunci cînd ea este recunoscută contrară justiției" [55].

Această decizie a Conferinței de pace formulată în spiritul ideii de dreptate istorică și înscrisă în Tratatul de pace cu Ungaria semnat la 4 iunie 1920 la Trianon, constituia, totodată, încununarea eforturilor comune de luptă ale popoarelor român și cehoslovac de-a lungul unei perioade ce se înscrie ca moment de referință în cronica relațiilor de prietenie și colaborare româno-cehoslovace. Prietenia dintre cele două popoare forjată în anii luptei pentru făurirea și recunoașterea internațională a statelor naționale unitare și independente avea să stea la baza strînselor relații politice, economice și culturale româno-cehoslovace din anii care au urmat.

NOTE

[1] Pe această temă istorici români și cehoslovaci au scris o serie de studii printre care amintim : Mihail P. Dan, *Cehi, slovaci și români în veacurile XIII—XVI*, Sibiu 1944 ; C. C Giurescu, *Cauzele refugierii lusiților în Moldova și centrele lor în această țară*, în „Studii și articole de istorie", vol. VIII/1966, p. 28 și urm. ; Fr. Kafka, *Mișcarea revoluționară lusistă și importanța ei internațională*, în „Studii. Revista de istorie", nr. 3/1955, p. 84 și urm. și altele.

[2] *Afirmarea statelor naționale independente unitare din centrul și sud-estul Europei (1821—1923)* Edit. Academici R. S. România, București, 1979, p. 145—175. (*Studiul Cehoslovacia* întocmit de C. Botoran și M. Moldoveanu).

[3] Vasile Poruțiu, *Scurt istoric asupra activității ardelenilor, bănățenilor și bucovinenilor, aflați prizonieri în Rusia în primul război mondial din 1914—1918* (mss.), f. 1—2. Lucrarea ne-a fost furnizată de autor; Petru Nemoianu, *Prizonier la ruși, rob la unguri*, București, 1933, *passim* ;

[4] Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 95—96, doc. nr. 26.

[5] I. G. Duca, *Amintiri politice*, vol. II, München, 1981, p. 231—232.

[6] Constantin I. Stan, Doru E. Goron, *Contribuții aduse de voluntarii români transilvăneni și bucovineni la realizarea unității naționale românești (1916—1918)*, din „Acta Musei Porolissensis", XI/1987 (sub tipar).

[7] Biblioteca Academiei R. S. România (în continuare B.A. — R.S.R.), Secția Mss, Arh. Octavian Tăslăoanu, mapa IX, varia 22 ; Octavian C. Tăslăoanu, Spovedanii VII. *Sub flamurile naționale*, vol. III, *Corpul voluntarilor români din Rusia*, mss., f. 111—113. (Lucrarea ne-a fost furnizată de Gelu Voican, nepotul scriitorului, fapt pentru care îi mulțumim și pe această cale).

[8] Arhiva Muzeului Unirii Alba Iulia (în continuare Arh. Muz. Unirii Alba Iulia), fond Unirea, mss. 6538, f. 1—3. (Memoriul prezentat guvernului român în chestiunea organizării unui congres antiaustriac în Stockholm 22 august 1917, semnat Sever Bocu).

[9] „România Mare", Kiev, I, nr. 10 din 21 septembrie 1917.

[10] Dumitru Drăghicescu, *1917—1918. Itinerar european*, „Magazin Istoric", XII, nr. 7 (136), din iulie 1978, p. 26.

[11] I. G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 231.

[12] *De vorbă cu T. G. Masaryk*, în „Evenimentul" (Iași), XXV, nr. 204, din 10 octombrie 1917 ; vezi și I. Nistor, *Președintele T. G. Masaryk și românii*, în „Generația Unirii", II, nr. 13 din 25 martie 1930, p. 5.

[13] cf. I. Nistor, *Cehoslovacii și românii*, în „Codrul Cosminului", VI, 1929—1930, Cernăuți, 1930, p. 312—313 ; Ioan Saizu, *Relațiile româno-cehoslovace, spre sfîrșitul primului război mondial*, în „Cercetări istorice", Iași, III/1972, p. 225—226.

[14] Horia Petra Petrescu, *Revoluția mondială a lui Masaryk*, în „Almanahul presei române din Ardeal și Banat pe anul 1928", Cluj, 1929, p. 68 și urm. ; Radu Păiușan, *The „România*

www.dacoromanica.ro

Mare", journal and its Role in the Struggle for National Unity, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol", Iași, XXII/1—1985, p. 69.

[15] I. G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 231.

[16] B.A.—R.S.R., Secția Mss., Arh. Octavian Goga, mapa III, varia 45, f. 20—21.

[17] I. G. Duca, *op. cit.*, vol. II, p. 231.

[18] Eliza Campus, *Thomas Masaryk*, în *Diplomați iluștri*, vol. IV, Edit. politică, București, 1983, p. 271—272.

[19] „România Mare", I, nr. 14, din 19 octombrie 1917; Ion I. Nistor, *Vizita profesorului Masaryk la Iași*, în volumul *T. G. Masaryk, președintele Republicii Cehoslovace*, București, 1930, p. 42; Ioan Saizu, *România și cehii în lupta pentru idealuri comune*, în volumul, *Românii în istoria universală*, vol. I, Iași, 1986, p. 443—444.

[20] T. G. Masaryk, *La résurrection d'un état. Souvenirs et réflexions 1914—1918*, Paris Plon, 1930, p. 205—206; vezi și Gh. Buzatu, A. Kareţchi, D. Vitcu (coord.), *Aspecte ale luptei pentru unitate națională, 1600—1859—1918*, Edit. Junimea, Iași, 1983, p. 273.

[21] *Adunarea Națiunilor din Austro-Ungaria în Kiev*, în „România Mare" din 5 decembrie 1917; Sever Bocu, *Opt luni în Kiev*, Timișoara, 1933, p. 7—8; Constantin Botoran, Ion Calafateanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România și Conferința de pace de la Paris (1918—1920)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 203—204.

[22] Al. Lapedatu, *Dl. de Saint și românii refugiați din Austro-Ungaria în timpul marelui război*, în „Generația Unirii", II, nr. 14—15, aprilie—mai 1930, p. 1—2. Acest comitet avea în frunte pe G. Baiulescu, iar ca membri pe Ion Nistor, O. Goga, Onisifor Ghibu, Victor Deleu, Octaviau C. Tăslăoanu, Sever Bocu, Mihai Popovici.

[23] Cf. Clara Cușnir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc, *Mișcarea muncitorească din România 1916—1921, Făurirea Partidului Comunist Român*, ediția a II-a, Edit. politică, București, 1982, p. 61.

[24] *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și Mișcarea Revoluționară și Democratică din România. Documente și amintiri*, Edit. politică, București, 1967, p. 27, doc. nr. 15.

[25] E. Beneš, *Souvenirs de guerre et de revolution (1914—1918. La lutte pour l'independance de peuples*, vol. II, Paris, Ernest Leroux, 1929, p. 108; Georges Moroianu, *Les luttes, des roumains transylvanis pour la liberté et l'opinion européene. Episodes et souvenirs*, Paris, 1933 p. 210; Mircea Timbuș, Andrei Caciora, *Izvoare străine despre Congresul de la Roma al naționalităților oprimate din Imperiul austro-ungar (1918)*, în „Ziridava", X/1978, p. 399.

[26] Elie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea (1914—1918)* mss., în Arh. Muz. Unirii Alba Iulia, fond Unirea, mss. 6557, f. 92—93.

[27] vezi Mircea Băltescu, *Contribuția lui George Moroianu la făurirea statului național român unitar*, în „Cumidava", IV/1970, p. 241—242.

[28] Voicu Nițescu, *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia*, vol. III, București, 1932, p. 125—128; Elie Bufnea, *op. cit.* (mss.) în *loc. cit.*, f. 226—228; vezi și C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op. cit.*, p. 233.

[29] Boris Rangheț, *Relațiile româno-americane în perioada primului război mondial 1916—1920*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 95.

[30] „Amer.ca" (Cleveland — Ohio), XIII, nr. 216, din 21 septembrie 1918; Constantin I. Stan, *Activitatea lui Vasile Stoica în S.U.A. în sprijinul Unirii (1917—1918)*, în „Acta Musei Napocensis", XXI/1984, p. 302.

[31] Vasile Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 56.

[32] „America", XIII, nr. 227, din 4 octombrie 1918.

[33] *Desăvîrșirea unității național statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională* (coordonatori Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat), vol. III, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 49, doc. 463.

[34] *V. Stoica, Președintele Masaryk în timpul marelui război*, în T. G. *Masaryk, președintele Republicii Cehoslovace* ..., p. 85—86.

[35] Thomas G. Masaryk, *Die Veltrevolution*, Berlin, 1925, p. 382.

[36] *1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 1155, doc. 374.

[37] C. Botoran, *România și statele succesorale din centrul și sud-estul Europei la Conferința de Pace de la Paris (1919—1920)*, în „Revista de istorie", tom. 36, nr. 11/1983, p. 1126.

[38] E. Beneš, *Souvenirs de guerre*, vol. II, p. 102—103.

[39] Cf. Ionel Penea, *Activitatea legiunii române din Praga*, în „Acta Musei Porolissensis" VIII/1984, p. 450.

[40] George Moroianu, *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumina europeană*, București, 1929, p. 78.

www.dacoromanica.ro

[41] Arh. Muz. Unirii Alba Iulia, fond Unirea, mss. 6448, f. 1, urm.

[42] Cf. Ion I. Nistor, *Cehoslovacii și românii*, în *loc. cit.*, p. 303.

[43] B.A. — R.S.R., Secția Mss., Coresp. N. Iorga, vol. 278/1919, f. 168.

[44] Vezi pe larg Ion M. Oprea, *Apărarea suveranității naționale a României la Conferința păcii de la Paris (1919—1920)*, în „Revista de istorie", tom. 34, nr. 12 1981, p. 2176 și urm.;

[45] *Nicolae Titulescu, Discursuri*, Edit. Științifică, București, 1967, p. 413 (Discursul ținut de Nicolae Titulescu în parlamentul român, aprilie 1934).

[46] Vezi pe larg C. Botoran, *Consacrarea internațională a formării statului național unitar român*, în „Revista de istorie", tom. 31, nr. 11/1978, p. 2045—2065.

[47] Arhiva Ministrului Afacerilor Externe (în continuare Arh. M.A.E.), fondul Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 96, f. 89. (Frontiera româno-ungară, studiu întocmit de Zeno Cîmpeanu).

[48] Arh. St. București, Colecția Microfilme S.U.A., r. 620, c. 110—129; The National Archives of the United States, Washington D.C., Records of the American Commission to Negotiate Peace (R.G. 256), Paris, Peace Conference, nr. 185.3/63.

[49] Arh. M.A.E., fondul Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 96, f. 236—238. Trebuie subliniat că cercurile oficiale engleze s-au menținut pînă la sfîrșitul Conferinței pe punctul de vedere că nu trebuie modificate clauzele teritoriale ale proiectului de tratat cu Ungaria, clauze care au fost fixate după un studiu amănunțit al situației etnografice și economice a Ungariei.

[50] Arh. M.A.E., fondul Conferința de pace de la Paris, 1946, vol. 96, f. 96—103: vezi și dr. Viorica Moisuc, *1920. Un fals diplomatic și substratul său politic*, în „Magazin istoric", nr. 2 (215), februarie 1985, p. 19—22.

[51] Olimpiu Matichescu, *Istoria nu face pași înapoi! (Logica istoriei împotriva dictatului de la Viena)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 61.

[52] *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. Documente interne și externe*, vol. VI, doc. 857, p. 16.

[53] *Ibidem*, p. 23.

[54] *Ibidem*, doc. nr. 863, p. 50—51.

[55] Arh. M.A.E., fondul Conferința de pace de la Paris, 1946, dosar 96, f. 201.

ACTIONS COMMUNES DES ROUMAINS, TCHÈQUES ET SLOVAQUES DANS LA LUTTE POUR LA CRÉATION DES ÉTATS NATIONAUX UNITAIRES ET INDÉPENDANTS ET POUR LEUR RECONNAISSANCE INTERNATIONALE (1916—1920)

Résumé

L'étude surprend plusieurs épisodes de la lutte des Roumains, des Tchèques et Slovaques pour la création des États nationaux unitaires et leur reconnaisance par la Conférence de paix de Paris (1919—1920). Dans ce contexte on met en évidence la collaboration étroite entre les dirigeants des deux peuples, le soutien moral et politique que l'action militaire de la Roumanie des années 1916—1918 a représenté pour la cause au nom de laquelle luttaient tous les patriotes Tchèques et Slovaques, aussi bien que les actions communes entreprises par les délégations roumaine et tchécoslovaque-

www.dacoromanica.ro

dans le cadre de la Conférence de paix pour contrecarrer les tentatives des gouvernements hongrois de garder, même partiellement, les anciens privilèges de domination de territoires et peuples étrangers. Du contenu de l'article se détache la conclusion conformément à laquelle seulement par le moyen d'une activité diplomatique ample et vigoureuse, déployée par les représentants des deux pays auprès des gouvernements des Grandes Puissances alliées et associées on a pu réaliser, à la fin de la guerre mondiale, leur espoir commun, celui de l'unité nationale-étatique, prémisse importante pour leur développement ultérieur.

www.dacoromanica.ro

DIPLOMAȚIA FRANCEZĂ ȘI UNIREA ROMÂNILOR DIN 1918 (I)

NICOLAE DASCĂLU

Începînd cu a doua jumătate a secolului XIX problema națională a românilor ocupă un loc tot mai important în raporturile cu Franța. În pofida oscilațiilor din relațiile oficiale, opinia publică franceză a privit cu simpatie și a sprijinit în diverse moduri cauza națională românească. Unirea din 1859 și cîștigarea independenței de stat au fost cele două evenimente majore din secolul trecut care au prilejuit manifestări de solidaritate din partea francezilor [1]. „În secolul trecut, afirmă Șt. Pascu și C. Gh. Marinescu, lupta românilor pentru unitate națională a găsit la poporul francez un sprijin moral și politic dezinteresat și consecvent. În Franța numeroși români și-au însușit principiile libertății și independenței naționale, proclamate de Revoluția franceză și de comunarzii parizieni. Totodată, fruntașii mișcării naționale românești au găsit aici condiții prielnice pentru exprimarea idealurilor poporului român, au desfășurat o vie propagandă în favoarea ideii de unitate națională a românilor, despărțiți de vitregiile istorice. În acest context se explică și receptivitatea și sprijinul opiniei publice franceze față de lupta poporului român pentru libertate dreptate și unitate națională" [2].

La sfîrșitul secolului trecut *Memorandumul* și procesul autorilor acestui document, a prilejuit manifestări de solidaritate a unor cercuri largi ale opiniei publice franceze cu lupta românilor ardeleni prin conferințe, adunări publice, articole de presă etc. Conținutul *Memorandumului* a putut fi bine cunoscut de francezi grație numeroaselor articole apărute în periodice de mare tiraj, în anii 1892—1894. Iar în primăvara anului 1894, la deschiderea procesului memorandiștilor, problema națională a românilor a fost un subiect frecvent în paginile ziarelor franceze. De aici și constatarea că niciodată nu s-a scris atît de mult și de favorabil cauzei românești în Franța ca în anii 1892—1894, în jurul chestiunii *Memorandumului* [3].

De la începutul secolului XX relațiile româno-franceze intră într-un curs ascendent dar nu lipsit de oscilații. Momente de răceală alternează cu manifestări de solidaritate. Oricum, linia dominantă a fost apropierea tot mai pronunțată susținută de originea latină comună ca și de afinitățile spirituale ale celor două popoare. Elementele lucide evaluau corect, pe măsura apropierii momentului declanșării primului război mondial, și rolul pe care Franța putea să-l joace în soluționarea problemei naționale a românilor [4]. Izbucnirea războiului mondial a marcat și o nouă fază în relațiile româno-franceze. În anii neutralității raporturile dintre București și Paris vor evolua în termeni pozitivi Franța jucînd un rol de sprijinitor al justelor aspirații românești în negocierile cu celelalte mari puteri ale Antantei [5].

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1099—1112, 1988

www.dacoromanica.ro

Negocierea condiţiilor politice şi militare ale intrării României în conflict alături de Antantă a prilejuit o nouă afirmare a rolului diplomaţiei franceze care a relevat acum întîietatea faţă de celelalte puteri ale alianţei în relaţiile cu Bucureştiul. În toţi anii care au urmat, inclusiv în timpul Conferinţei de pace, Franţa a acţionat ca o veritabilă reprezentantă a Antantei datorită influenţei tot mai mari dobîndite pe lîngă oficialii români. În fapt un rol determinant a jucat preşedintle Consiliului de Miniştri al României, Ion I. C. Brătianu care acţiona adesea fără a se consulta cu ceilalţi demnitari. Aşa a procedat şi în negocierea intrării în război, mergînd pînă la a redacta singur unele articole, şi asumîndu-şi astfel întreaga responsabilitate a deciziei. Analizînd rolul jucat de şeful guvernului „...în acest moment solemn al istoriei României", ministrul plenipotenţiar al Franţei la Bucureşti, contele de Saint-Aulaire aprecia că Brătianu exercita „o veritabilă dictatură" [6]. Dată fiind urgenţa presantă de a obţine intrarea României în război, Saint-Aulaire a acceptat chiar o redactare lingvistică neclară a unor paragrafe ale Convenţiei politice, doar pentru ca Brătianu, la care „momentele de decizie fermă erau foarte rare", să nu aibă prilejul de a se răzgîndi [7]. Oricum, esenţa articolelor trei şi patru din Convenţia politică, semnată la 4/17 august 1916 este foarte clară. Astfel, articolul trei prevedea că Franţa, Marea Britanie, Italia şi Rusia recunosc României dreptul de a uni teritoriile româneşti din Monarhia austro-ungară stipulate şi delimitate la articolul patru în termeni geografici exacţi [8]. Convenţia militară, semnată în aceeaşi zi, preciza condiţiile intrării în război şi ale cooperării armatei române cu cele aliate [9]. Conform obligaţiilor asumate, cu scopul afirmat de a realiza unirea teritoriilor româneşti din Austro-Ungaria, România intră în război la data stabilită. Într-o telegramă adresată comandantului-şef al armatei române de către generalul comandant-şef al armatei franceze se sublinia : „Nu mă îndoiesc că în această luptă pentru eliberarea fraţilor săi, armata română va reînoi succesele care i-au adus în trecut gloria" [10]. Intrarea României în război a fost primită cu deosebită satisfacţie de întreaga opinie publică franceză ca şi de cercurile oficiale. Emigraţia română a găsit deci în Franţa o atmosferă prielnică pentru propagarea idealului naţional pentru reliefarea efortului de război al ţării. Această acţiune s-a intensificat după marile lupte de pe frontul românesc din vara anului 1917 [11]. Pe fundalul strîngerii permanente a relaţiilor politice, militare şi economice româno-franceze în anii 1916—1918, se înregistrează o creştere vizibilă a locului problemei naţionale a României. Diplomaţia franceză a urmărit cu atenţie procesul şi a luat atitudine la momentul potrivit. Datorită unei cauze obiective, anume existenţa unui observator direct, un consul la Chişinău, Quai d'Orsay a cunoscut imediat şi în toată întinderea fenomenul unirii Basarabiei cu România. Pentru Bucovina şi Transilvania observaţiile sînt parţiale şi adesea indirecte. Pe de altă parte, a fost înregistrată acţiunea emigraţiei române din Franţa şi Italia după cum diplomaţia franceză a trebuit să ia atitudine faţă de recunoaşterea valabilităţii tratatului din august 1916 în condiţiile specifice ale încheierii primului război mondial, ca şi faţă de revendicările naţionale înaintate Conferinţei de pace de la Paris.

La sfîrşitul anului 1917 Saint-Aulaire elabora o sinteză asupra evenimentelor care au avut loc în Basarabia după prăbuşirea ţarismului şi care au

www.dacoromanica.ro

condus la proclamarea autonomiei provinciei și alegerea Sfatului Țării, la 21 octombrie 1917 [12]. Proclamarea independenței Republicii Moldovenești a fost notificată, la 11 februarie 1918 și guvernului francez prin intermediul legației de la Iași [13]. Saint-Aulaire aprecia că, în situația complexă generată de ieșirea Rusiei din război și a prezenței armatelor Puterilor Centrale și estul european, România trebuia să creeze strînse legături cu Basarabia, care era în zona de spate și putea fi menținută ca bază de aprovizionare. Iar în momentul în care Sfatul țării a cerut sprijinul militar al guvernului român pentru apărarea independenței republicii în fața revendicărilor ucrainiene mai ales, Saint-Aulaire a sprijinit soluționarea favorabilă a problemei. Totodată el a cerut agentului consular al Franței la Chișinău să dea asigurări Sfatului Țării că prezența trupelor române era menită doar a asigura ordinea și avea un caracter temporar [14].

În acest context diplomatul francez analizează situația politică din provincie și structura etnică a populației : circa 3 milioane de locuitori, dintre care, conform datelor din 1897, peste 48% erau români, 11% evrei, 9% bulgari, 7% ucrainieni, 4% germani, 1% polonezi și 1% cîteva alte comunități. Saint-Aulaire sublinia ponderea foarte importantă a elementului românesc și trecea în revistă organizarea sa politică ca și starea conștiinței naționale [15]. La începutul lunii aprilie 1918 evenimentele evoluau clar spre realizarea unirii cu România, un indiciu cert fiind plecarea șefului guvernului român la Chișinău, la 8 aprilie 1918. „Noi, constata ministrul Franței la Iași, am rămas deoparte de ultimele negocieri în această privință. Cînd evenimentul va avea loc este de maximă importanță ca noi să-l comentăm cu simpatie pentru a dejudeca eforturile austro-ungare de a profita de moment" [16]. Sesizînd cursul evenimentelor agenții francezi din Basarabia au început a acționa intens pentru crearea unei atmosfere favorabile intereselor Franței în această regiune cu trei milioane de locuitori și cu o poziție geopolitică dintre cele mai importante. „Avem aici un centru de informații foarte util, nota Saint-Aulaire, și o legătură indispensabilă cu Kievul și Odesa. Franța este singura membră a Antantei care a putut acționa și s-a făcut bine cunoscută în Basarabia grație Misiunii militare. Este și singura putere reprezentată la Chișinău printr-un agent consular care are o situație excelentă" [17]. Fiindu-i solicitat sfatul, Saint-Aulaire l-a sfătuit pe șeful guvernului basarabean să acționeze în direcția unirii cu România dar sub rezerva menținerii autonomiei provinciei. Această condiție putea atrage adeziunea tuturor comunităților etnice minoritare și contribuia evident la blocarea proiectului de incorporare a provinciei în statul ucrainian. Semnalînd situația dată, diplomatul francez anunța Parisul că a venit momentul ca presa franceză să comenteze foarte călduros unirea cu România și să evidențieze că Franța este singura putere aliată care are un reprezentant diplomatic la Chișinău și care a acționat în consens cu dorința populației majoritare [18]. Într-adevăr, la 12 aprilie 1918 Parisul era informat că unirea Basarabiei cu România s-a proclamat cu mare majoritate mai puțin cinci voturi și sub rezerva menținerii autonomiei. Puterile centrale păreau a acepta noua situație dar, pentru a preveni exploatarea acesteia de către inamic, se cerea o amplă campanie de presă care să evidențieze că evenimentul era o aplicare clară a principiului naționalităților, o decizie adoptată de o adunare reprezentativă liber conștientă, ceea ce era în deplin acord cu programul Antantei.

www.dacoromanica.ro

Era clar că unirea era singura soluţie pentru Basarabia care, avînd independenţa ameninţată de forţe ostile, a mers pe calea menţionată. „Evenimentul, aprecia Saint-Aulaire, pare de asemenea a fi conform cu interesele noastre" [19]. Preşedintele Asociaţiei evreilor-români din Elveţia s-a adresat Ministerului de Externe al Franţei la 13 aprilie 1918, apreciind că unirea Basarabiei cu România era un eveniment extrem de important. Era însă necesară obţinerea unor garanţii din partea guvernului român pentru asigurarea de drepturi egale cu toţi cetăţenii ţării şi pentru evreii din provincie. În acest sens se cerea o intervenţie oficială pe lîngă guvernul român [20]. Diplomaţii francezi din România acţionau în acelaşi timp pentru a asigura viitorul influenţei Franţei. Robert de Flers, fost membru al Misiunii militare franceze, rămas la Iaşi după retragerea acesteia [21] şi însărcinat cu probleme de propagandă, se adresa la jumătatea lunii aprilie redacţiei ziarului „Le Figaro" cu care avea relaţii speciale. Flers sublinia că este de mai mare importanţă prezentarea fenomenului unirii Basarabiei cu România într-o lumină adecvată deoarece Germania încerca a exploata propagandistic evenimentul şi a-l prezenta ca un succes al guvernului Marghiloman. În fapt, unirea era o consecinţă directă şi logică a politicii promavate de Brătianu şi sprijinită de puterile aliate, de Misiunea militară franceză în special [22]. Intrarea trupelor române în Basarabia, se arăta în aceeaşi corespondenţă pentru „Le Figaro", a dus la restabilirea ordinii tulburată de dezordinile maximaliştilor. Se cereau a fi evidenţiate şi în această direcţie meritele guvernului Brătianu ca şi ideea că unirea nu a fost niciciînd privită ca o condiţie a păcii între România şi Puterile Centrale. Era vorba doar de o coincidenţă cronologică între cele două evenimente, coincidenţă care a redus caracterul odios şi arbitrar al condiţiilor impuse de Puterile Centrale statului român [23].

Presa franceză a publicat la jumătatea lunii aprilie 1918 numeroase comentarii pe marginea unirii Basarabiei. Unele aprecieri erau însă eronate, aşa încît generalul Berthelot, aflat atunci la Murmansk, în drum spre patrie, se simţea obligat a sublinia într-un raport telegrafiat că Misiunea militară pe care o condusese a avizat favorabil „acţiunea de poliţie" a trupelor române în Basarabia dar aceasta nu a avut nici un moment semnificaţia unei despăgubiri a României pentru grele condiţii de pace impuse de Puterile Centrale [24]. Quai d'Orsay a primit şi note de protest în legătură cu unirea Basarabiei cu România din partea reprezentantului Ucrainei în Elveţia [25] şi a ambasadei ruse la Paris care aprecia că frontierele din estul european se puteau reglementa abia după încheierea războiului [26]. Guvernul român, prin intermediul legaţiei franceze de la Iaşi a notificat la 19 aprilie 1919 marilor puteri aliate unirea şi a solicitat un răspuns. Transmiţînd nota Saint-Aulaire preciza: „Aşa cum am mai subliniat unirea Basarabiei proclamată prin delegaţi ai întregii populaţii, este conformă cu principiile şi interesele Antantei atît timp cît nu duce la angrenarea României într-o intervenţie mai largă în Rusia meridională. Realizînd astfel în parte unitatea României această extindere o orientează într-o politică incompatibilă cu o apropiere durabilă între ea şi Puterile Centrale. Într-adevăr, unirea exaltă sentimentul naţional şi concentrează aspiraţiile sale asupra Transilvaniei" [27]. În acest context, aprecia Saint-Aulaire, guvernul de la Paris trebuia să decidă în ce măsură unirea putea afecta raporturile cu Rusia iar dacă nu exista un atare pericol se impunea o decla-

www.dacoromanica.ro

rație verbală în sensul că Antanta privește cu simpatie evenimentul, ca fiind compatibil cu principiul naționalităților și cu dreptul de autodeterminare al popoarelor. „Vom lăsa guvernul român să înțeleagă, sugera ministrul Franței, că la Conferința de pace puterile aliate vor ține seama și în ce privește Basarabia de atitudinea pe care România o va avea de acum încolo" [28].

Legația română din Paris înainta și ea, la 19 aprilie 1918, o notă în care reamintea principalele etape care au pregătit actul unirii care, în seria revendicărilor naționale românești „a fost una din ideile și rezultatele eforturilor Franței" [29]. Secția de spionaj din cadrul Biroului 2 al Marelui Stat Major al armatei franceze consemna faptul că cercurile austriece vedeau în unirea Basarabiei cu România un eveniment care putea genera efecte politice pentru Puterile Centrale deoarece România obținea din nou, după pacea din mai, acces la mare; țara era despăgubită moral și material pentru schimbul de teritorii impus cu Austro-Ungaria și Bulgaria. În schimb, apreciau oficiali austrieci, România putea renunța la Transilvania și Bucovina. Totodată, era limitat planul ucrainian de expansiune ca și cel rus de înaintare spre strîmtori. Se crea și o problemă ucraineană în România, prin procentul mare al ucrainienilor din noua provincie, așa încît se putea abate atenția acestora de la Galiția după cum Bucureștiul putea renunța la Transilvania și Bucovina [30].

Budapesta însă, conform rapoartelor unui agent secret francez, aprecia că abandonarea Basarabiei în favoarea României a fost o eroare politică. Cercurile maghiare preconizau încheierea după război a unei alianțe cu Bulgaria care revendica pe cei 200 000 bulgari din Basarabia, ceea ce era un fals, nota agentul în cauză. Cercurile bulgare agitau formula utopică a autonomiei Basarabiei dar sub protectorat unguresc [31]. Quai d'Orsay informa la 23 aprilie 1918 Londra, Roma și Washingtonul în legătură cu nota guvernului român privind unirea Basarabiei și menționa opinia lui Saint-Aulaire că o simplă confirmare de primire din partea marilor puteri aliate putea avea efecte defavorabile. Se cerea opinia guvernelor aliate în chestiunea respectivă, apreciată a fi delicată ca urmare a implicării Rusiei. Pe de altă parte însă, nu se puteau lăsa Puterile Centrale să exploateze chestiunea sau să beneficieze de asigurările eventuale ale Antantei. În această situație ministrul de externe al Franței, S. Pichon, considera... „că noi putem confirma primirea notei și să declarăm că, fiind receptivi la orice eveniment care putea da satisfacție sentimentului național al României, luăm act de această comunicare și ne exprimăm speranța că o pace victorioasă va oferi guvernelor aliate posibilitatea de a afirma triumful dreptului la autodeterminare al popoarelor și de a confirma definitiv orice soluție care era conformă cu voința locuitorilor, ce avea la bază nu acte izolate și arbitrare ci principiile de justiție și libertate pentru care noi luptăm" [32]. Nota guvernului francez a generat un schimb de mesaje diplomatice care s-a prelungit în timp. La 25 aprilie ambasadorul Franței la Londra anunța că guvernul britanic nu a înaintat încă răspunsul în chestiunea unirii Basarabiei. Secretarul de stat la Foreign Office, Balfour, a declarat verbal că ar fi suficientă o simplă confirmare de primire deoarece România fiind încă sub control austro-german, era inutil a se adera de pe acum la un act care, pentru moment cel puțin, însemna extinderea teritoriului ocupat de Puterile Centrale [33]. Guvernul american a acceptat

www.dacoromanica.ro

imediat sugestia diplomației franceze dar dorea a evita dublul repros de a favoriza dezmembrarea Rusiei sau de a nu răspunde pozitiv la aspirațiile naționale ale românilor. „Am citit la Departamentul de Stat formula sugerată, anunța ambasadorul francez la Washington, ... Am primit asigurări că un răspuns în același sens este în curs de pregătire" [34].

Primind informarea de la Londra, Pichon a cerut a se face precizări suplimentare la Foreign Office în sensul că nu era vorba de a adera din acel moment la recunoașterea unirii. Se impunea doar o confirmare a primirii notei diplomatice românești, însoțită de sublinierea că pacea victorioasă pentru Antanta va permite confirmarea definitivă a soluției în conformitate cu dorința populației majoritare ce acționa în baza unor principii de justiție și libertate. Formula propusă, sublinia șeful diplomației franceze, era exact la opusul celei înțelese de Balfour, și este menită tocmai a evita sancționarea unei anexări care în condițiile date însemna dezmembrarea Rusiei. Ambasadorul Franței la Londra era invitat a face o nouă intervenție la Foreign Office în sensul precizărilor de mai sus [35]. La noul demers francez Balfour a declarat că sînt inutile și zadarnice declarațiile de principii în momentul respectiv și că menține opinia în chestiunea răspunsului. Balfour aprecia că Antanta ar trebui să se limiteze la o confirmare a primirii notei sau chiar să nu se răspundă. Totuși, a cerut un text scris al notei propuse de Quai d'Orsay și a promis a-l studia [36]. Pichon a apreciat răspunsul omologului său de la Londra ca fiind superficial. Guvernul american a fost de acord cu sugestia franceză așa încît se cereau noi insistențe, personale, pe lîngă Balfour pentru a se ajunge la o acțiune concentrată. Aceasta era necesară și pentru că... „noi toți cunoaștem condițiile în care Basarabia a devenit rusă. Tot ceea ce putem face este de a rezerva asentimentul nostru formal tratatului de pace general pe care ne vom strădui să-l fundamentăm pe voința popoarelor. Este foarte important să nu lăsăm România cu impresia că ne dezinteresăm de ea deoarece doar evenimentele de care Rusia este responsabilă au obligat-o să accepte un guvern germanofil. Trebuie să pregătim viitorul dacă dorim să opunem ambițiilor germane în Orient o barieră solidă" [37].

Sonnino, ministrul de externe al Italiei era de părere că Antanta trebuia să se limiteze la o confirmare de primire prin reprezentanții diplomatici de la Iași, deoarece „într-un caz atît de jenant" cu cît se va spune mai puțin cu atît va fi mai bine". „Opinia lui Sonnino, aprecia ambasadorul Franței la Roma, îmi pare fondată din mai multe motive. Declarația nu va mulțumi nici Rusia, nici România, care nu vor găsi în răspuns ceea ce așteptau fiecare — rezervă sau adeziune explicită. Acceptarea cu rezerve ar implica recunoașterea tratatului de pace cu Puterile Centrale încheiat de România, și contra căruia aliații ar trebui să protesteze" [38]. Pichon nu a acceptat nici aceste argumente. El a subliniat că o simplă confirmare de primire risca a indispune opinia publică românească. Se cerea deci o luare de poziție completă. „Nu înțeleg obiecțiunile lui Sonnino, scria Pichon. Verificați formula noastră și veți vedea că nu este vorba de a accepta un fapt împlinit ci doar de a exprima dorința că o pace victorioasă bazată pe respectarea voinței popoarelor ne va permite a aviza un fapt actual pe care nu-l putem nega date fiind sentimentele noastre favorabile României. Este vorba de o promisiune făcută României pe care o favorizăm. Cît despre Rusia, autoarea responsabilă a relelor impuse

www.dacoromanica.ro

Românici, nu putem face decît să menajăm voința populară într-o provincie anexată de Rusia în condițiile cunoscute" [39]. În această situație, ministrul de externe al Franței îl informa pe ambasadorul de la Washington că Balfour și Sonnino ridicau piedici în calea acceptării formulei sugerate de Paris pentru răspunsul la nota privind unirea Basarabiei. Dacă nu voi putea învinge rezistența lor, preciza demnitarul francez, consider necesar a păstra liniștea. O simplă confirmare de primire riscă a indispune opinia publică românească și a fi interpretată în sens opus, ca o aderiune cu rezerve [40]. Pichon trimitea totodată noi instrucțiuni ambasadorului de la Londra, exprimînd mirarea față de opinia lui Balfour, care releva înțelegerea superficială a notei franceze spre deosebire de guvernul american care a sesizat corect dublul pericol al unei poziții neutre. Chiar și abținerea de a da un răspuns era periculoasă deoarece erau cunoscute condițiile în care Basarabia fusese anexată de Rusia. „Formula sugerată de mine, preciza Pichon, vizează altceva decît a înțeles Balfour. Departe de a sancționa un fapt împlinit, ea exprimă dorința că o pace victorioasă ne va permite a sancționa un eveniment pe care nu-l putem nega" [41]. În cazul în care guvernul britanic menținea obiecțiunile la nota propusă, era mai indicat a se păstra liniștea [42]. Ministrul de externe italian se menținea și el pe linia refuzului. Sonnino refuza categoric a face declarația în sensul sugerat de nota franceză și afirma că este mai indicat a nu răspunde și nici măcar de a confirma primirea notificării române. Ca urmare a rezervelor italiene și britanice, Pichon a propus a nu se da nici un răspuns și a-l informa pe Saint-Aulaire asupra cauzelor acestei atitudini [43]. Balfour a reafirmat, la 6 mai, opinia că nu era necesar un răspuns la nota românească deoarece România era sub control german și deci nu era indicat a se recunoaște extinderea teritoriului său și pentru că dezmembrarea eventuală a Rusiei nu putea fi sancționată din acel moment [44]. Pichon a fost nevoit a abdica de la linia anterioară și la 8 mai cerea ambasadorilor de la Londra și Roma să informeze că nici Franța nu va răspunde notei românești. Pe de altă parte motivele abținerii nu puteau fi comunicate reprezentanților aliați la Iași deoarece guvernul Marghiloman a interzis acestora utilizarea corespondenței cifrate [45]. Un mesaj similar era trimis la Washington [46]. Departamentul de Stat a răspuns că va acționa în acord cu aliații și va renunța la trimiterea unui răspuns după cum nu va confirma nici primirea notei [47]. Și astfel se încheia pentru moment cel puțin, un prim capitol din istoria poziției Franței față de unirea românilor din 1918. A fost însă necesară și elaborarea unei sinteze privind chestiunea Basarabiei de către Direcția politică din Ministerul Afacerilor Străine francez. Documentul constata că provincia, care tocmai se unise cu România, nu conținea locuri cu mare rezonanță națională așa cum existau în Transilvania sau Bucovina. Pe de altă parte, dintre toate regiunile românești iredentiste, ea și-a păstrat cel mai bine structura tradițională de vreme ce elementele ruse și ucrainiene erau așezate mai ales în preajma frontierelor. Trecînd Prutul nu se putea sesiza nici o diferență între Moldova istorică, pe care o părăseai, și Moldova basarabeană, în care intrai : în ambele zone mediul rural era predominant românesc iar în orașele mai mari sau mai mici, se întîlnea și elementul evreesc. Puterile Centrale au promis României o Basarabie extinsă pînă la Odesa pentru a stimula intrarea în război și au reînoit

www.dacoromanica.ro

oferta în timpul negocierii păcii separate, pentru a oferi o compensație în locul Dobrogei : Germania a susținut aceste idei deoarece considera că România intra în sfera de influență proprie în timp ce Ucraina era integrată sferei austro-ungare [48]. Era cert, se menționa în sinteză, că influența franceză în provincie era foarte limitată. Pe de altă parte, conștiința națională a românilor basarabeni era mai restrînsă ca cea a celor din Transilvania unde oprimarea națională a fost mai dură. Totuși, s-a născut o veritabilă rusofobie care a dus la germanofilie. Ca urmare, Germania era favorizată de unire și insinua că a favorizat actul cu titlul de despăgubire pentru Dobrogea. Evident, germanii sperau a trage profituri politice de pe urma acestei situații. Franța se sugera în document, trebuia să folosească cu toată prudența chestiunea unirii dacă dorea a evita impresia că favoriza dezmembrarea Rusiei după cum „nu se făcea a uita cu totul pe români" [49].

Diplomația franceză a urmărit, indirect și mai puțin detaliat, și lupta pentru unitate națională a românilor din Bucovina și Transilvania. Pe de altă parte, acțiunea emigrației române din Italia și din Franța a fost de asemenea consemnată cu mare precizie [50]. O chestiune specială în acest sens a fost proiectul înființării unor unități militare din voluntari români, în Franța pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale. Saint-Aulaire a sugerat și el, încă din iunie 1917 utilizarea prizonierilor români, foști soldați în armata austro-ungară, în scopul respectiv [51]. În mai 1918 Statul Major General al armatei franceze analiza întreaga problemă, constata dificultatea deosebită a soluționării ei favorabile față de avantajul minim de a avea drapelul românesc alături de aliați la încheierea războiului [52]. La cererea oficială românească în iunie 1918 s-a răspuns că era un moment neprielnic pentru crearea unei legiuni românești în Franța și că erau în studiu mijloacele de formare doar a unor mici unități din voluntari [53]. Legația română la Paris a înaintat la 5 decembrie 1918 la Quai d'Orsay un aide-memoire în care era prezentată desfășurarea și deciziile adunării naționale de la Alba Iulia [54]. Față de decretul regal din 26 decembrie 1918, care ratifica unirea Transilvaniei cu România, Ministerul de Externe al Franței a înaintat la 6 ianuarie 1919 o notă în care aprecia că actul normativ respectiv nu putea avea efecte din punct de vedere al dreptului internațional. Delimitarea frontierelor nu putea fi făcută decît de Conferința de pace, în funcție de situația generală și de voința popoarelor. Celelalte guverne aliate au fost invitate a se asocia la protest [55]. Într-adevăr, la 5 februarie 1919 reprezentanții marilor puteri aliate au înaintat un demers colectiv guvernului român. Ministrul de externe al României a recunoscut că era mai bine ca decretul în cauză să fi fost amînat dar a subliniat că situația internă era atît de dificilă încît era necesară o compensație în sfera națională [56].

Încă de la sfîrșitul anului 1917 s-a intensificat propaganda românească în Franța, efectele acestor eforturi fiind vizibile la nivelul opiniei publice dar și al cercurilor oficiale. În august 1917 Asociația profesorilor universitari din România a ridicat problema propagandei externe a țării în condițiile în care „...ungurii ducea o campanie energică în țările neutre și încercau să influențeze în favoarea lor și împotriva noastră opinia publică a aliaților noștri. Universitățile ungurești lansaseră un memoriu în care drepturile românismului erau reduse la zero. Trebuia un răspuns imediat,

www.dacoromanica.ro

eram datori să ne apărăm și să nu lăsăm ca amicii noștri, insuficient informați, să capete știri interesante și false de la vrăjmașii noștri" [57]. S-a pregătit deci un răspuns, s-a proiectat editarea unui ziar românesc în engleză sau franceză și mai ales s-a format o Misiune universitară, din zece membri care trebuia să lumineze opinia publică franceză, să arate sacrificiile, drepturile și revendicările naționale ale românilor. Misiunea a ajuns la Paris în decembrie 1917 și a început imediat o activitate intensă, marcată de conferințe publice, articole în presă, publicarea unor broșuri, intervenției la oficialități etc. Membrii misiunii au sprijinit ziarul „La Roumanie" ca și „România Mare", editate la Paris și difuzate în multe țări aliate la fel ca și celalelte publicații de tot felul [58].

Activitatea Misiunii universitare a fost doar o parte, un capitol din efortul depus în Franța de grupul românesc al cărui nucleu era format din circa 40 intelectuali și 30 parlamentari [59]. Un autor din epocă aprecia că în anii 1918—1919 la Paris au fost editate peste 60 volume de diverse dimensiuni și au fost organizate, în toată Franța, conferințe la care au participat peste 12 milioane ascultători [60]. Încercînd a evalua acțiunea depusă profesorul Tafrali afirma : „Rolul propagandei noastre a fost să scoată în relief aceste jertfe și să apere drepturile noastre. În această privință am avut un succes desăvîrșit" [61].

Diplomația franceză a depus o activitate susținută și pentru aplanarea diferendului româno-iugoslav pentru delimitarea Banatului. Ca urmare a unor incidente din zonă încă de la 13 decembrie 1918, în așteptarea deciziei Conferinței de pace, președintele Consiliului de Miniștri și totodată și titularul portofoliului de la Ministerul de Război, Georges Clemenceanu la sugestia lui d'Esperey, decidea ca trupele franceze dislocate în zona Dunării să asigure o zonă tampon în cadrilaterul Orșova-Lipova-Apatfabria-Penesova [62]. Generalul Franchet d'Esperey, comandantul șef al Armatelor din Orient, aflat în vizită la București la jumătatea lunii decembrie 1918 a fost informat de Saint-Aulaire asupra conținutului tratatului politic din august 1916 și a prezentat în fața guvernului român propunerea de creare a zonei franceze de ocupație în Banat. Sugestia a fost acceptată imediat [63].

Ca urmare a obținerii acordului Belgradului, de la începutul anului 1919 și pînă în august a aceluiași an în Banat a existat zona de ocupație franceză, controlată de unități din Divizia 11 colonială comandată de generalul Tournadre. Autoritățile militare franceze au asigurat ordinea în regiune, controlau administrația care, în parte fiind tot cea veche austro-ungară, a început a fi înlocuită, au facilitat desfășurarea unei activități cotidiene normale, pînă la soluționarea statutului regiunii de către Conferința de pace. Rapoartele periodice ale diverșilor comandanți de unități sînt o sursă prețioasă pentru cunoașterea realităților politice, economice și naționale din zonă [64]. Trupe franceze au fost prezente, cu același statut special, și în Dobrogea. Conform prevederilor armistițiului, Bulgaria a evacuat în noiembrie 1918 regiunea care a fost ocupată de trupe aliate : unități din Divizia 26 de infanterie engleză și un batalion francez. Toate acestea au fost retrase după semnarea Tratatului de pace de la Neuilly și Dobrogea a reintrat necondiționat sub suveranitatea statului român [65]. Diplomația franceză a fost o piesă centrală și în acțiunea de recunoaștere

www.dacoromanica.ro

internațională a unirii românilor din 1918. Este cert faptul că Franța a fost unica mare putere care a sprijinit la Conferința de pace de la Paris, toate revendicările naționale românești, din rațiuni care vor face obiectul unui paragraf special din acest studiu. Chestiunea a fost atinsă dar numai tangențial și parțial în lucrările [66] sau studiile [67] consacrate analizei prezenței României la Conferința de pace de la Paris. Dată fiind această situație vom consacra un spațiu special rolului Franței în reintrarea României în război în 1918, în recunoașterea valabilității tratatului cu Antanta din 1916 ca și cîtorva aspecte ale discutării problemelor țării la reuniunea de pace.

În lumina documentelor diplomatice franceze, Parisul a avut un rol determinant în reintrarea României în primul război mondial. După ce a părăsit România, în martie 1918 în fruntea Misiunii militare [68], generalul Berthelot s-a înapoiat în Franța și, în toamna anului 1918 a fost numit comandantul Armatei de la Dunăre, care tocmai se constituise ca parte din forțele aliate din Orient. Plecat la 8 octombrie 1918 de la Paris, Berthelot ajungea la 13 octombrie la Salonic și începea imediat acțiunea de stimulare a intrării României în război. În acest scop stabilește legătura cu ministrul Franței la Iași ca urmare a zborului efectuat de V. Antonescu, fostul ministru al României la Paris și care a dus cu el o sinteză privind situația generală de pe diverse fronturi. Autorul se întoarce după cîteva zile la 1 noiembrie aducînd pe locotenentul de Flers care a prezentat un raport asupra situației din România. În acel moment unității franceze și britanice încep înaintarea spre Dunăre care este atinsă de avangărzi la 4 noiembrie. După patru zile comandamentul armatei, în frunte cu Berthelot era instalat la Tîrnovo de unde trimite prin radio o telegramă lui Saint-Aulaire. Acesta era informat în acest fel că trupele germane au început retragerea generală pe frontul de Vest și că unitățile aliate erau gata a forța Dunărea. Ca urmare, trebuia insistat ca guvernul român să decreteze mobilizarea generală și să reintre în război [69]. Armata Dunării era constituită din trei divizii franceze și una britanică care la 8 noiembrie 1918 erau încă în marș spre fluviu cu excepția unor unități avansate. În fața lor, în Muntenia, se aflau circa 7 divizii inamice, dar care erau dispersate. În aceste condiții încă în noaptea de 8 noiembrie trei batalioane de infanterie și patru baterii de artilerie încep trecerea fluviului și în seara de 9 10 noiembrie intră în Giurgiu cu pierderi extrem de reduse. În noaptea de 10/11 noiembrie începe trecerea și în zona Nicopole iar la Șiștov un regiment din Divizia 30 infanterie realizează operația fără mari dificultăți și intră în Turnu Măgurele și Zimnicea care sînt abandonate fără lupte de inamic. Ca urmare la 11 noiembrie 1918, orele 13, cînd s-a dat ordinul de încetare a focului pe toate fronturile, Dunărea era degajată pe un front de 120 km lățime și 6/8 km adîncime [70]. În acest răstimp acțiunea de reintrare a României în război și-a urmat cursul. În urma radio-telegramei din 8 noiembrie adresată de Berthelot, contele de Saint-Aulaire răspunde că guvernul român a înțeles imperativele momentului, a decis mobilizarea și a înaintat un ultimatum mareșalului Mackensen. Nu era vorba, evident, de guvernul Marghiloman, filo-german care a trebuit să demisioneze ci de unul condus de generalul Coandă. Berthelot, prin intermediul legației franceze a cerut Marelui Stat Major român să organizeze imediat armata și să înainteze pe linia Oituz-Brașov pentru a bloca retragerea trupelor

www.dacoromanica.ro

germane din țară. În acest fel, la încheierea armistițiului, România se afla din nou în rîndurile Antantei care avea pe teritoriul românesc cîteva mari unități. Divizia 26 britanică, dislocată în Dobrogea, Divizia 16 colonială în zona Craiova, Slatina, Ploiești, Pitești, Divizia 30 infanterie, la București și pe linia Constanța-Cernavodă și Divizia 11 colonială, în Banat [71]. La ceremonia reintrării regelui și guvernului în București au participat mai multe unități franceze ca și un mic detașament britanic, acesta din urmă adus de Berthelot în ciuda ordinelor contrare date de Paris. În acest context generalul Berthelot remarca creșterea deosebită a influenței franceze „...care este deja peste limita a tot ce se poate imagina. Noi vom avea aici o veritabilă colonie care într-un secol ne va restitui tot ceea ce am cheltuit pentru ea. Încă de acum rezervele de petrol și derivate vor putea acoperi tot ceea ce vom da" [72]. În concluzie la acest important raport generalul Berthelot sublinia că România a reintrat în război odată cu sosirea trupelor aliate, că situația morală din țară era bună dar că cea materială era mai mult decît precară. De asemenea, el preciza că studia posibilitatea ocupării Ucrainei și a bazinului Donețului care trebuiau rezervate zonei de influență a Franței [73]. Într-o notă din 9 noiembrie 1918 Quai d'Orsay aprecia că la semnarea armistițiului cu Turcia și Bulgaria România a pierdut prilejul de a reintra în război. Nu era însă nimic surprinzător în aceasta deoarece regele era foarte șovăielnic, iar Brătianu nu era nici el înclinat spre „decizii virile" ci părea mai preocupat de consolidarea poziției lui personale. În acest sens el a cerut reconfirmarea tratatului din 1916, ceea ce ar avea valoarea unei investituri. „La originile tuturor greșelilor românești, se aprecia în document, se găsesc întotdeauna interese personale pentru care diplomația aliată a fost adesea prea tolerantă" [74]. Autorul documentului aprecia că în acel moment România nu putea avea pentru aliați decît o utilitate foarte limitată, respectiv putea fi o bază pentru înarmarea Ucrainei, putea eventual furniza efective dar unitățile românești trebuiau puse sub comandă franceză în operațiunile preconizate în Est. „Pentru a reduce efortul nostru militar în Ucraina, se aprecia în sinteză, sîntem îndreptățiți a cere acest ajutor guvernului român și chiar putem să stabilim noi condițiile". Consiliul Național Român din Paris a solicitat guvernului francez trupe pentru a pune capăt persecutării românilor din Transilvania. Era însă puțin probabil se estima în document, ca să se poată imobiliza forțe franceze mari în Transilvania. Putea fi vorba cel mult de ocuparea unor centre pentru pregătirea intrării trupelor române ce trebuia realizată cu toată prudența. „Pierzînd momentul de a intra în război în ultimul moment, aprecia autorul sintezei, România și-a adus prejudicii doar ei. Ceea ce putem aștepta pe viitor de la ea, din punctul de vedere al expansiunii economice și morale, nu s-a modificat însă. Acum România are și mai mare nevoie de noi. Trebuie să profităm de noile condiții și să ne creăm o clientelă întinsă în România" [75]. Pentru atingerea acestui scop lt. Lacombe, autorul sintezei propunea: trimiterea în țară a cîtorva membri ai Consiliului Național Român, pentru a face propagandă cauzei franceze; organizarea expedierii unor convoaie cu produse de tot felul, alimente în special, care aduse sub pavilion francez vor avea efecte importante; trimiterea în România a unor oameni de afaceri cu interese în zonă, o listă în acest sens fiind deja întocmită și să se pregătească participarea României la Conferința de pace,

www.dacoromanica.ro

chiar dacă nu i se va acorda dreptul de a formula aprecieri. Persoana gratissima care putea reprezenta țara era Take Ionescu [76].

NOTE

[1] Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunetul internațional al luptei românilor pentru unitatea națională*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 21—41.

[2] *Ibidem*, p. 81.

[3] *Ibidem*, p. 82—94.

[4] Vasile Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900—1916)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1977.

[5] Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 161—163.

[6] Arhivele Statului, microfilme Franța, rola 316, cadrul (mai departe c.) 1149—1168, Rapport de M. de Saint-Aulaire sur l'intervention de la Roumanie et le rôle joué par M. Brătiano, Bucarest, 21 Août 1916 (N.A. toate datele din documente sînt în stil nou).

[7] Ibidem, rola 299, c. 255, Légation de France, Bucarest, le 22 Août 1916, rapport no. 22, Saint-Aulaire.

[8] *1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe*, vol. I, *1879—1916*, (mai departe *1918 la români*), Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983, p. 766.

[9] *Ibidem* ,p. 771—774.

[10] Arh. St., microfilme Franța, rola 177, c. 48, Général commandant-en-chef Paris, le 29 Août 1916, no. 87, à attaché militaire de France à Bucarest.

[11] Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 243—249.

[12] Arh. St., microfilme Franța, rola 140, c. 141—145, Légation de France, Jassy, le 28 Décembre 1917, no. 199, Saint-Aulaire.

[13] Ibidem, c. 145, nota; Ibidem, c. 158—163; Ibidem, c. 176—180, textele notelor similare remise guvernelor S.U.A., Marii Britanii, Italiei și Belgiei prin intermediul legației franceze.

[14] Ibidem, c. 146—149, Légation de France, Jassy, le 27 Février 1918, no. 10, Saint-Aulaire.

[15] Ibidem, c. 168—174, Légation de France, Jassy, le 29 Février 1918, no. 11, Saint-Aulaire.

[16] Ibidem, c. 182, Légation de France, Jassy, le 9 Avril 1918, no. 525, Saint-Aulaire.

[17] Ibidem, f. 183, Légation de France, Jassy, le 10 Avril 1918, no. 527, Saint-Aulaire.

[18] Ibidem, f. 184, Légation de France, Jassy, le 10 Avril 1918, no. 527—528, Saint-Aulaire.

[19] Ibidem, c. 186, Légation de France, Jassy, le 12 Avril 1918, no. 539, Saint-Aulaire.

[20] Ibidem, f. 187, M. Goldstein, President Romanian Jews in Switzerland, Zürich, April 13, 1918.

[21] Pentru activitatea și retragerea Misiunii vezi Nicolae Dascălu, Daniela Bușă, *Franța și situația de pe frontul românesc în vara anului 1917* în „Revista de istorie", 1987, nr. 8, p. 790—795.

[22] Arh. St. microfilme Franța, rola 140, c. 188, Légation de France, Jassy, le 15 Avril 1918, no. 548, Saint-Aulaire.

[23] Ibidem, c. 189, Légation de France, Jassy, le 15 Avril 1918, no. 549, Saint-Aulaire

[24] Ibidem, c. 198, Général Berthelot, Mourmansk, le 16 Avril 1918, no. 129—131.

[25] Ibidem, c. 190; 199, note de protest ucrainiene.

[26] Ibidem, c. 191, nota ambasadei ruse, din 18 aprilie 1918.

[27] Ibidem, c. 192, Légation de France Jassy, le 19 Avril 1918, no. 575, Saint-Aulaire.

[28] Ibidem, c. 193, Légation de France, Jassy, le 19 Avril 1918, no. 576, Saint-Aulaire; Ibidem, f. 196, nota generalului român, din 17 aprilie 1918, privind unirea.

[29] Ibidem, c. 194—195, Légation de Roumanie en France, Paris, le 19 Avril 1918, no. 397, C. Cantacuzino.

[30] Ibidem, c. 201—202, État Major de l'Armée, 2me Bureau, Section de Renseignements, Paris, le 22 Avril 1918, fără semnătură.

[31] Ibidem, c. 216, État Major de l'Armée, 2me Bureau, no. 12798, le 1er Mai 1918, Compte rendu, Hongrie de l'agent no. 337 A.

[32] Ibidem, c. 203—204, Ministère des Affaires Etrangérs (mai departe M.A.E.), Paris, le 23 Avril 1918, no. 1084, S. Pichon.

www.dacoromanica.ro

[33] Ibidem, c. 207, Ambassade de France, Londres, le 25 Avril 1918, no. 533, Paul Cambon.

[34] Ibidem, c. 208, Ambassade de France, Washington, le 26 Avril 1918, no. 509, Jusserand.

[35] Arh. St., microfilme Franța rola 140, c. 209, M.A.E., Paris, le 26 Avril, 1918, no. 1698, Pichon.

[36] Ibidem, c. 211, Ambassade de France, Londres, le 27 Avril 1918, no. 540, Paul Cambon.

[37] Ibidem, c. 213, M.A.E., Paris, le 28 Avril 1918, no. 1711, Pichon.

[38] Ibidem, c. 212, Ambassade France, Rome, le 28 Avril 1918, no. 924, Barrère.

[39] Ibidem, c. 214, M.A.E., Paris, le 30 Avril 1918, no. 1133, Pichon.

[40] Ibidem, c. 215, M.A.E., Paris, le 30 Avril 1918, no. 993, Pichon.

[41] Ibidem, c. 217, M.A.E., Paris, le 2 Mai 1918, no. 1391, Pichon.

[42] Ibidem, c. 218, M.A.E., Paris, le 3 Mai 1918, no. 1393, Pichon.

[43] Ibidem, c. 219, M.A.E., Paris, le 4 Mai 1918, Pichon, către ambasadele de la Londra și Washington.

[44] Ibidem, c. 220, Ambassade de France, Londres, le 6 Mai 1918, no. 585, Paul Cambon.

[45] Ibidem, c. 222, M.A.E., Paris, le 8 Mai 1918, no 1822, Pichon.

[46] Ibidem, c. 223, M.A.E., Paris, le 9 Mai 1918, no. 1066, Pichon.

[47] Ibidem, c. 225, Ambassade de France, Washington, le 12 Mai 1918, no. 588, Jusserand.

[48] Arh. St., microfilme Franța, rola 140, c. 229—239, M.A.E., Direction des Affaires Politiques et Commerciales, Paris, le 20 Mai 1918. Note sur le Bessarabie, fără semnătură.

[49] Ibidem, c. 230—231.

[50] Ibidem, rola 299, c. 278—350, diverse rapoarte și note în acest sens.

[51] Ibidem, rola 177, c. 598—612, diverse documente privind proiectul.

[52] Ibidem, c. 613—615, État Major Général de l'Armée, Paris, le 22 Mai 1918, Note sur les contingents Transylvains, fără semnătură.

[53] Idem, fond Casa Regală, Ferdinand, dosar 92/1918, f. 1, Ministère de la Guerre, Paris, le 23 Juin 1918, indescifrabil, către generalul Iliescu.

[54] Idem, microfilme Franța rola 187, c. 684—685, Légation de Roumanie en France, Paris, le 5 Décembre 1918, Aidemémoire.

[55] Ibidem, c. 686—687, Paris, le 6 Janvier 19119, Pichon, telegramă circulară.

[56] Ibidem, c. 688, Légation de France, Bucarest, le 5 Février 1919, no. 135, Saint-Aulaire.

[57] O. Tafrali, *Propaganda românească în străinătate*, Ramuri, Craiova, 1920, p. 5—6.

[58] *Ibidem*, p. 7—59.

[59] Pentru detalii vezi Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *op. cit.*, p. 288—297.

[60] S. Șerbescu, *Propaganda în străinătate*, în „Arhiva pentru Știință și Reforma Socială", V, 1924, nr. 3—4, p. 459—460.

[61] O. Tafrali, *op. cit.*, p. 60.

[62] Arh. St., microfilme Franța, rola 177, c. 658, Ministére de la Guerre, Paris, le 13 Décembre 1918, Clemenceau către comandantul-șef al Armatelor din Orient.

[63] Ibidem, rola 187, c. 464, Légation de France, Bucarest, le 21 Décembre 1918, no. 8, Saint-Aulaire.

[64] În problema zonei franceze de ocupație din Banat vezi Ibidem, rola 99, c. 116—196; Ibidem, c. 644—762; Ibidem, rola 303, c. 2—436; Ibidem, rola 304, c. 1—706; Ibidem, rola 305, c. 1—546.

[65] Ibidem, rola 175, c. 98—135; Ibidem, rola 176, c. 20; 34—35; Ibidem, rola 177, c. 662; Ibidem, rola 199, c. 211; Ibidem, c. 763—808; Ibidem, rola 305, c. 547; Ibidem, c. 881—882, chestiunea prezenței trupelor aliate în Dobrogea, noiembrie 1918—noiembrie 1919.

[66] Vezi în special C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de pace de la Paris (1918—1920). Triumful principiului naționalităților*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, 412 p.

[67] Citām mai ales : E. Campus, *Recunoașterea pe plan internațional a desăvîrșirii unității statale a României*, în "Studii" 1968, nr. 6, p. 1165—1183 : E. Bold, *Aspecte privind poziția marilor puteri față de România la Conferința păcii, 1919—1920* în „Analele Universității din Iași", 1970, fasc. 2, p. 217—223 ; Titu Georgescu, *Marile puteri și țările mici în contextul primului război mondial și al urmărilor sale imediate*, în „Revista de istorie", 1976, nr. 7, p. 981—997 ; N. Fotino, I. Calafeteanu, *La consacration internationale de la Grande Union* în „Revue Roumaine d'Histoire", 1978, no. 4, p. 631—650 ; Ion M. Oprea, *Les rapports entre les grandes puissances et la Roumanie à la Conference de la Paix de Paris, 1919—1920* în „Revue Roumaine d'Histoire", 1981, no. 2, p. 309—327.

www.dacoromanica.ro

[68] Arh. St., microfilme Franța, rola 322, c. 28—53, Mission Militaire Française, Petrograd, le 28 13 Mars 1918, Rapport résumat les evenements qui ont marque la fin de la Mission, Berthélot.

[69] Ibidem, rola 187, c. 320—323, Rapport d'ensemble du general Berthelot, chef de la Mission Militaire Française en Roumanie, commandant de l'Armée du Danube, no. 1, jusqu'au 20 Novembre, 1918.

[70] Ibidem, c. 323.

[71] Ibidem, c. 324—328.

[72] Ibidem, c. 329.

[83] Ibidem.

[74] Ibidem, c. 296—297, M.A.E., Paris, le 9 Novembre 1918, Note de M. Lacombe.

[75] Ibidem, c. 297.

[76] Ibidem, c. 298.

L'ACTIVITÉ DIPLOMATIQUE FRANÇAISE ET L'UNION DES ROUMAINS EN 1918 (I)

Résumé

Dans la première partie de l'étude l'auteur analyse les relations roumano-françaises du point de vue du rôle que la France a joué dans la solution du problème national roumain. Dans la nouvelle étape marquée par l'éclatement de la première guerre mondiale, les rapports entre Paris et Bucarest auront une évolution positive, la France soutenant, aux années de neutralité, les justes aspirations roumaines au cours des pourparlers engagés avec les autres Grandes Puissances de l'Entente. Sur l'arrière-plan de la consolidation permanente des relations politiques, militaires et économiques roumano-françaises, on enregistre aux années 1916—1918 un accroissement visibile de l'importance représentée par la question nationale roumaine dans l'ensemble de la politique menée par le Quai d'Orsay. Par des observateurs diplomatiques directs, le Ministère de l'extérieur français a connu tout de suite et dans toute son extension le processus de création de l'Etat national unitaire roumain.

La France, qui avait des intérêts spéciaux dans l'Europe orientale, a été la seule Grande Puissance qui ait soutenu, à la Conférence de paix de Paris, toutes les revendications nationales roumaines. L'auteur précise le rôle joué par la France pour déterminer la rentrée de la Roumaine en guerre, en 1918, la reconnaissance de la valabilité du traité de 1916 avec l'Entente, aussi bien que le soutien accordé aux problèmes roumains à la réunion de la paix.

www.dacoromanica.ro

O REMARCABILĂ OPERĂ ÎNTRUNIND MĂRTURII DOCUMENTARE DESPRE MAREA UNIRE DIN 1918*

În acest an, 1988, Partidul Comunist Român, întregul nostru popor sărbătoresc, în mod demn, șapte decenii de la un act istoric de cea mai mare însemnătate : făurirea statului național unitar, în decursul anului 1918, an care a dat expresie, prin tot ceea ce a fost el mai bun, esențial și specific, unei trepte istorice de intensă semnificație, treaptă în cadrele și la nivelul căreia s-au îngemănat valoroasele valențe de unitate, de independență, de demnitate proprii istoriei statale de, aproximativ, două milenii și jumătate de pe meleagurile carpato-danubiano-pontice. Rezultatul acesta din urmă cu șaptezeci de ani este o firească determinație a legității obiective manifestată în devenirea social-umană.

Căci, potrivit adevărului istoric, receptat pe dimensiunile cît mai largi ale duratei, *legea* este ființarea independenței, și nu a dominației exterioare, este ființarea statului unitar format logic, pe drept și nu a statului sfîrtecat de intruziuni teritoriale din partea puterilor cotropitoare ; este ființarea (în acest caz, am în vedere epocile modernă și contemporană) statului național, și nu a statului plurinațional, federativist, care și el — acesta din urmă — și-a avut și își are rostul, însă — așa cum au atras atenția mulți gînditori politici — ca excepție, nu ca regulă.

Aceste direcții ale istoriei s-au răsfrînt și întruchipat expresiv într-o felurită și persistentă acțiune social-politică, ideologică și militară împotriva dominațiilor străine, pentru salvgardarea ori recucerirea neatîrnării, a integrității teritoriale, pentru înfăptuirea unității de stat necesare. Este ceea ce rezultă limpede și consistent din istoria societății de pe teritoriul strămoșesc, al patriei noastre, și ceea ce de altfel în decursul celor 70 de ani de la *1918* a fost sugerat, argumentat, reliefat în numeroase serieri interpretative și în documente. Adică, Marea Unire nu a căzut „din senin", nu a fost adusă de factori secundari, conjuncturali, aleatorii, ci este rodul îndelungatei lupte pentru libertate, demnitate și unitate. Această interpretare de mare valoare științifică, patriotică a devenit o componentă de seamă a tradiției gîndirii social-politice românești, căreia Partidul Comunist Român — mai cu seamă începînd din anul 1965 — i-a imprimat multilateralitate și înțelesuri superioare. În acest sens, în magistrala expunere la plenara lărgită a Comitetului Central al partidului din 1—2 iunie 1982 tovarășul Nicolae Ceaușescu releva : „Formarea statului național unitar a constituit încununarea unor lupte de secole, a năzuințelor românilor de pretutindeni de a-și avea un stat unitar independent, de a trăi liberi, în pace și colaborare cu vecinii, cu alte popoare" [1]

Tocmai pentru că realizarea Unirii, în formula din 1918, a presupus asemenea îndelungat decurs temporal, care a comportat un grad mai ridicat de maturitate în deceniile moderne cu momentele lor concrete în această direcție : 1784, 1821, 1829, 1848, 1856, 1859, 1878, 1913, etapă de etapă s-a constituit o tot mai limpede conștiință pe linia reflectării cognitive a necesității statului național unitar pe meleagurile românești și a transpunerii ei în fapte. Militanți ai acestui ideal, fie că lucrau în domeniile științelor social-umane, fie în domeniile preacticii politico-administrative, au inițiat studii, reviste și publicarea de documente, de la un timp și în masive colecții ori corpusuri ; de aceea, puteam spune că activitatea investigațională, editorială pe tema Unirii

* Direcția Generală a Arhivelor Statului, *1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1879—1916*, vol. I, vol. II, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1983 ; *Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională 1918. Documente interne și externe*, vol. III, vol. IV, vol. V, vol. VI, aceeași editură, 1986. Ediție de documente întocmită de (nu mai precizez la care volume unii sînt ori nu autori) : Varvara Aioanei, Alecsenia Andone, Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Constantin Botoran, Turcu Bucur, Ileana Chirtu, Valentina Costache, Ileliția Gămulescu, Elena Moisuc, Cornelia Marcu, Mircea Mușat, Rodica Mușetoi, Ioan Opriș, Emilia Poștăriță, Constantin Vlad. Colectivul de coordonare (autorii care au fost permanenți la toate volumele) : Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat. La fiecare volum colectivul de coordonare înscrie încă un număr însemnat de specialiști care au contribuit la transcrierea și traducerea de documente.

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1113—1118, 1988

www.dacoromanica.ro

din 1918 dispune, în anumit fel, de o tradiție, de o antecedență, dacă luăm în considerare preocupările față de treptele Unirii și, nu în ultim rînd, prezumerea faptului ca împlinit, în toată extinderea și normalitatea lui cînd vor fi condițiile. Aș menționa, ca mai apropiate de temă, *Acte și documente relative la istoria renașcerii României. Actes et documents relatifs à l'histoire de la régération de la Roumanie*, 10 volume, 1889—1909, inițiate cu prilejul împlinirii a 30 de ani de la unirea Moldovei și Muntenici; *Anul 1848 în Principatele române*, 6 volume, 1902—1910, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la revoluția din anul indicat de titlu.

Evident, mărturii despre *1918* văzut ca fapt deja împlinit și despre continuările lui, consecințele lui au fost publicate, mai înti, unul cîte unul, în însuși timpul desfășurării evenimentelor ori îndată după ele pentru a sluji politicii interne și externe, tocmai în sensul consolidării Unirii și obținerii recunoașterii ei internaționale; apoi și în volume, unul cu prilejul împlinirii, în 1928, a unui deceniu de la unirea Transilvaniei cu România: *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*; altul, în 1943, similar, însă mai bogat ca număr de pagini: *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*. Dacă anii 1918—1944 nu au adus culegeri masive de documente, care să fie felurite și nu îndeosebi numai acte, aceasta s-a datorat opiniei, simpliste totuși, că faptele din 1918 erau încă prea „aproape" și nu trecuse mult timp, pentru a se iniția ediții de documente *istorice*; în schimb, acești ani au adus numeroase cărți de memorii, însemnări zilnice ale multor oameni politici, militari, istorici, publiciști.

După 23 August, care a marcat o eră nouă în societatea românească, noi împrejurări s-au creat și pentru feluritele domenii ale științelor istorice, și nu în plan secundar în ceea ce privește arhivistica, și editarea documentelor. După ce în anii 1944—1947 au continuat preocupări față de teme anterioare și față de ducerea mai departe a unor reviste și culegeri de documente, în 1948 s-au produs transformări adînci în organizarea și orientarea muncii științifice, ideologice; în aceste noi condiții au fost inițiate corpusuri, mai mici ori mai mari, de documente, privind perioade mai îndelungate din istoria țării (evul mediu, apoi și antichitatea), dar și momente, laturi componente ale istoriei sociale și politice, bunăoară mișcarea muncitorească, crearea și activitatea partidului comunist, revoltele țărănești (1868, 1907), revoluția de la 1848, „răscoala" din 1821, Unirea din 1859 și mai ales Războiul de independență din 1877 (în 10 volume). Între aceste lucrări constatăm — mai ales din perspectiva de astăzi — diferențe, mai mari ori mai mici în ceea ce privește respectarea ori nu a rigurozității. În cele mai multe dintre acestea, deși știința istorică românească dispunea de o veritabilă tradiție, și de savanți de cea mai înaltă calificare, de înaltă erudiție și de elevată cultură, au fost impuse, mai ales în anii în care un rol „decisiv" îl avea Mihail Roller, „criterii" arbitrare de selecție, nu o dată dîndu-se preferință documentelor potrivnice intereselor național-teritoriale; numeroase texte au fost publicate în mod fragmentar, trunchiat, și chiar cu intervenții de redactare, de stil, încît s-a imprimat o îndepărtare de înțelesul lor; sub explicația elementarizantă, vulgarizatoare — pe care am auzit-o de mai multe ori — că documentele trebuie cunoscute de data aceasta „de popor" ele au fost publicate fără originalul în limbi străine, ca latina, slavona, franceza, germana etc., și astfel au fost și au rămas inutile pentru cercetarea științifică temeinică.

Este drept că a fost necesar să se acorde atenție editării de documente referitoare la mișcările sociale revoluționare, la lupta de clasă proletară, însă aceasta nu ar fi trebuit să ducă la distragerea atenției de la componente ale istorici național-statale, patriotice. Dacă despre unele dintre asemenea componente, după cum am consemnat și mai sus, au fost întreprinse colecții de documente, alte momente, bunăoară cel care ne preocupă în rîndurile de față — Unirea din 1918 —, au fost lăsate la o parte în timp ce în literatura interpretativă se „ofereau" explicații străine adevărului istoric, intereselor patriei românești. Pe parcurs însă, și mai ales spre sfîrșitul acestei perioade unii istorici de recunoscută probitate științifică au procedat la abandonarea unora dintre colecțiile așa de eronate, care au fost reluate ori continuate la nivelul cerut de exigența necesară.

În epoca marcată de anul 1965, care poartă plenar pecetea cutezanței științifice și politice, devotamentului, patriotismului și orizontului larg de concepție ale tovarășului Nicolae Ceaușescu, ales în acest an istoric în fruntea partidului nostru comunist, au survenit reorientări esențiale, înnoitoare în doctrina și practica despre misiunea științei istoriei patriei, și exigențele, atribuțiile, condițiile ei. O cotitură și mai mare s-a realizat în munca de investigare, selectare, comentare și editare a documentelor istorice; odată cu îmbunătățirile la colecțiile de mai înainte, s-au tipărit din nou, în altă optică, multe volume de istorie a mișcării muncitorești, a mișcării țărănești, s-au reeditat la nivel corespunzător volumele *Documenta Romaniae Historica*, adăugîndu-i-se seria D: *Relațiile între țările române*, precum și altele.

Referitoare la marile momente ale luptei pentru independență, unitate, transformări revoluționare — care interesează mai direct tema acestei recenzii-studiu — în 1982 a început editarea în 5 volume a lucrării: *Mihai Viteazul în conștiința europeană*; tot în 1982 au văzut lumina tiparului vol. I, seria A, *Diplomataria* și vol. I, seria B: *Izvoare narative* ale lucrării,

www.dacoromanica.ro

care va fi, aproximativ, în 15 tomuri, *Izvoarele răscoalei lui Horea*; în anul 1980 a fost publicat un volum *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*; în 1982 au fost tipărite cele două masive volume *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, de Cornelia Bodea; în anul 1984 două volume mari *1859 la români. Unirea Principatelor Române în conștiința europeană*; în anii 1983 și 1986 au apărut cele șase volume de documente referitoare la *1918* în jurul cărora sînt întreprinse comentariile din aceste pagini; în fine, tot ca realizări remarcabile de acest tip, să mai menționăm, pentru etapele de după 1918, cele patru volume tipărite în anii 1984—1985 pe tema: *23 August 1944*, implicînd întregul răstimp 1939—1945.

Cele șase tomuri referitoare la *1918*, după cum rezultă și din parcurgerea succintei evidențe făcută în legătură cu istoria a însești operelor de documentare, constituie o înfăptuire incomparabilă față de ce s-a mai întreprins în etapele anterioare și în ultimii ani [2]. Primele două volume sînt apărute în anul 1983, iar celelalte patru — în 1986. Deși se observă o anumită diferență în felul de a colora și de a imprima înscrisul pe coperțile exterioare și, totodată, deși între titlul volumelor două din 1983 și titlul celorlalte patru nu este completă identitate, toate la un loc formează o singură operă, unitară. Primele două volume au înscrisă pe coperta exterioară intitularea: *1918 la români*, iar celelalte, încă pe coperta exterioară poartă un titlu mai lung: *1918. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională*, titlu care este același pe coperta interioară. Primele două volume au însă titlul extins pe coperta interioară: *1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român*. Aceste detalii sînt, într-un fel, semnificative prin ele însele, și de aceea le-am sesizat: înțeleg că (și aceasta este întărită de citirea, succesivă, a tuturor celor șase volume) după ce au fost plănuite, întocmite și tipărite cele două volume din 1983, intitulate similar ca *1848 la români* și *1859 la români*, colectivul de autori și de coordonatori a constatat, neîndoielnic în mod corect, just, că prin aceste două volume se înfăptuise o operă temeinică, și de mare importanță, dar care trebuia să fie dusă mai departe, prin alte volume; aceste prime două volume fiind și de o reală soliditate, au putut fi apreciate ca o temelie construită rezistent, pe care, într-un plan și mai larg de concepție, să fie așezate alte etaje ale edificiului, adică celelalte patru volume care se ocupă de timpul de pînă la sfîrșitul anului 1920. Iată deci o operă unitară, una și aceeași, construită în două etape, concrete și succesive, ca expresie a însăși dialecticii extinderii țelului urmărit.

În legătură cu formularea titlului, unii autori s-ar gîndi să obiecteze față de termenul *desăvîrșirea* întrucît el ar denumi ceva care este în ultimă fază de perfecțiune, după care nu ar mai fi posibile completări, evoluții, dezvoltări; ei ar aduce în atenție alte formulări care par mai potrivite, de exemplu: *făurirea* statului național unitar. Este de a spune că într-adevăr cuvîntul poartă imprecizii, însă nu e ușor de a găsi cuvinte denominatoare perfecte; fecte; totodată, nici nu este nevoie să se restrîngă limbajul la o simplă exprimare, și nu e rău a se întrebuința propoziții sinonimice, fiecare avîndu-și însă rostul său mai apropiat referitor la un aspect sau altul. Cu privire la situația avută aici în vedere termenul *desăvîrșirea* este însă mai corespunzător decît altul. Întîi pentru că indică împlinirea unei procesualități care a avut loc în *cadrul* anului 1918, adică cele trei cunoscute momente: 27 martie/9 aprilie — unirea Basarabiei cu România; apoi 15/28 noiembrie — unirea Bucovinei cu România; în fine, 18 noiembrie/1 decembrie 1918 — unirea Transilvaniei cu România. În al doilea rînd, pentru că însuși anul 1918, în întregul său, cu cele trei momente și desăvîrșirea prin ultimul moment, indică împlinirea unei procesualități care a avut loc în etapele precedente cu mai multe momente, dintre care — mă rezum la epoca modernă — două sînt cele mai importante: 1859 — unirea Moldovei și Munteniei; 1877—1878 — revenirea la România a celei mai mari părți a Dobrogei, a Deltei și Insula Șerpilor. Pe *treptele* spre unire, trepte mai mici și mai mari, s-a ajuns în 1918 la *desăvîrșirea* (în termenii acelui timp, adică ai anului 1918).

Dimensiunile cantitative ale tuturor tomurilor puse la un loc sînt date de numărul impresionant de pagini, în total 3.828, dintre care 3.740 reprezintă textul celor 922 de documente; restul paginilor este ocupat de *Notă asupra ediției* (vol. I, pp. 7—10) pentru primele două volume; *Notă asupra volumelor III—IV* (vol. III, pp. VII—IX); *Introducere* semnată: M. Mușat, V. Arimia, vol. I, pp. 11—56, și în engleză, pp. 58—76 pentru primele volume; *Introducere*, semnată: Vasile Arimia, Mircea Mușat, vol. III, pp. XI—LX, și în engleză, pp. LXI—LXXXIII pentru restul de volume; *Lista documentelor*, la volumele I și II numai în engleză, la celelalte în română și în engleză; la primele două volume nu a fost pusă o listă a abrevierilor însă ulterior s-a considerat a fi utilă, și volumul III, p. X, o cuprinde pentru toate celelalte volume; *Indicii*, așezați la sfîrșitul volumului II (pp. 1319—1342) pentru primele două volume, și la sfîrșitul volumului VI (p. 507—526) pentru tot ce urmează. Dacă paginația la primele două volume este făcută în continuare de la unul la altul, la celelalte volume este făcută pentru fiecare în parte; însă numerotarea documentelor este continuu, de la primul la ultimul: e ceea ce apără și întărește ideia succesivității interne și a unității organice a întregii opere. În cuprinsul volumelor, cu excepția volumului III, se află o bogată

www.dacoromanica.ro

ilustrație, 202 imagini, două dintre ele *în color*, dar acestea sînt afișe-document. Unele documente sînt numai în limaba română, întrucît sînt emanate de organele noastre de stat; cîteva documente, deși sînt de proveniență străină, au fost la îndemîna autorilor numai într-o versiune română; toate celelalte foarte numeroase documente sînt reproduse în limba originalului: franceză, engleză, germană, italiană, maghiară, sîrbă, cehă, slovacă, spaniolă, turcă, însoțite de traducere în română, care — precizează coordonatorii — s-a urmărit să fie cît mai fidelă originalului; traducerile poartă ortografia actuală. Ținuta științifică a acestor volume este asigurată, în plus, și de alte exigențe de editare, asupra cărora nu mai facem aici notări.

Documentele au fost selecționate din fondul de microfilme și xerografii al Direcției generale a Arhivelor Statului, format prin fructuoase depistări în arhive, biblioteci și muzee din Anglia, Austria, Belgia, Elveția, Franța, R. F. Germania. R. D. Germană, Italia, Iugoslavia, Polonia, Spania, Turcia, Ungaria. Aproape toate documentele sînt inedite; numai în cîteva situații, dacă a fost neapărat necesar, au fost incluse și documente preluate din lucrări editate. Pentru prima dată în literatura de specialitate, precizează coordonatorii, au fost publicate integral convențiile de armistițiu, tratatele de pace cu Germania, Austria, Bulgaria, Ungaria și Turcia (traducerea română care însoțește originalul în franceză este din anul 1920), precum și Tratatul Minorităților și Pactul Societății Națiunilor. Ca genuri de documente, autorii au preferat rapoarte, note diplomatice, note militare, proclamații, ordonanțe, instrucțiuni, sinteze informative, declarații, procese-verbale, precum și cîteva articole din ziare de peste graniță; autorii au urmărit să includă în volume, pe cît este posibil, texte cît mai lipsite de atitudine subiectivă, afectată volițional, literaturizată, ceea ce însă, desigur, nu este posibil în toate paginile căci documentele prin natura lor — chiar dacă sînt *acte* — reflectă poziții politice, filosofice, interese economice, teritoriale, mentalități. În general însă autorii celor șase volume au reținut documente în redactarea cărora s-a căutat să se evite asemenea înrîuriri, uneori înșiși emitenții precizînd aceasta. Într-un raport trimis din București la 2 aprilie 1914 către L. Berchtold, O. Czernin preciza „Îmi este cu totul indiferent dacă și cui plac sau displac rapoartele mele căci am o concepție mult prea înaltă despre misiunea mea, pentru ca în rapoarte să fac chiar și cea mai mică concesie față de cineva, oricare ar fi el. Eu raportez pur și simplu ceea ce consider că este adevărat și în felul acesta îmi fac datoria, așteptînd ceea ce va urma". (doc. nr. 76, vol. I, p. 425). Într-o scrisoare trimisă din Maine, la 7 septembrie 1917, secretarului de stat american, S. Washburn, precizia și el: „Am întocmit relatarea într-un stil oarecum personal întrucît importanța dovezilor pe care le aduc depinde de veridicitatea lor; am indicat în mod clar în prezentul raport acea parte a mărturiilor care sînt de primă mînă, precum și acele porțiuni pe care le știu numai din auzite" (doc. nr. 298, vol. II, p. 980).

Ampla minuțiozitate care a promovat-o Direcția Generală a Arhivelor Statului, prin intermediul autorilor și coordonatorilor, a izvorît din înalta calificare, și din conștiința valorii acestor izvoare. În *Notă asupra ediției* (vol. I) citim: „Însemnătatea lor" (a documentelor) „constă îndeosebi în aceea că, în multe cazuri, ele reprezintă opinia oficială a diverselor state, recunoașterea dreptății cauzei românești și a eforturilor pe care românii le-au făcut pentru împlinirea celui mai înalt deziderat: realizarea statului național unitar". Ele „demonstrează o dată în plus că făurirea statului național unitar este opera maselor populare din țara noastră, este rezultatul firesc al aspirațiilor și eforturilor întregului popor român, corolarul luptei lui multiseculare" (p. 7).

Volumul I își începe șirul documentelor cu anul 1879 (mai concret: februarie 20/martie 4) de fapt cu evenimentele de după Războiul de Independență din 1877 și pacea încheiată la San Ștefano, apoi la Berlin, în 1878. Nu încape îndoială că *Independența* este un moment capital și nemijlocit logic în seria de fapte care a condus la împlinirea național-statală din 1918; se adaugă și faptul, de asemenea esențial, al revenirii Dobrogei la România, care este o *treaptă* pe drumul către Marea Unire. S-ar putea ridica problema dacă nu ar fi fost mai potrivit să se ia ca moment de referință Unirea din 1859, desigur treaptă însemnată, cea mai însemnată decît altele pe drumul către Marea Unire. Înțeleg că autorii și coordonatorii au avut în vedere existența volumelor *1859 la români*, la elaborarea cărora unii dintre dînșii au participat efectiv. S-ar putea pune problema că ar fi fost cam tot așa de natural să se fi deschis volumul cu documente de la *1848*, sau și de la 1821, sau și, mai de înainte, de la 1784 (ca să ne limităm numai la istoria modernă); ei au avut însă în vedere existența corpusurilor de documente, încheiate ori în curs de pregătire, dedicate fiecăruia dintre toate aceste momente nodale care, fecare, în felul său, constituie o *treaptă* în ascensiunea spre Marea Unire din 1918, concepție fermă și clară profesată de autorii tuturor volumelor la care ne-am referit și relevată de cîteva ori de Mircea Mușat și Vasile Arimia în substanțiale studii introductive. E o teză fundamentală și de largă perspectivă a istoriografiei românești, exprimată în felul următor de acad. Ștefan Pascu: „Se înalță, astfel, alături de alte coloane, trainice și impunătoare, de susținere a edificiului național — 1848, 1859, 1877, 1882—1894 — o alta mai puternică și mai impunătoare: 1918. Nu

www.dacoromanica.ro

fără legătură între ele. Dimpotrivă, una pregătind-o pe alta, una consolidînd-o pe cealaltă, toate împreună ocrotindu-edificiul" [3].

Ajutat mult de cele două profunde studii introductive, cititorul, parcurgînd cronologic un volum după altul, un document după altul, se convinge o dată în plus de necesitatea legică a făuririi statului național unitar român, de capacitatea excepțională a românilor de a trece, fără disperare, dimpotrivă au multă luciditate și încredere în viitor, prin împrejurările așa de grele survenite, în timpul războiului, în anii 916—1917, se convinge încă o dată de faptul că o cauză dreaptă nu poate fi strivită ori înfrîntă. Documentele — cele mai multe de sursă externă — cuprind numeroase descrieri — unele foarte concrete — asupra felului cum s-au desfășurat evenimentele Unirii, condițiile generale și particulare, participarea masivă a maselor populare, și caracterul plebiscitar al pronunțării în favoarea unificării provinciilor care scăpau de dominația străină și se uneau cu Țara. Cu toate atacurile pătrunse în unele documente emanate în țări potrivnice eliberăriri tuturor românilor și întrunirii lor într-un singur stat propriu, național, din masa mare a documentelor nu rezultă că faptele poporului român din ani, 1916—1918 ar fi avut un caracter imperialist, cum s-a insinuat încă de atunci de către unii și cum, greșit s-a aserționat mai tîrziu. Unele documente, românești, dar și străine, afirmă direct caracterul democratic, național, necesar al făuririi României unite, și cîteva respingdeliberat acuzația de imperialism. Astfel, încă din anul 1917, secretarul de stat pentru afaceri externe al Marii Britanii, lordul James Arthus Bafour, în discursul ținut în ziua de 6 noiembrie în Camera Comunelor referindu-se la situații similare privind Polonia, Italia, Serbia și alte țări, se întreba, în acest context: „Ce este imperialist" („What is there Imperialistic...") „în a spune că românii trebuie să se afle sub drapelul românesc" („... under the Romanian flag?") (doc. nr. 311 : vol. II, pp. 1021—1022). În *aide-memoire* prezentat de o delegație de oameni politici români din Transilvania, condusă de Vasile Lucaciu, legațiilor Statelor Unite, Marii Britanii, Franței și Italiei, la Berna, în 30 martie 1919, arătîndu-se că „dreptul internațional clasic" și „principiile formulate de președintele Wilson" se aplică deplin și unirii celor trei provincii la Romnânia, se concludea: „A vorbi, deci, de imperialismul român referitor la aceste provincii așa cum o fac adversarii noștri, înseamnă a da dovadă de rea-credință sau de mare ignoranță" (doc. nr. 569 ; vol. III, p. 282).

Din documentele incluse în special în ultimele două volume rezultă cu multă forță importanța pentru poporul român, dar și importanța europeană, a înfăptuirii Marii Uniri din 1918. Căci, scriau în 1986, doi dintre coordonatori în volumul al II-lea al amplei lor lucrări, la care m-am referit în altă recenzie : „Acest eveniment" (Unirea din 1918) „a însemnat dezvoltarea pe o treaptă superioară a comunității de viață economică și spirituală, statornicită de-a lungul secolelor între toate provinciile istorice românești, a realizat cadrul național și statal pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție, a înmănunchiat în granițele statului energiile și capacitățile creatoare ale întregului popor român, a unit la scară națională forțele politice, patriotice, revoluționare" [4].

Din documentele incluse în volumele care au în atenție anii 1919—1920, și așa cum se explică și în *Introducerea* pusă în vol. III, se vede că după înfăptuirea epocală din 1918 pentru poporul român, pentru conducătorii lui politici nu au urmat — cum ne-am fi așteptat — zile ușoare, dimpotrivă. O parte a Transilvaniei, pînă la Mureș — potrivit Convenției de la Belgrad din 13 noiembrie 1918, la care românii nu au luat parte — era lăsată de Marile Puteri ale Antantei, fie și doar provizoriu, Ungariei ; situații complexe se desfășurau și în Banat. Deși Tratatul de la Buftea nu fusese ratificat și, în fapt, devenise caduc — Dobrogea încă se afla în administrația trupelor străine. Ungaria, deși s-a proclamat republică independentă, nu a renunțat la ideea, anacronică, a statului care să cuprindă și teritoriilene maghiare asuprite mai înainte ; aceeași concepție a păstrat-o și puterea consiliilor instaurată în martie 1919 la Budapesta. Pe baza unui temeinic studiu, și a înseși documentelor din aceste volume, în *Introducere* (vol. III) se arată : „După obiectivele politice propuse și după alianța pe care o preconiza, noul guvern se înfățișa ca un guvern comunist. Dar politica pe care o va duce, modul cum va acționa în vederea aplicării ei, forțele pe care se va sprijini, toate acestea vor dovedi că el nu se deosebea de guvernele anterioare care aveau ca țel principal apărarea integrității Ungariei Sfîntului Ștefan". (p. XXIII). Nici puterea sovietică din Rusia și din Ucraina nu recunoșteau unirea Basarabiei la România.

A fost stringent ca timp de doi ani România să depună mari eforturi, să întreprindă acțiuni diplomatice, politice, inclusiv militare pentru a-și salvgarda și consolida unitatea național-statală ; o amplă activitate a fost dusă, cu demnitate, cu fermitate dar și suplețe, la Conferința de Pace ; depășindu-se toate dificultățile, în tratatele de pace cu Austria, Bulgaria și Ungaria au fost recunoscute și consfințite drepturile poporului român de a avea statul său unit și independent România unită — rezultă cu prisosință și din aceste multe documente — nu este însă o creație a Marilor Puteri. Frumos, sugestiv și profund totodată scriu Vasile Ari-

www.dacoromanica.ro

mia și Mircea Mușat în *Introducerea* excepțional de valoroasă pentru cele patru volume privind evenimentele de la Unire și pînă la sfîrșitul anului 1920 : „România recunoscută prin tratatele din 1919—1920 a fost creația veacurilor, creația în primul rînd a poporului român. Aici sînt înglobate și victoriile de la Podul Înalt și de la Codrii Cosminului, de la Călugăreni și de la Șelimbăr, de la Plevna și Smîrdan, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, din Munții Apuseni și de pe Tisa. Aici sînt hotărîrile de la Chișinău, de la Cernăuți și de la Alba Iulia. Aici este lucrarea poporului român asupra lui însuși în cursul veacurilor, aici se găsește sinteza prefacerilor succesive în conștiința și viața poporului român" (vol. III, p. LIX)

Volumul VI, și ultimul, se încheie cu un document datat : 1920 (doc. nr. 922) întrucît autorii nu au avut elemente pentru a stabili și luna și ziua ; tot așa au fost datate și două documente imediat precedente (921, 920) ; ultimul document din volume datat suficient de concret (doc. nr. 919) este din : 21 decembrie 1920. Deci, în general, volumul are ca limită ultimă *sfîrșitul* anului. De bunăseamă, documente (externe și interne) care să oglindească în continuare istoria Unirii, istoria cimentării ei și, mai mult, a consolidării ei prin măsuri economice, administrative și culturale și prin măsuri diplomatice pe plan extern sînt multe însă seria actuală tipărită trebuia să fie, într-un fel, încheiată, pe șirul cronologic. Avînd, după cum am văzut, organică legătură cu acele patru-cinci mari colecții referitoare la momentele anterioare, remarcabilei opere la care ne-am referit îi putem găsi, tot firesc, întîlniri cu o altă colecție, de același tip și ținută științifică, despre fapte dintr-o etapă ulterioară, și anume : *23 August 1944*, care, mai larg, adună documente pentru anii 1939—1945.

★

În cîteva cuvinte să spunem, în încheiere, că în opera constituită din toate aceste șase volume de documente există condensată o muncă imensă de înaltă competență, și de importanță primordială pentru studiul istorico-politic temeinic și întemeiat informativ pînă aproape la exhaustivitate. Volumele participă în mod conștient la argumentarea superioară a explicațiilor privind teme capitale ale istoriei României, la respingerea fără ezitare, cu deasă documentare, a denigrărilor care s-au făcut și se mai fac în unele țări la adresa istoriei Românici. Ele contribuie, prin adînca și riguroasa informare, la promovarea fermă, amplă a adevărurilor de necontestat ale istoriei poporului român, a drepturilor sale inalienabile de păstrare și afirmare nestînjenită a independenței, unității, suveranității care le relevăm încă odată cu prilejul minunat al aniversării Marii Uniri.

Constantin Mocanu

NOTE

[1] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 24, Edit. politică, București, 1983, p. 13.

[2] Două lucrări, fiecare valoroasă în felul ei, una prin materialul inedit (din arhive americane), alta îndeosebi prin rolul de a propaga documente importante și succesive pe tema Unirii, sînt de menționat, dar nu pentru comparație întrucît ele nu au masivitatea de pagini și nici profil de același fel : C. Botoran, O. Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1981 ; *Documente ale Unirii (1600—1918)*, Edit. Militară, București, 1984 ; coordonator : Constantin Căzănișteanu.

[3] Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, I, Edit. Academiei, București, 1983, p. 7.

[4] Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, Vol. II, Partea I *1918—1933*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, p. V.

www.dacoromanica.ro

CÎTEVA PREȚIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU CONTINUITATEA URBANĂ ÎNTRE ANTICHITATE ȘI EVUL MEDIU

În „Revista de istorie", tomul 41, nr. 3, 1988, p. 257—273 *Mircea D. Matei*, arheolog al epocii medievale, cunoscut mai cu seamă prin cercetările arheologice de la Succava, publică un articol intitulat *Aspecte ale problemei continuității urbane între Antichitatea sclavagistă și Evul mediu*. Așa intitulat, articolul ar părea că abordează un subiect de istorie generală, deși el este încadrat în cuprinsul revistei la rubrica : „Istoria României". Ceea ce a determinat pe editorii revistei să-l încadreze în rubrica „Istoria României" a fost, probabil, precizarea pe care Mircea D. Matei o face la p. 259—260, că „discuția generală a problemei poate deveni un foarte util fundal pentru analiza unor realități românești, ceea ce și constituie principalul scop al studiului de față". Din păcate, așa cum se va vedea mai departe, autorul consacră cea mai mare parte a considerațiilor sale unor probleme de trecere de la Antichitate la Evul Mediu în mediul urban din spațiul franco-german. Bibliografia se bazează, cu cîteva excepții, pe lucrări minore și uneori nepertinente, chiar pentru spațiul asupra căruia el își concentrează atenția. Lipsesc lucrări importante pentru trecerea de la Antichitate la Evul mediu și pentru soarta orașelor, atît în ce privește spațiul franco-german, cît și acela mai larg al fostului imperiu roman. Cu toate că nu este în intenția mea să indic autorului bibliografia, pe care el trebuia să o aibă în vedere, totuși nu pot să nu remarc că lipsa unor lucrări ca a lui Edward Gibbon, *History of the decline and fall of the Roman Empire*, London, 1776—1778 (ediție nouă J. B. Bury, 1896—1914, tradusă și în românește sub titlul : *Istoria declinului și a prăbușirii Imperiului roman*. Antologie, trad. și prefață de Dan Hurmuzescu, vol. I—IV, București, 1976), Otto Seeck, *Geschichte des Untergangs der antiken Welt*, Stuttgart, 1921 (= Darmstadt, 1966), Friedrich Stoheker, *Germanentum und Spätantike*, Zürich-Stuttgart, 1955, A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, vol. I—III+1 vol. pl., Oxford, 1964 (ori rezumatul : *The decline of the ancient world*, London, 1966 și traducerea franceză : *Le declin du monde antique* (284—610), Paris, 1970), André Piganiol, *L'Empire chrétien* (325—395), mis à jour par André Chastagnol, Paris, 1972 și altele constituie o lacună gravă în economia studiului său. Ele l-ar fi informat asupra complexității problematicii și i-ar fi clarificat ideile, altfel îmbrăcate într-o frazeologie fără conținut, pe alocuri chiar confuză, greu de urmărit chiar și pentru cititorul cel mai răbdător. Surprinzătoare este și lipsa din bibliografia autorului a studiului lui Ion Nestor, *Sfîrșitul lumii antice și „barbarii"*, publicat în „Aluta" (Muzeul Sf. Gheorghe), 1971, p. 119—127, care i-ar fi arătat cam cum se abordează o asemenea problemă și l-ar fi introdus în bibliografia destul de recentă.

O altă greșeală metodologică comisă de autorul nostru este aceea că, vroind să aducă lumini asupra realităților de pe teritoriul României, nu le încadrează în spațiul mai larg al sud-estului european, adică ale Imperiului roman de răsărit (bizantin), care, se știe, a avut o soartă diferită de a aceluia din apus, după împărțirea în două a imperiului roman la moartea lui Theodosie I (395). Moștenirea tradițiilor romane de pe teritoriul României trebuie înțeleasă, așa dar, în contextul istoric, politic, economic, cultural și religios al lumii bizantine. Dacă autorul s-ar fi orientat așa, el ar fi găsit și o amplă bibliografie privind orașul bizantin, căci această temă a preocupat pe istorici. De pildă, la congresele internaționale de bizantinologie de la München (1958) și de la Ohrida (1961) orașul bizantin a făcut obiectul unor cercetări amănunțite ; v. de ex. : Ernst Kirsten, *Die byzantinische Stadt*, în *Berichte zum 11. internationalen Byzantinistenkongreß*, München, 1958, Bd. 1, p. 1—48 și V. N. Pigulevskaia, E. E. Lipsič, M. J. Siuziumov, A. P. Kajdan, *Gorod i derevnia v Vizantii v IV—XII vv*, în *Actes du XIIe Congrès international des Etudes byzantinnes*, Ochride, 1961, Belgrad, 1963, vol. I, p. 1—44 și luările de cuvînt pe marginea acestor rapoarte. Dar și în alte împrejurări istoricii au abordat aceste probleme. Iată, de exemplu, cîteva studii care privesc spațiul sud-est european : V. Beševliev, *Les cités antiques en Mésie et en Thrace et leur sort à l'époque du Haut Moyen Age*, în „Etudes Balkaniques", 5, 1966, p. 207—220 ; Georg Ostrogorsky, *Cities in the Early Middle Ages*, în „Dumbarton Oaks Papers", 13, 1959, p. 44—66, reluat de autor în lucrarea *Zur byzantinischen Geschichte*, Darmstadt, 1973, p. 99—118 ; Dietrich Claude, *Die*

www.dacoromanica.ro

byzantinische Stadt im 6. Jh, München, 1969; Em. Popescu, *Zur Geschichte der Stadt in Kleinskythien in der Spätantike. Ein epigraphischer Beitrag*, „Dacia" N. S. 19, 1975, p. 173—182; V. Velkov, *Cities in Thrace and Dacia in Late Antiquity*, Amsterdam, 1977. Ne limităm doar la indicarea acestor lucrări, deoarece în ele autorul poate găsi și restul bibliografiei.

Înainte de a trece la alte probleme, aș vrea să mă refer la uncle scăpări în modul de citare în textul propriu zis al autorului și la notele bibliografice. De pildă la p. 261, cînd se enumeră orașele Metz, Köln, Milano, presupun că autorul a avut în vedere denumirile actuale din țările respective, dar acest procedeu nu se aplică la Trèves, care, aflîndu-se în R.F.G. la granița cu Franța, el se cheamă Trier, fiind, de fapt, Augusta Treverorum din antichitatea tîrzie. Trèves este denumirea franceză. În alt caz (p. 263), autorul vorbește de Sena, dar nu de Mosella, ci de Moselle (mai potrivit ar fi fost Mosel). La nota 2 nu se citează titlul studiului din „Zeitschrift der Archäologie des Mittelalters", 1, 12.

Un alt element care îngreunează înțelegerea și urmărirea expunerii lui Mircea D. Matei este faptul că autorul nu definește clar ce înțelege prin oraș, viață urbană și ruralizare în perioada de trecere de la Antichitate la Evul mediu. Se știe că în antichitatea tîrzie izvoarele din secolele VI—VII devin mai nuanțate atunci cînd vorbesc de orașe (cetăți) și mediu rural și aceasta chiar pe teritoriul rămas fără întrerupere sub autoritate imperială. Apar așezări intermediare între oraș și sat, de pildă acele tîrgușoare (în fr. *bourgades*), uneori mai populate decît vechile cetăți și cu o activitate meșteșugărească bogată. Ele sînt cunoscute în Thracia, Cilicia și Siria, dar și în alte părți (v. Gilbert Dagron, *Entre village et cité : la bourgade rurales des IV—VII siécles en Orient*, în „KOINΩNIA", 3, 1979, p. 29—52). Uneori sînt considerate orașe ori burguri așezările înconjurate de incinte, care permit gruparea laolaltă a unei populații, orășenești ori rurale prin modul său de viață, numeroase sau nu, posedînd sau nu instituții municipale. Criteriul cel mai important în definirea caracterului așezării urbane este acela al apărării, adică existența zidurilor de incintă. Funcția defensivă a cetății transpare chiar și în numele ei însăși, fiindcă acum se va chema mai frecvent : *kastron*, termen care definește capacitatea de a rezista unui atac, asigurată de zidurile sale de incintă. Acest rol militar al cetăților, mari și mici, duce la distingerea mai multor tipuri (v. Gilbert Dagron, *La città bizantina*, în vol. *Modelli di città. Strutture e funzioni politiche*. A cura di Pietro Rossi, Giulio Einaudi editore, Torino, 1987, p. 153—174).

Procopius de Cezarea folosește în lucrarea *De aedificiis* o multitudine de termeni, cînd vorbește de așezările urbane ori rurale : πόλις = oraș propriu-zis, care primește sau păstrează de la împărat un statut special ; πολίχνιον = cetate de importanță secundară ; φρούριον = = sat fortificat cu ziduri ori alte lucrări de apărare, care poate servi de refugiu și țăranilor dispersați mai departe ; πύργος (turn), mică așezare patrulateră cu turnuri de apărare la colțuri (pentru Illyricum, v. Gilbert Dagron, *Les villes dans l'Illyricum protobyzantin*. în vol. *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobizantin*. Actes du colloque organisé par l'Ecole française de Rome. Rome 12—14 mai 1982. Ecole Française de Rome, Palais Farnese, 1984, p. 1—19 și intervenția lui Noël Duval, p. 20).

Există și alte denumiri (ὀχύρωμα = fortăreață, ἔρυμα = întăritură). Unele din aceste denumiri (πόλις, φρούριον, ὀχύρωμα ἔρυμα) sînt aplicate de Procopius și așezărilor de pe teritoriul țării noastre (FHDR, II, 1970, p. 467—475). În ele era prezentă o autoritate politică, militară și religioasă și se desfășura o activitate economică, așa cum ne dovedesc descoperirile arheologice. Această autoritate reprezenta fie puterea centrală ori numai pe cea locală, în regiunile unde imperiul nu-și mai putea menține controlul asupra populațiilor migratoare. În zonele dominate ori ocupate de barbari autoritatea cea mai durabilă pentru populația locală a reprezentat-o *Biserica* și aceasta a fost cazul mai ales în teritoriul nord-dunărean al țării noastre.

Este incontestabil că în perioada de trecere de la Antichitate la Evul mediu centrele urbane au evoluat spre o ruralizare, adică spre o sărăcire a vieții sub toate aspectele și la baza acestui proces stau cauze interne, dar mai ales externe. Cetățile, în măsura în care puteau rezista invaziilor, trebuiau să primească între ziduri o populație mai numeroasă și în mare parte țărănească ; aici se puneau grave probleme în legătură cu aprovizionarea în condițiile întreruperii comunicațiilor și a continuei amenințări barbare. De aceea, s-a trecut la economia tipic rurală și anume la transformarea terenurilor libere *intra muros* în grădini și la cultivarea celor care se aflau la mică distanță de zidurile de incintă, căci numai acestea prezentau siguranță. Procesul acesta n-a avut însă aceeași intensitate în toate zonele geografice și nici în toate perioadele. Centrele urbane din inima imperiului au rezistat mai bine, fiindcă ele au beneficiat de o viață pașnică mai îndelungată. Denumirile pentru așezările urbane din aceste regiuni nu sînt nici atît de variate ca cele din regiunile de margine. De fapt, în regiunile de margine trebuie incluse în rîndul centrelor urbane și fortărețele.

O întrebare care se ridică acum este aceea dacă existența orașelor (așezărilor cu aspect urban) depinde numaidecît la apartenența la imperiul roman sau nu ? Înseamnă oare că o dată cu dispariția autorității romane încetează să mai existe orice formă de oraș ? Analizele

www.dacoromanica.ro

care s-au făcut au dus la concluzia că, deși multe orașe au fost ruinate și părăsite, totuși altele au continuat să dăinue. Ele au rămas centre de viață urbană, cu activitate economică și religioasă, dar de o intensitate redusă. În unele s-au instalat chiar șefii barbari, care au încercat să se acomodeze modului de viață roman (de pildă, la Sirmium și Thessalonic). Ruralizarea orașelor, adică sărăcirea lor și transformarea în sate n-a avut loc dintr-o dată peste tot, ci a fost lentă, îndelungată și a depins de condițiile politice și economice locale. Drumul spre ruralizare completă cunoaște și trepte intermediare, ori una dintre aceste trepte au reprezentat-o tîrgurile. Aceste tîrguri puteau proveni fie din orașe (fortărețe) ruralizate, fie dezvoltate din comune rurale bogate.

Numărul mare de cetăți (= centre urbane) așezate pe malul stîng al Dunării, în special în Banat și Oltenia, mă face să cred că măcar în unele viața de caracter urban a continuat să dăinue în vremea tulbure a invaziilor barbare, chiar și a celor hunice. Diplomatul bizantin Priscus din Panion (Panites) ne atestă existența unui oraș în Banat numit *Constania*, aflat în fața cetății Margum. În ea se adunaseră „sciții regali" (βασίλειοι Σκύθαι) și în afara zidurilor cetății (numită o dată φρούριον, altădată πόλις) s-au întîlnit șolii bizantini cu cei barbari. Același diplomat vorbește de *tîrguri* (πανηγύρεις) care, potrivit cererii solilor lui Attila, ar trebui să fie deschise pentru comerț atît romanilor (bizantinilor), cît și hunilor (FHDR, II, 1970, p. 246—249). O continuare a vieții urbane trebuie admisă pentru orașele Drobeta-Turnu Severin și Dierna-Orșova. În ce măsură această situație este valabilă și pentru cîteva orașe importante de pe teritoriul fostei Dacii Superior ca Tibiscum (Jupa), Ulpia Traiana Sarmizegetusa (Hațeg), Apulum (Alba Iulia), Napoca (Cluj), Potaissa (Turda) și Porolissum) rămîne să fie stabilit. Mircea D. Matei vorbește de o *dispariție totală și bruscă a centrelor urbane în Dacia Superior* ca urmare a *retragerii* sistematice a autorităților imperiale în vremea lui Aurelian (anul 275) (p. 267, 270). Cred că această exprimare este prea categorică, mai întîi, pentru că cercetările recente au arătat că retragerea autorităților romane a fost mai lentă, ea începînd, de fapt, în timpul împăratului Gallienus (v. C. C. Petolescu, *Varia Daco-romana VIII*, în „Thraco-dacica" V, 1—2, 1984, p. 188—193), apoi fiindcă descoperirile arheologice au indicat că în unele așezări menționate mai sus viața nu a încetat, ci a continuat chiar în unele forme de caracter urban : centre de producție meșteșugărească, de viață economică și religioasă, înconjurate cu ziduri de incintă (ca la Sarmizegetusa romană) și, eventual, cu unele rudimente de organizare (pentru Potaissa, v. Mihai Bărbulescu, *Potaissa după mijlocul secolului al III-lea* în „Potaissa. Studii și comunicări", 2, 1980, p. 161—187). Interesant de subliniat este, de asemenea, faptul că unele cetăți romane sînt și azi centre urbane importante (Napoca-Cluj, Potaissa-Turda, Apulum-Alba Iulia ș.a.) și ar fi de cercetat care sînt verigile de legătură între orașul antic și cel medieval.

Afirmația lui M. D. Matei că „civilizația urbană romană în Dacia și-a încetat existența brusc în condițiile *retragerii* sistematice a tot ce reprezenta autoritate organizată" , mi se pare prea categorică. Dacă pentru alte părți ele lumii sud-est europene (de pildă Illyricum) sînt considerate orașe ori burguri așezările înconjurate de incinte, în cadrul cărora trăia o populație orășenească ori rurală prin modul său de viață, numeroasă sau nu, cu sau fără instituții municipale, de ce nu putem numi și noi „orașe" unele așezări de pe teritoriul nord-dunărean al României ? O ierarhizare a centrelor urbane a existat și în epoca romană și romană tîrzie, fiindcă se făcea deosebire între *colonia*, *municipium*, *civitas*, *oppidum*, ori între πόλις, πολίχνιον φρούριον, ὀχύρωμα, etc. Mi se pare, deci, excesiv să vorbim de dispariția dintr-o dată pe teritoriul Daciei a oricărei forme de viață urbană. Dăinuirea în continuare a centrelor urbane depindea și de stabilitatea politică, asigurată fie direct de șefi barbari, fie de la distanță de imperiul bizantin.

O altă problemă asupra căreia doresc să mă opresc este organizarea religioasă a populației autohtone de după secolul al III-lea. M. D. Matei contestă existența unor centre organizate creștine atunci cînd spune : „Cu toate că, în teritoriul nord-dunărean, există suficiente dovezi arheologice cu privire la larga răspîndire a creștinismului în sînul populației daco-romane locale, pînă în momentul de față lipsesc date care să pună în lumină concludentă organizarea religioasă a acestei populații și cu atît mai puțin existența unor centre eclesiastice organizate, în perioada de după secolul al III-lea" (p. 270).

Realitatea este cu totul alta și anume că chiar de la mijlocul secolului al III-lea exista în regiunea Buzăului, unde pare să fi fost centrul puterii gotice, o comunitate de creștini, înființată de prizonierii luați de goți în Asia Mică, mai cu seamă din Cappadocia, cu prilejul unei expediții efectuate în timpul împăraților Valerian și Gallienus (pe la 257). Printre acești prizonieri se aflau și strămoșii lui Ulfila. Istoricul bisericesc Filostorgius ne spune clar acest lucru (*Hist. eccl.* II, 5) și textul său de mare importanță se află tradus în FHRD, II, p. 201. Prezența creștinilor în teritoriul nord-dunărean în a doua jumătate a secolului al III-lea este arătată și de poetul Commodian (*Carmen apologeticum*, versurile 809—820). În secolul al IV-lea

www.dacoromanica.ro

în Gothia, adică în regiunea din sudul Moldovei și nord-estul Munteniei, locuită de autohtoni, dar dominată de goți, apar nume de episcopi ca *Theophilus*, participant la primul Sinod ecumenic de la Niceea (325), *Ulfila*, *Goddas*, *Uranius* și *Silvanus* (despre Theophilus, v. A. A. Vasiliev, *The Goths in the Crimea*, Cambridge, Massachusets, 1936, p. 11—21 și studiul nostru: *Theophilus Gothiae, episcop în Crimea ori la Dunărea de jos?*, în Studii teol., 39, 1987, p. 73—81). Prezența lor presupune, deci, existența unor „centre eclesiastice organizate", iar unul dintre acestea trebue să fi fost chiar la cetatea de la Pietroasele, cercetată recent prin săpături arheologice. În Actul martiric al sfîntului Sava (H. Delehaye, *Saints de Thrace et de Mésie*, în Anal. Boll. XXXI, 1912, p. 216—221 = FHDR, II, p. 710—714) avem chiar denumirea oficială a acestei organizări eclesiastice: *Biserică sfîntă și ortodoxă* (Ἡ ἁγία καὶ καθολικὴ ἐκκλησία). Ea poartă corespondență cu *Biserica sfîntă și ortodoxă din Cappadocia* care, la vremea respectivă, era condusă de sfîntul Vasile cel Mare. Actul martiric al sfîntului Sava este important și pentru problema orașului în teritoriul nord-dunărean, fiindcă în el se vorbește de un *oraș* (πόλις), unde a mers sfîntul Sava să petreacă Paștele. Textul lasă să se înțeleagă că existau și alte orașe, fiindcă folosește formula ἐβουλήθη ἀπελθεῖν εἰς ἑτέραν πόλιν = a vroit să meargă în alt oraș (cetate). Cunoaștem, de asemenea, din același Act martiric și din alte documente că în cadrul clerului funcționau, în afară de episcopi și preoți și citeți (*lectores*) (mai amănunțit despre toate acestea, v. Emilian Popescu *Creștinismul în eparhia Buzăului pînă în secolul al VII-lea*, în vol. *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, I, Buzău 1983, p. 259—277).

În restul teritoriului nord-dunărean, care a făcut parte din provincia Dacia, n-au lipsit, de asemenea, „centrele eclesiastice organizate". Bazilicile descoperite în vechi așezări romane, ca cele de la Slăveni, com. Gostavăț, jud. Olt, Sucidava—Corabia, Morisena-Cenad, Porolissum-Moigrad, precum și vasele cu inscripții creștine la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și Porolissum, ori *donarium*-ul de la Biertan arată comunități creștine organizate și latinofone. Novella 11-a a lui Justinian (FHDR, II, 376—379) ne vorbește chiar de două episcopate în Banat, la Lederata și Ricidiva, care depindeau de Iustiniana Prima, înființată în anul 535. Episcopii trebuie să fi existat nu numai la Lederata și Ricidiva, ci și în alte cetăți de pe malul stîng al Dunării la Dierna, Drobeta, Sucidava, Daphne și chiar mai departe de fluviu la Tibiscum și Morisena (poate și în alte părți). De aceste episcopii principale trebue să fi depins acei *horepiscopi* (episcopi de țară, cu sediul în comunele mai importante) sau itineranți (*periodeutai*), care, cu foarte multă probabilitate, au fost presupuși că au existat pe teritoriul Daciei. Confirmarea acestor presupuneri o avem atestată într-o perioadă mai tîrzie, de pildă în secolul al XI-lea, pentru Tibiscum (Jupa), unde exista o episcopie (Dibiscos) dependentă de Branitza (azi Branicevo, la răsărit de Belgrad, pe malul drept al Dunării) (v. M Gyóny, *L'église orientale dans la Hongrie du XIe siecle*, în „Revue d'histoire comparée", 25,3, 1947, p. 42—49; Gyula Moravscik, *Byzantium and the Maghyars*, Budapesta, 1970) și în secolul al XIII-lea pentru Transilvania și Moldova (v. scrisorile papilor Inocentiu al III-lea și Grigorie al IX-lea din 1204 și, respectiv, 1234 în DIR, C, Transilvania, vol. I, p. 28, nr. 45 și p. 275—276, nr. 230). Știrile se înmulțesc pentru secolele următoare și pentru ele ca și pentru perioada anterioară autorul noastru ar fi găsit documentarea necesară dacă ar fi consultat studiile: Aurelian Sacerdoțeanu, *Organizarea Bisericii Ortodoxe Române în secolele IX—XIII*, în Studii teol. 20, 3—4, 1968, p. 242—247 și A. A. Bolșacov-Ghimpu, *Episcopi ortodocși din Țările Române în secolul al XIII-lea* în „Glasul Bisericii", 30, 1—2, 1971, p. 118—129 ori lucrarea prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980; unele lămuriri le-ar fi căpătat M. D. Matei și din articolul nostru *Creștinismul pe teritoriul României pînă în secolul al VII-lea în lumina noilor cercetări*, în „Mitropolia Banatului", 37, 4, 1987, p. 34—49.

Deși M. D. Matei nu se ocupă de Dobrogea, găsim potrivit să precizăm că în această provincie românească a existat o amplă organizare bisericească, mai întîi o episcopie la Tomis (sec. IV), arhiepiscopie autocefală (sec. V) și în fine mitropolie cu 14 scaune sufragane (sec. VI). Organizarea bisericească are o deosebită semnificație pentru viața urbană, căci în orașe își avea, de regulă, reședința episcopii. Nici în secolele următoare această organizare bisericească în Dobrogea nu s-a destrămat cu totul în timpurile neprielnice, căci avem dovezi despre ea în secolul al XI-lea, cînd mișunau pe la noi popoare barbare ca acela al pecenegilor ori cumanilor. Organizarea bisericească atît de complexă în Dobrogea nu putea să nu influențeze teritoriul nord-dunărean, și în această privință este semnificativ faptul că 8 idn cele 15 episcopate ale provinciei Scythia se aflau pe malul drept al Dunării, cu scopul vădit de a se ocupa și de populația autohtonă ori migratoare din acel spațiu; v. despre acestea: Emilian Popescu, *Organizarea eclesiastică a provinciei Scythia Minor în secolele IV—VI*, în Studii teol. 32, 7—10, 1980, p. 590—605; idem, *Știri noi despre istoria Dobrogei în secolul al XI-lea: Episcopia de Axiopolis*, în vol. *Momunte istorice și izvoare creștine*, Edit. Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de jos, Galați, 1987, p. 127—147; idem, *Începuturile îndepărtate ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe*

www.dacoromanica.ro

Române: *Tomis-ul, arhiepiscopie autocefală*, în vol. *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române*, 1885—1985, București, 1987, p. 327—353.

Am ținut să facem aceste „Precizări" pentru a-i oferi autorului posibilitatea să se documenteze mai ușor și mai repede în problemele care sînt mai îndepărtate de preocupările sale.

Emilian Popescu

SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC: „PROBLEME FILOZOFICE ȘI METODOLOGICE ALE CULTURII ROMÂNEȘTI DIN EPOCA DE TRANZIȚIE DE LA FEUDALISM LA CAPITALISM (EPOCA BRÂNCOVENEASCĂ)"

În ziua de 5 mai 1988 la Institutul de Istorie „N. Iorga" s-a desfășurat un interesant simpozion cu tema: „Probleme filozofice și metodologice ale culturii românești din epoca de tranziție de la feudalism la capitalism (epoca brâncovenească), cu participarea unor cercetători din Institutul de istorie „N. Iorga", de la Institutul de Studii Sud-Est Europene, de la Institutul de Arte Plastice N. Grigorescu", lingviști și arhitecți din institutele de profil, cadre universitare și medii, studenți, etc.

În cuvîntul de deschidere pronunțat de prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu s-a subliniat acuitatea unei asemenea teme în contextul actual al dezvoltării științei istorice românești, necesitatea abordării pluridisciplinare a epocii brâncovenești pentru cunoașterea mai profundă, mai nuanțată a imaginii reale a voievodului Constantin Brâncoveanu, domnitor ce a ocupat un loc aparte în istoriografia fondatorului Institutului de Istorie „N. Iorga". De asemenea au fost remarcate, în contextul epocii, calitățile domnitorului ca diplomat și militar, proteguitor al artei și culturii, creator și continuator de tradiție, etc.

În cadrul dezbaterii au participat la discuții un mare număr de cercetători ale căror puncte de vedere le redăm în continuare în formă rezumativă.

Florin Constantiniu în prima parte a intervenției sale a relevat ipostaza de *precursor* al politicii de reformă, sub care se înfățișează Constantin Brâncoveanu, stăruind asupra însemnătății reformei fiscale din 1701 și a eforturilor de a împiedica trecerea silnică a țăranilor liberi în rîndurile celor șerbi (rumâni), de către marii stăpîni de pămînt, laici și eleziastici. În politica lui Constantin Brâncoveanu se întîlneau două din elementele definitorii ale politicii de reformă din secolul al XVIII-lea: măsurile fiscale, axate pe extinderea ruptei la scara întregii țări și ocrotirea țăranului contribuabil de arbitrarul seniorial. În politica agrară a lui Constantin Brâncoveanu nu se întîlnește o condamnare explicită a instituției șerbiei — astfel cum ea a fost formulată, de pildă, de ginerele său, Constantin Duca, domnul Moldovei —, dar este sigur că domnul muntean a văzut din practicile abuzive ale stăpînilor feudali, care aserveau pe țăranii fără pămînt (oameni cu învoială, lăturași, rumâni eliberați sau răscumpărați) un factor de instabilitate a populației care amenința încasările visteriei. *Originea fiscală a reformei sociale poate fi detectată* — după opinia vorbitorului — *în politica lui Constantin Brâncoveanu*. În cea de a doua parte a intervenției, Florin Constantiniu, pornind de la definiția dată de Edgar Papu barocului ca tip de existență, a definit cultura și arta epocii brîncovenești ca o expresie a sensibilității baroce: un organism evoluat — societatea muntenană — se află expus nimicirii de către o forță superioară — Poarta otomană; în această situație tragică, exponenții ei, elitele, se apără printr-o explozie de strălucire — cultura și arta brîncovenească — explozie ce se substituie efectivei puteri.

Andrei Pippidi, a analizat relația dintre politică și cultură în vremea lui Brâncoveanu pornind de la aprecierea perioadei ca o epocă de stabilitate economică și de progres cultural. Raportul dintre aceste două aspecte pare evident: bogăția provoacă și împlinește acțiuni de prestigiu cultural. Există însă și alte corelații. Progresul cultural este în bună măsură datorat „noii clase" pe care domnia a creat-o pentru nevoile statului și ale monarhiei absolute (logofeți căpitani și vătafi: aparatul birocratic în curs de dezvoltare, profesioniști ai scrisului, dornici să-și afirme importanța socială recent cîștigată). Progresul cultural se datorează și direct inițiativelor domnești, dintre care cea mai de seamă este crearea Academiei din București. Autorul comunicării, sprijinindu-se pe datele noi dezvăluite de cercetările Ioannei Kolias, consideră că prezența lui Sevastos Kyminitis la curtea lui Șerban Cantacuzino în iulie 1688 ar fi un element suficient pentru a data începutul activității Academiei pe care Brâncoveanu avea apoi să o patroneze. Printr-o comparație cu reformele lui Petru cel Mare în Rusia, se demon-

www.dacoromanica.ro

strează că instituția de învățământ superior pe care Brîncoveanu și urmașii săi au protejat-o în chip deosebit avea funcția de a furniza cadre personalului politic, administrativ și judiciar. Rolul său istoric a fost de a accelera și dirija formarea intelectualității românești (ca și pentru Moldova, în cazul Academiei Domnești de la Iași, care a luat naștere după exemplul celei din București). Ținînd seama și de trimiterea unor tineri la studii în străinătate, se conturează un adevărat program cultural, în centrul căruia se găsește năzuința spre modernizarea necesară. Conștiința că Țara Românească aparține Europei (domnul însuși vorbește de „*la nostra Europa*") conduce eforturile acestei prime generații care s-a simțit solidară, din punct de vedere intelectual, nu și politic, cu civilizația occidentală.

Pornind de la afirmațiile cronicarilor curții și de la realizările culturale, Alexandru Duțu, și-a propus să reconstituie *modelul cultural brâncovenesc*. Astfel, activitatea intensă de refacere a vechilor monumente și fresce, precum și de înălțare a unor noi construcții, împreună cu activitatea tipografică și cea destinată educației prin școală, alcătuiesc laolaltă un „program cultural" inițiat de curtea princiară și destinat să consolideze solidaritățile în jurul curții. Insistența cu care cronicarii vorbesc despre „patrie", „politic", care înseamnă și civilizație, despre domnul „bun" opus „tiranului" dezvăluie formarea unei noi idei despre caracterul puterii politice și raporturile acesteia cu colectivitatea. Caracterul paternalist al puterii imprimă note noi puterii princiare, dar continuă să mențină precaritatea solidarităților întemeiate pe persoana principelui. *Modelul cultural* încurajat și susținut de Constantin Brâncoveanu are o structură internă clară, așa cum a avut forță de iradiere în Sud-Estul european : prin construcții, școli și cărți societatea românească a propus popoarelor balcanice un model de cultură care a fost recunoscut ca atare și de o serie de intelectuali reprezentativi din țara noastră, în perioada interbelică.

Paul Cernovodeanu valorificînd analizele pertinente oferite de secretarul domnesc florentinul Antonio Maria Del Chiaro cît și adnotările unor călători — diplomați, cărturari, prelați de diverse naționalități și grad de cultură — care s-au perindat pe la curțile domnești din București și Tîrgoviște ca : Luigi Ferdinando Marsigli, Edmund Chishull, La Motraye, Georg Philipp Schreyer von Wegmar, Wolgang von Oettingen-Vallerstein, lord Paget, János Pápai, István Daniel, abatele benedictin Simperto, inclusiv mărturiile unor medici (S. Köleséri), negustori (Georg Franz Kreybich), pelerini (Ipolit Vișenski) etc., a prezentat procesul profund de transformări pe plan socio-economic, politic și cultural din vremea domniei lui Constantin Brâncoveanu. Deși ochiul scrutător al străinilor a perceput, în mod diferențiat realitățile întîlnite pe plan material și spiritual în Țara Românească totuși majoritatea lor a fost impresionată de capacitatea politică a domnitorului, de fastul întîlnit la curtea domnească, de ospitalitatea cu care au fost înconjurați, de măreția ceremoniilor, de aspecte insolite ale vieții cotidiene. Celor mai avizați nu le-a scăpat fenomenul semnificativ al înfloririi artelor și culturii, rodnica activitate tipografică, frumusețea construcțiilor brîncovenești. Deși inerent fragmentare și cu un caracter disparat mozaical relatările călătorilor străini constituie mărturii prețioase pentru reconstituirea epocii brâncovenești, dovedindu-se valoroase atît prin spontaneitatea imaginilor surprinse pe viu, ce nu puteau fi redate cu aceeași precizie de instantaneu de către izvoarele interne, cît și prin detașarea lipsită de spiritul partizan ce le conferă un plus de credibilitate.

Răzvan Theodorescu a vorbit despre unele note istoriste în arta și cultura brâncovenească, pornind de la efigiile zugrăvite în 1694 în pronaosul bisericii mari de la Hurezi unde, prin texte de pisanie și portrete de strămoși, mai apropiați sau îndepărtați, Constantin Brâncoveanu evoca „dunga cea mare bătrînă și blagorodnă a rodului și neamului său". În felul acesta, din prima încăpere liturgică a edificiului pe care voievodul muntean și l-a dorit ca necropolă a dinastiei și voise s-o întemeieze cu fastuoasa ostentație — la un moment de zenit al cîrmuirii, aflat în pace cu Sublima Poartă și cu Habsburgii ce aveau să-i acorde curînd titlul de „Reichsfürst" — portretele Brâncovenilor, alc Cantacuzinilor, alc unor Basarabi sucombați din secolele XV—XVI, erau vizualizarea emfatică a unei genealogii nobiliare și justificare a cel puțin două acte cu substrat ideologic și extrem de grăitoare : purtarea numelui de „Basarab" de către Constantin vodă, ca și arborarea stemei cantacuzine, cu rapeluri imperiale a acvilei bicefale care străjuia, alături de corbul muntean, portalul de intrare în chiar pronaosul de la Hurezi.

Comentarea acestei legături voite, premeditate, cu o tradiție istorică veche de un secol și mai bine, privită ca o „istorie" justificatoare — în acest sens autorul a vorbit deja despre „istorismul" de esență barocă al veacului al XVII-lea românesc —, conduce către două zone distincte, dar mereu interferente, ale mentalului antic brâncovenesc : moștenirea bizantină și aceea basarabească. În acest sens au fost comentate în continuare mărturii diverse, precum texte tipărite sub Brâncoveanu, volume referitoare la istoria bizantină aflate în biblioteca principelui, prezența — în literatura și arta timpului — a modelului imperial care a fost Constantin cel Mare, galerii de efigii voievodale și boierești pictate în alte locuri ale Țării Românești înainte și după 1700 (Tîrgoviște, Potlogi — acestea încă inedite —, Surpatele, Brâncoveni).

www.dacoromanica.ro

Daniel Barbu a analizat modul de constituire a modelului artistic brâncovenesc, a cărui expresie exemplară este așezămîntul de la Hurezi. Trei factori au conlucrat la formarea stilului : domnia arhimandritul Ioan și echipa de zugravi condusă de Constantinos. A fost comentată în continuare funcția portretelor lui Brâncoveanu și raportul acestora cu sensul programului iconografic Prin intermediul efigiilor sale Brâncoveanu s-a străduit să se impună contemporanilor și posterității drept „marele ctitor" al țării. Această imagine ideală a domnului a contribuit la difuzarea în secolul al XVIII-lea a modelului brâncovenesc. A fost prezentat apoi un studiu cantitativ al monumentelor ctitorite în vremea lui Constantin Brâncoveanu și în secolul XVIII (perioada 1715—1820), întocmit după criteriul originii sociale a întemeietorilor. Astfel, între 1688—1714 domniei îi revin 13% din monumente, marii boierimi 35%, clerului (ierarhia și călugării) 25% iar stării a treia 27%. Între 1715 și 1820, procentele se schimbă în mod decisiv : domniei nu-i mai revine decît 1%, marii boierimi 22%, clerului 14% iar stării a treia 63%. Concluzia majoră este că noile clase în aflate ascensiune și mărturisind o puternică voință de afirmare socială sînt cele care au asigurat difuzarea și dăinuirea modelului artistic brâncovenesc. Ceea ce înseamnă, sub raportul mentalităților, că ele și-au declarat astfel atașamentul față de tradiția post-bizantină și ortodoxă, refuzînd valorile „moderne" pe care Europa occidentală începea să le propună cu tot mai multă stăruință lumii românești. Ctitoriile veacului al XVIII-lea muntenesc, replici mai mult sau mai puțin abile ale modelului hurezean, au jucat rolul unui factor de stabilitate dar au împlinit și o funcție de solidarizare a societății în jurul unui model de prestigiu care ajunge să reprezinte, din punct de vedere artistic și cultural, însăși tradiția medievală de care conștiința colectivă a românilor din veacul al XVIII-lea refuză să se despartă.

Pe marginea acestor referate, la dezbatere, au avut intervenții Eugen Stănescu, Sergiu Iosipescu, Mihai Moraru, Bogdan Murgescu, Eugenia Greceanu, Răzvan Theodorescu, Daniel Barbu, Andrei Pippidi, Florin Constantiniu, Alexandru Duțu.

Nagy Pienaru

ZILELE INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL" DIN IAȘI

Sesiunile științifice anuale ale institutelor de cercetare au reprezentat întotdeauna un moment important de bilanț și de punere în valoare a activității colaboratorilor acestora. Dar și pentru stabilirea de noi legături științifice de specialitate.

Pregătite cu deosebită atenție, cu dăruire chiar, Zilele Institutului de Istorie și Arheologie din Iași s-au bucurat de o largă participare atrăgînd, pe lîngă contribuția Facultății de profil din localitate și alte colaborări din Iași, din Capitală și din alte centre ale țării, precum și de peste hotare.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit în ședința plenară din dimineața zilei de 3 iunie de prof. dr. doc. Mircea Petrescu-Dîmbovița, directorul Institutului, după care și-au adus salutul rectorul Universității „A. I. Cuza", decanul Facultății de istorie și filozofie, alți oaspeți.

În plen au fost prezentate și cîteva comunicări, unele cu caracter general sau interdisciplinar : *Asupra metodei și certitudinii în istorie* (Mircea Voicana), *Schema ontologică fundamentală pentru o nouă viziune de filozofie a istoriei* (Victor Iliescu), *Dunărea în mitologia românească* (Romulus Vulcănescu), *Situația geo-politică și resursele „neatîrnării" românești, 1386—1486*, cu alte cuvinte în secolul marcat prin înscăunarea marelui Mircea Voievod și victoria de la Scheia a lui Ștefan cel Mare (Leon Șimanschi), *Anul 1859 în istoria patriei și a raporturilor internaționale* (Leonid Boicu), *Note și corespondențe americane despre români în anii crizei orientale, 1875—1878* (D. Vitcu), *Gh. I. Brătianu, Evoluții politice 1940—1944, după documente inedite din arhivele române și străine* (Gh. Buzatu). În continuare, lucrările sesiunii s-au desfășurat pe secții în zilele 3 și 4 iunie. Varietatea contribuțiilor și semnificația lor incită la o prezentare detaliată. În cadrul Secției de istorie veche au fost puse în lumină noi rezultate ale săpăturilor arheologice, însoțite uneori de considerații generale sau de bilanț. Remarcăm cercetările privind locuirile gravettiene și eneoliticul din spațiul est-carpatic prezentate de V. Chirica și St. Cucoș, sau investigațiile de pe șantierul Banca, din așezările de tip Starcevo-Criș, de la Poenești, Trestiana—Bîrlad și Lunca, jud. Neamț, din „dava" de la Poiana, din necropolele dacică și carpatică de la Văleni, jud. Neamț și Dămienești jud. Bacău, din așezarea și necropola de la Valea Seacă, la care și-au adus contribuția Ruxandra Maxim-Alaila, Magda și Adrian Mantu, Ionela Scorțanu, Eugenia Păpușoi, Gh. Dumitroaia, Silvia Teodor, Ion Ioniță, V. Ursachi, I. Mitrea, V. Palade. Raporturile traco-romane și sinteza daco-romană, legăturile cetăților pontice cu imperiul au fost abordate în comunicările *Octavianus și Rholes, Armamentul militarilor Daciei romane în lumina descoperirilor arheologice, Importuri romane în Dobrogea*

www.dacoromanica.ro

în sec. I-III (V. Lica, Liviu Petculescu, Octavian Bounegru). S-a reluat cu noi argumente problema răspîndirii elementului roman la est de Carpați, în primele secole ale erei noastre (V Mihăilescu Bîrliba). A stîrnit de asemeni un real interes comunicarea lui Silviu Sanie, *Dacia, zonă de interferență a principalelor curente spirituale mediteraneene*. S-au adus date inedite privind localizarea producției amforelor de tip Soloha I (Al. Avram), cunoașterea civilizației getodacice pe teritoriul județului Bacău (Viorel Căpitanu), răspîndirea fibulelor romano-bizantine din sec V-VII în spațiul carpato-dunărcano-pontic (D. Gh. Teodor) și complexul rupestru de la Dumbrăveni, jud. Constanța, datînd din sec. X-XII (Costel Chiriac). N-au lipsit nici investigațiile interdisciplinare: *Determinări arheobotanice preliminare pentru unele stațiuni arheologice din Moldova* (Felicia Monah). Un studiu istoriografic dedicat lui Gh. Brătianu a ridicat problema interpretării juste a etnogenezei românilor (N. Ursulescu).

Profesorul american de origine română Kenneth Honea a prezentat ca invitat noi metode de investigare arheologică cu radiocarbon. La Secția de istorie medie comunicările : *Cele „zece sate" ale fiilor pornicului Oană* (Corneliu Istrati, A. Macovei) și *Contribuții ale istoriografiei românești la cunoașterea obligațiilor fiscale din Moldova medievală* (M. Lazăr) au ridicat interesante probleme de istorie social-economică. Orașul Suceava a făcut obiectul unor investigații de demografie istorică privind evul mediu și epoca modernă (Emil Emandi, Ștefan Ceaușu). S-au discutat itinerariile lui Iancu de Hunedoara, 1441—1456 (Adrian Andrei Rusu). S-au făcut observații utile referitoare la tratatul moldo-polon din 4 aprilie 1459 sau privind sigiliul lui Mihai Viteazul (D. Agache. Gh. Pungă). Ștefan S. Gorovei a subliniat importanța cronicii paralele din 1733 ca reflectare a tendinței de unificare a istoriografiei naționale. Imaginea celuilalt a fost ilustrată prin contribuția lui Sergiu Iosipescu la cunoașterea și interpretarea relatării călătoriei prin Dobrogea și Moldova a lui François de Pavie, baron de Fourquevaux. Viorel M. Butnaru a prezentat două comunicări numismatice. O atenție particulară s-a acordat istoriei artei. Fie că s-a readus în discuție „clasul de zugrăvitură" de la Academia Mihăilcană, fie că s-a semnalat descoperirea unui exemplar de artă bizantină din epoca Paleologilor pe teritoriul românesc, sau o piesă de artă moldovenească necunoscută de la începutul sec. XVI. Și-au adus contribuția Ion I. Solcanu, Constanța Costea, Marina Sabatos. Epoca de luptă a lui Inochentie Micu Klein pentru drepturile românilor din Transilvania a fost abordată de Marius Porumb, din punctul de vedere al afirmării artistice naționale. În ce privește problematica de istorie modernă, s-au adus noi contribuții la istoria creditului în Moldova în sec. al XIX-lea (I. Kara) și s-au analizat opinii ale istoricilor străini despre viața politică din România modernă (Gh. Iacob, C. Turliuc)). Unirea Principatelor a făcut obiectul a două comunicări, prezentate de D. Ivănescu (*Un diplomat francez despre Unirea Principatelor Române*) și Steluța Mărieș (*Prusia și Unirea Principatelor Române în lumina unor documente inedite din arhivele din R. D. Germană*). A fost urmărit *Idealul de libertate și unitate națională la românii din nordul Moldovei sub Habsburgi*, de la răpirea Bucovinei la Marea Unire (M. Iacobescu). Preocupările de istorie contemporană au fost ilustrate prin comunicările : *Probleme ale păcii înainte de organizarea păcii, după documente americane, Țăranii și țărăniștii în viziunea istoricilor străini, Istoria românilor reflectată în arhiva diplomatului american Loland Harrison, România și soarta Poloniei în 1939, Școala Politehnică Gh. Asachi din Iași, 1937—1948*, susținute de M. Timofte, D. Șandru, Valeriu Florin Dobrinescu, A. Karetchi și Leon Eșanu, C. Cloșcă. Trei luări de cuvînt au fost dedicate evocării lui N. Iorga și Gh. I. Brătianu (Gh. I. Florescu, I. Agrigoroaiei, Al. Andronic). Ca o contribuție originală menționăm desfășurarea în cadrul Zilelor Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol a primei reuniuni științifice românești dedicată Bicentenarului Revoluției Franceze.

Organizat de colectivul pentru istoria culturii moderne de sub conducerea lui Al. Zub și prefațat de acesta, simpozionul *Revoluția Franceză în spațiul românesc* a prilejuit prezentarea a 12 comunicări de către Leonid Boicu, Ecaterina Negruți, Nicolae Liu, Gh. Platon, Mihai Dorin, I. Saizu, St. Lemny, Lucian Năstase, Al. Duțu, Dan Lăzărescu, Sorin Antohi, Al. Zub S-au abordat teme privind : ideologia și practica politică a Franței „noului regim" în sud-estul european, cu specială privire al spațiul românesc ; o participare din Țările Române la Revoluția Franceză ; de la căderea Bastiliei la primul text de retorică revoluționară în spațiul românesc ; societatea românească și ideile Revoluției Franceze ; ecouri ale Revoluției Franceze în publicistica românească din prima jumătate a sec. XIX, cu prilejul primului centenar al Revoluției (1889) sau la împlinirea unui veac și jumătate de la izbucnirea ei (1939), reflecțiile lui A. D. Xenopol. S-a corelat imaginea Europei în sud-estul continentului cu spiritul revoluționar de la cumpăna veacurilor XVIII—XIX, s-a evocat atitudinea emigrației față de pătrunderea Revoluției Franceze în spațiul românesc, s-au schițat legături între utopie și revoluție, s-au redefinit raporturile dintre ideologia revoluționară și discursul istoric în epoca renașterii românești. A urmat o dezbatere pe tema *Orizont teoretic și metodă în istoriografie*. Sesiunea a luat sfîrșit în după amiaza zilei de 4 iunie printr-o ședință plenară în care s-a prezentat un film color pen-

www.dacoromanica.ro

tru videocasetă cu aspecte de la șantierul arheologic Cotnari (comentariul Stela Cheptea, realizarea tehnică Gh. Buzatu). A fost comentată de asemenea, pe bază de diapozitive, Expoziția de pictură murală etruscă în grafica sec. XIX, Mainz, 1986, de către directorul Institutului, Mircea Petrescu-Dîmboviță, care a rostit și cuvîntul de închidere a sesiunii.

Desfășurate într-o atmosferă de elevată ținută științifică și încheiate cu un bilanț bogat, demonstrînd o activitate susținută pasionată și fertilă, Zilele Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" din Iași au reprezentat o certă contribuție majoră pe ogorul istoriografiei române contemporane.

Nicolae Liu

SESIUNEA „CONTINUITATEA ȘI ASCENDENȚA CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI LA DUNĂREA DE JOS".

În organizarea Asociației oamenilor de știință din R.S.R. — Filiala Galați, a Filialei locale a Societății de științe istorice, a Cabinetului Județean Galați pentru activitatea ideologică și politico-educativă, precum și a Inspectoratului județean Galați în ziua de 26 mai 1988 s-au desfășurat, în primă ediție, lucrările simpozionului interjudețean (Galați, Brăila, Tulcea, Constanța) cu tema „Continuitatea și ascendența civilizației românești la Dunărea de jos". În ședința plenară, care a avut loc în aula Facultății de mecanică a Universității din Galați, după cuvîntul de deschidere pronunțat de inspectorul școlar profesorul Mihail Brăilescu, dr. Constantin Enescu, directorul Cabinetului județean Galați al P.C.R., după care domnia sa a prezentat, în continuare, comunicarea *„Dezvoltarea economico-socială a județului Galați, strălucită confirmare a concepției științifice a tovarășului Nicolae Ceaușescu — secretarul general al partidului — cu privire la dezvoltarea armonioasă, echilibrată a tuturor zonelor țării.* În încheierea ședinței plenare, dr. Ion Chiper de la Institutul de istorie „Nicolae Iorga" a prezentat comunicarea *Locul portului Galați în cadrul transporturilor pe apă din România în anii '30 ai secolului al XX-lea.*

Sesiunea și-a desfășurat lucrările în trei secțiuni. Sub genericul „Coordonate ale dezvoltării istorice la Dunărea de Jos", la Cabinetul județean Galați pentru activitate ideologică și politico-educativă s-au prezentat comunicările Secțiunii I-a : *Straturi de cultură și straturi de limbă la Dunărea de Jos* (conf. univ. dr. Valentin Turlan, Universitatea din Galați); *Considerente cu privire la instaurarea în anul 1878 a administrației românești în orașele dobrogene de pe Dunăre/Tulcea, Hîrșova, Cernavodă/*(prof. Dumitru Sopu, Liceul industrial nr. 4 Constanța), *Reflectarea problematicii Dunării în raporturile interstatale în perioada 1878—1883, cu referiri la zona Dunării de Jos.* (lector univ. dr. Ion Șendrulescu, secretar al Societății de Științe Istorice din R.S.R.); *Preocupările politico-economice românești pentru valorificarea resurselor materiale ale Dobrogei între anii 1878—1890* (Angela Pop — Arhivele statului, filiala Constanța); *Cu privire la mișcarea muncitorească gălățeană în perioada interbelică* (Viorica Solomon — Arhivele statului, filiala Galați); *Aspecte ale mișcării muncitorești gălățene în perioada următoare realizării statului național unitar român* (Prof. Ana Popescu — Școala generală nr. 22 Galați); *Așezările rurale din nordul Dobrogei în lumina unui chestionar inițiat de Rezidența ținutului „Dunărea de Jos" în anii 1939—1940"* (Prof dr. Gheorghe Dumitrașcu — președintele filialei județene a Societății de Științe istorice din Constanța); *Permanențe și continuitate în zona Dunării de Jos în lumina cercetărilor arheologice din județul Brăila* (dr. Harțuche Nicolae, Muzeul Brăilei). La secțiunea a II-a, „Galați — vatră de cultură și civilizație românească" desfășurată în sala de festivități a Facultății de mecanică, s-au prezentat comunicările : *Cîteva date cu privire la ocolul Tîrgului Galați* (Stelian Iordache — Arhivele statului filiala Galați); *Știri inedite despre moșia Tîrgului Tecuci* (Paul Păltănea, Biblioteca V. A. Urechiă — Galați); *Orașul și portul Galați la sfîrșitul secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea în lumina izvoarelor narative* (Marieta Chiper — cercetătoare la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" București); *Minjina în contextul acțiunilor revoluționare de la 1848* (prof. Bădan Mariana — Școala generală din comuna Costache Negri — jud. Galați); *Aspecte privind contribuția gălățenilor la lupta poporului român pentru unitate și independență națională în epoca modernă* (Prof. Ghiță Nazare, Liceul industrial nr. 7 Galați); *Matricea stilistică a spațiului literar dunărean* (conf. univ. dr. Dumitru Tiutiuca — Universitatea din Galați); *125 de ani de la înființarea*

www.dacoromanica.ro

Societății Științifice a Medicilor din Galați (dr. Gabriel Comănescu, Policlinica Municipală Galați și prof. Stelian Iordache — Arhivele statului Galați); *Personalități medicale gălățene în secolul al XIX-lea* (dr. Chiril Baranetchi, președintele Filialei Galați a Societății de științe medicale din R.S.R.). În secțiunea a III-a „Dialectica local-național în evoluția istorică unitară a poporului român" desfășurată în amfiteatrul de științe sociale a Facultății de mecanică s-au prezentat comunicările *Grigore Antipa despre rolul Dunării în istoria poporului român* (conf. dr. dr. Valentin Țurlan — Universitatea din Galați); *Premize ale independenței economice în activitatea portului Galați în prima jumătate a secolului XIX-lea* (Margareta Guziec, Complexul muzeal Galați); *Lupta pentru cucerirea puterii politice în județul Brăila în toamna anului 1944* (Ionel Alexandru — Liceul industrial de marină Brăila); *Problema Dunării în cadrul tratatului de pace cu România din 10 februarie 1947* (Alexandru Duță, Arhivele statului, filiala Galați); *Naționalizarea, punct de pornire în construcția societății socialiste din România* (Dr. Traian Udrea — Institutul de istorie „Nicolae Iorga" București).

Lucrările simpozionului au adus contribuții prețioase, în unele cazuri inedite, privind istoria locală integrată în istoria poporului și a statului român. Se preconizează tipărirea comunicărilor într-o culegere purtînd genericul sub care s-a desfășurat sesiunea inaugurală.

Traian Udrea

A XI-A SESIUNE DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE ȘI REFERATE A INSTITUTULUI DE MARINĂ „MIRCEA CEL BĂTRÎN"

În zilele de 27—28 mai 1988 la Constanța sub auspiciile acestui important institut de învățămînt superior cu caracter militar s-a desfășurat cea de-a XI-a sesiune de comunicări științifice și referate. Manifestarea, care tinde a căpăta o frumoasă tradiție a reunit cadre didactice din învățămîntul superior și mediu și din gazdă, cercetători științifici, cursanți ai Institutului, cadre de specialitate.

În cele două zile de dezbateri, în cele zece secțiuni ale sesiunii au putut fi audiate un număr de 309 comunicări — aparținînd a 413 autori, lucru care reliefează dimensiunile majore ale manifestării în sine, larga audiență științifică și spirituală de care s-a bucurat. În sedința plenară de deschidere, desfășurată în dimineața zilei de 27 mai în frumoasa sală de ședințe a Rectoratului Institutului au luat cuvîntul comandantul instituției organizatoare, cpt. rg. I Constantin Pora, precum și viceamiralul Ioan Mușat, comandant al Marinei Militare, care au adresat celor prezenți un călduros cuvînt de salut din partea organizatorilor. În continuare, în ședința plenară de deschidere au luat cuvîntul cpt. rg. I Constantin Pora, cpt. Constantin Aurel, prof. univ. Mihai Georgescu, cpt. rg. II Nicolae Drăgoi, general-maior dr. ing. Ștefan Ispas. Dat fiind caracterul interdisciplinar al sesiunii comunicările cu profil de istorie au fost incluse la secțiunea II-a „Științe sociale și munca politico-educativă", secțiune la care în total au fost prezentate 24 expuneri. Au putut fi audiate astfel comunicările: *Valori social-politice ale socialismului științific* de conf. univ. dr. Ieli Elisabeta, Inst. Politehnic „T. Vuia"-Timișoara; *Contribuția cursului de economie politică și economie militară la dezvoltarea gîndirii economice a cadrelor militare* de col. dr. Gh. Anghel și cpt. Dumitru Nica, Academia Militară—București; *Instructajul metodic — formă eficientă de perfecționare a pregătirii cadrelor didactice militare și ajutoarelor acestora* de lt. col. Ion Cimpoeru și cpt. Gh. Diga; *Modalități de optimizare a raporturilor dintre cerințele de studiu și posibilitățile de asimilare în procesul de perfecționare a pregătirii cadrelor* de lt. col. I. Cimpoeru și cpt. Gh. Diga; *Însemnătatea europeană a revoluției române de la 1848* de dr. Alexandru Porțeanu, Institutul de istorie „N. Iorga" — București; *Din istoricul unității geniu marină* de Cornel Greavu, Muzeul Marinei Române—Constanța; *Informație istorică și potențial militar: noi surse externe asupra revoluției române de la 1821* de cerc. șt. Marian Stroia, Institutul de istorie „N. Iorga" — București; *Considerații privind analiza valorii* de col. Gh. Anghel și mr. Sorin Ionescu, Academia Militară, București; *Colaborarea marinei române cu marina sovietică în timpul războiului antihitlerist* de prof. Nicolae Bîrdeanu, Liceul „Matei Basarab" — București; *Considerații istorico-lingvistice privind termenul „mursa" din Țara Moților* de asist. univ. Dominuț Pădureanu, Institutul de Marină „Mircea cel Bătrîn" — Constanța; *Noi surse documentare privind începuturile jocului cu mingea în România* de asist. univ. D. Pădureanu; *Pagini din viața și creația lui Victor Vlad Delamarina*, de asist. univ. Sorin Berghian, Inst. Politehnic „T. Vuia" — Timișoara; *Autoimaginea sursă a imperialismului bizantin* de prof. Mihai Stamatescu, Liceul Industrial de Marină — Orșova; *Schiță cu privire la timp în domeniul militar* de Dumitru Popovici, Sibiu; *Istoricul*

www.dacoromanica.ro

minelor folosite în marina militară română (1877—1947) de Georgeta Boroandă, Muzeul Marinei Române; *În apărarea hotărîrii de la Alba Iulia* de cpt. Ioan Vlad, Brașov; *Indicatori ai integrării tinerelor cadre în viața unităților marinei militare* de lt. maj. Marian Sârbu, col. Ion Badea, Institutul de Marină „Mircea cel Bătrîn"; *Valențe educative ale Muzeului Marinei Române în dezvoltarea patriotismului revoluționar socialist, a dragostei față de marină la tînăra generație* de cpt. 3 Ioan Moldovan, Muzeul Marinei Române; *Aspecte privind constituirea și evoluția infanteriei marine române în perioada interbelică* de cpt. dr. Valentin Ciorbea, Institutul de Marină „Mircea cel Bătrîn"; *Fondarea și dezvoltarea portului Tomis între secolele VI î.e.n. — I î.e.n.* de cpt. dr. Valentin Ciorbea; *Rolul personalității în istorie în concepția W. Fr. Hegel* de asist. univ. George Șerban, Institutul de Marină „Mircea cel Bătrîn"; *Personalitate și determinism social în concepția lui Dumitru Drăghicescu* de asist. univ. Vasile Nazare, Inst. de Marină „Mircea cel Bătrîn"; *Eficiența economică a timpului* de asist. univ. Ion Mincu, Inst. de Marină „Mircea cel Bătrîn". După cum se vede din enumerarea de mai sus, comunicările prezentate la secțiunea a II-a au îmbrățișat un larg evantai tematic, între subiecte aflîndu-se evenimente de importanță majoră pentru istoria națională, (revoluțiile de la 1821 și 1848, actul de la 1 Decembrie 1918), probleme legate de istoricul marinei române, de evoluția socială și economică a unor regiuni ale patrici. Cu ocazia sesiunii, participanții au putut lua cunoștiință de frumoasa bază materială a Institutului, iar după amiaza zilei de 28 mai organizatorii au oferit o frumoasă croazieră pe Marea Neagră cu nava școală bricul „Mircea", excelent prilej de revedere a remarcabilelor realizări din anii socialismului pe litoralul Portului Euxin. Prin ținuta științifică a dezbaterilor, prin frumosul schimb de idei inaugurat, ca și aria tematică extrem de diversificată, manifestarea la care ne-am referit s-a înscris ca un moment notabil în procesul de perfecționare și progres al învățămîntului superior și cercetării științifice din țara noastră.

Marian Stroia

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

Dr. CONSTANTIN OLTEANU, *Evoluția structurilor ostășești la români*, Edit. Militară, București, 1986, 287 p.

În istoriografia militară românească, dr. Constantin Olteanu s-a impus prin contribuțiile sale de înaltă valoare științifică (între ele amintim, în primul rînd, *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, Edit. Militară, București, 1979, 530 p.), care au relevat deosebitele sale calități de informație și analiză. Preocupat în egală măsură de aspectele teoretice și de cele concret-istorice ale fenomenului militar, dr. Constantin Olteanu a oferit nu numai reconstituiri și analize de mare rigoare ale desfășurărilor militare din trecutul românesc, ci și ample deschideri în sfera generalizărilor, în măsură să integreze aspectele și momentele istoriei militare a poporului român în contextul istoriei militare universale.

Lucrarea pe care o prezentăm aici se înscrie acelorași preocupări de a studia organizarea militară românească în evoluția ei istorică la două nivele : al evenimentului și al structuralului. Ultimul termen reclamă cu necesitate o precizare : s-a remarcat cu dreptate că „o definiție a conceptului de structură, care să cuprindă toate definițiile particulare nu există" (Michael Opitz, citat de C. I. Gulian, *Marxism și structuralism*, Edit. Politică, București, 1976, p. 13), astfel că se vorbește, în genere, de structuralisme și nu de structuralism. Scrierile lui C. Lévi-Strauss, M. Foucault, U. Eco etc., pentru a aminti numele cele mai ilustre, au dat exemple de abordări structuraliste dar nu o concepție unitară a structuralismului.

Dr. Constantin Olteanu a știut să evite capcanele analizelor structuraliste ; bazîndu-se pe concepția materialismului istoric, el pornește de la conceptele de sistem și structură, clar definite : „în timp ce sistemul este un ansamblu de elemente corelate, structura reprezintă modul de organizare a sistemului, rețeaua de relații de interdependență" (p. 14) pentru a aplica apoi cele două concepte în domeniul militar : „Prin structură militară se înțelege modul de organizare internă a sistemului militar în ansamblu și a fiecărei componente a acestuia, ordinea specifică în care sînt legate elementele sistemului militar, interdependența elementelor respective pentru ca sistemul să constituie un tot unitar" (p. 15—16) iar „Structurile militare (macro și micro), începînd cu potențialul militar al unui stat, cu sistemul forțelor și mijloacelor destinate luptei armate, se integrează în cele economico-sociale generale, cărora le aparțin și pe care le slujesc, și, într-o arie mai restrînsă, se înscriu domeniului militar" (p. 16).

Complete și limpezi, cele două definiții servesc autorului ca excelente mijloace de investigație a structurilor militare românești de la geto-daci pînă în zilele noastre. Marele avantaj teoretic și metodologic al acestor definiții este de a corela permanent instituțiile militare cu ansamblul factorilor de dezvoltare economică și socială a societății și de a urmări aceste instituții în dinamica lor istorică. Pe fundalul întregii cercetări se proiectează principiul enunțat de Fr. Engels : „Nimic nu depinde atît de mult de condițiile economice decît tocmai armata și flota. Înzestrarea cu armament, efectivele, organizarea, tactica și strategia depind înainte de toate de treapta la care a ajuns în momentul respectiv producția și mijloacele de comunicație" (Fr. Engels, *Opere militare alese*, vol. 1, Edit. Militară, București, 1962, p. 12).

Această viziune, care se impune astăzi tot mai mult în istoriografia militară — probă concludentă a validității și fecundității concepției materialist-istorice — conferă cărții dr. Constantin Olteanu o remarcabilă actualitate științifică. Cine urmărește evoluția cercetărilor de istorie militară constată de îndată deplasarea efortului de investigație de la reconstituirea confruntărilor militare la analiza relațiilor dintre organizarea militară și modul de purtare a războiului, pe de o parte, și societatea în care ele se integrează, pe de alta ; război și societate ; armată și societate, acestea sînt binoamele care polarizează astăzi cu precădere interesul istoriografiei militare (este îndeajuns să menționăm lucrările lui Philippe Contamine, citat și în lucrarea prezentată aici pentru a ilustra această direcție de cercetare).

Dr. Constantin Olteanu a făcut din relația societate-structură militară temelia întregii sale lucrări, explicitînd această relație în prima parte a lucrării, consacrată considerațiilor generale asupra structurilor militare, pagini dense, cu ample și înnoitoare deschideri teoretice, pentru orice alte cercetări în acest domeniu.

Evoluția structurilor ostășești la români este urmărită de-a lungul a patru perioade : din cele mai vechi timpuri pînă la începutul epocii moderne ; de la revoluția din 1821 pînă

„Revista de istorie", tom 41, nr. 11, p. 1131—1137, 1988

www.dacoromanica.ro

la făurirea statului național unitar român; perioada interbelică; perioada revoluției și construcției socialiste.

Autorul, la curent cu cele mai noi concluzii ale istoriografiei militare românești și străine, dă astfel o imagine sintetică a evoluției organizării militare a societății românești de la îndepărtatele ei origini și pînă în zilele edificării societății socialiste multilateral dezvoltate punînd în lumină perfecta continuitate a acestor structuri, legăturile lor genetice, originalitatea lor — expresie a forței de creație a poporului român —, interferențele rezultate din similitudinile condițiilor istorice de dezvoltare și din relațiile întreținute de români cu alte popoare. Se desprinde concluzia că întreaga noastră organizare militară a fost subordonată efortului de apărare a independenței naționale și a integrității teritoriale, că acest efort a mobilizat toate resursele materiale și morale ale românilor, în forme, condiționate istoric, ale războiului întregului popor pentru apărarea patriei.

Din analiza atentă a dr. Constantin Olteanu se degajă caracterul organic al raporturilor de determinare dintre structurile economico-sociale ale societății românești și cele militare, ceea ce explică perfecta lor adecvare la realitățile și necesitățile de apărare ale poporului român. În lumina acestei constatări fundamentale, structurile militare din perioada revoluției și construcției socialiste — caracterizate printr-o bogăție de elemente calitative noi, generate de noua orînduire — se plasează în desfășurarea unui proces istoric de durată multimilenară. Doctrina militară și sistemul de apărare națională a Românici socialiste, astfel cum ele au fost elaborate și definite de președintele Nicolae Ceaușescu reprezintă o admirabilă sinteză între o valoroasă tradiție de organizare și gîndire militară și exigențele politice și militare ale epocii contemporane. Este puternic relevată legătura dintre principiile de bază ale politicii externe a țării noastre, în primul rînd apărarea independenței și suveranității naționale, și sistemul de organizare a puterii militare, legătură ce decurge din principiul că apărarea independenței este cauza întregului popor român.

Există în cartea dr. Constantin Olteanu o multitudine de observații, concluzii și sugestii deopotrivă de interesante pentru istoricul militar ca și pentru istoricul oricărui alt aspect al evoluției societății românești.

Plasat într-un spațiu de mare însemnătate economică și strategică în care s-au întîlnit expansionismele concurente ale marilor puteri vecine, poporul român a fost constrîns să ducă o permanentă luptă de apărare nu numai a teritoriului și instituțiilor sale politice, ci și a propriei sale identități naționale. Pașnic prin structura psihică (cf. N. Iorga, *„Războiul" și „pacea" în sufletul românesc*, în *Sfaturi pe întunerec*, vol. II, București, 1940, p. 149), poporul român a fost angajat în numeroase confruntări militare pentru apărarea teritoriului național și a independenței sale. Acest susținut efort defensiv și-a pus pecetea asupra tuturor sferelor vieții sociale, astfel că, dincolo de structurile militare, cercetarea dr. Constantin Olteanu aruncă lumini pentru înțelegerea și altor fenomene, evenimente și structuri ale societății românești.

Prin ampioarea informației, articularea demersului investigator și soliditatea concluziilor, cartea dr. Constantin Olteanu întrunește toate calitățile unei lucrări de referință.

Ion Apostol

IACOB MÂRZA, *Școală și Națiune (Școlile de la Blaj în epoca renașterii naționale)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1987, 238 p.

Eruditul cercetător Iacob-Mârza, înzestrat autor al mai multor studii cu profil de istoria culturii transilvănene, a realizat de curînd o frumoasă și utilă lucrare de sinteză privind instituțiile de învățămînt din focarul de lumină ce l-a constituit Blajul pentru români în epoca redeșteptării lor naționale în prima ei etapă de afirmare din epoca luminilor și pînă la revoluția de la 1848.

Autorul face, inițial, considerațiile bibliografice necesare asupra temei luate în studiu, parcurgînd cu competență istoriografia problemei, plasată în cadrul ei istorico-politic firesc. Aplecîndu-se cu migală asupra începuturilor învățămîntului românesc din Transilvania, I. Mârza atribuie, cu drept cuvînt, întemeierea școlii de la Blaj succesului luptei de emancipare dusă de Inochentie Micu-Klein, adevărat deschizător de drumuri al iluminismului autohton. Importanța momentului 1754 de înființare a primelor școli blăjene în timpul episcopatului lui Petru Pavel Aron este în mod just subliniată de autor, deoarece atunci s-au pus bazele învățămîntului mediu românesc din Transilvania. Concomitent se înregistrează și o dezvoltare

www.dacoromanica.ro

însemnată a învățămîntului sătesc din provincia intra-carpatică, statistica din 1765 semnalînd existența a 65 de școli răspîndite în area Făgărașului, Sibiului și în cîmpia transilvană. Alte izvoare menționează asemenea instituții și în zonele Oradei, Hunedoarei, Albei Iulia, ca și în regiunile grănicerești din jurul Bistriței și Năsăudului.

După ce a fixat astfel locul școlilor blăjene în contextul procesului educativ al românilor transilvăneni — deoarece complexul instituțional din vestitul centru de cultură autohtonă a constituit pînă în 1812 singura școală de învățămînt mediu de pe cuprinsul „Marelui Principat al Ardealului" — autorul se ocupă de evoluția celor patru instituții de învățămînt de la Blaj : școala de obște ; școala latină (gimnaziul) ; seminarul din mănăstirea Sf. Treime (crăiesc) ; seminarul Bunei Vestiri (diecezan). Prima din ele, ale cărei cursuri (citit, scris, cîntări etc.) s-au predat numai în limba română, corespunzînd unui învățămînt elementar avea un ciclu de 3 ani destinat pregătirii viitorilor dascăli de la școlile sătești, funcționînd cu un director — catehet și 4 profesori. Cea mai frumoasă etapă din existența școlii, consideră I. Mârza, aparține epocii directoratului lui Gheorghe Șincai (între 1782—1794). Gimnaziul sau „școala latină" — deoarece cursurile erau predate în această limbă clasică ca în instituțiile de învățămînt similare din Imperiul habsburgic și restul Europei — inițiа pe elevi în gramatică, retorică, poezie, etică, logică, filosofie și matematică ; din rațiuni politico-administrative în gimnaziu s-au predat și limbile germană și maghiară, necesare viitorilor funcționari ai aparatului de stat ce promovau cursurile acestei instituții de învățămînt. În sfîrșit cele două seminarii (crăiesc și diecezan) aveau menirea de a instrui pe viitor clerici, I. Micu-Klein și P. P. Aaron izbutind să înlăture nefasta tendință de acaparare a acestui învățămînt teologic de către călugării iezuiți din Cluj. Autorul cărții analizează apoi, cu multă scrupulozitate, modul de conducere al școlilor și raporturile ei cu autoritățile guberniale și aulice, starea materială (venituri, stipendii, fundații ș.a.) și organizarea învățămîntului (clasele și structura lor ; anul școlar ; orarul ; examenele ; bursele în străinătate). În capitolul dedicat profesorilor școlilor I. Mârza relevă raportul indisolubil existent între aceștia și istoria națională a perioadei (1754—1848) precum și implicarea directă a cadrelor didactice în viața culturală, politică și religioasă a națiunii române. Autorul ține să sublinieze faptul că profesorii „au dat dovadă, atunci cînd istoria și poporul au cerut-o, de un militantism cultural și revoluționar, remarcîndu-se, cu puține excepții, ca promotori ai vieții culturale și naționale, dînd obolul talentului lor pe tărîm școlar și științific, în domeniile vieții publice, chiar și în sfera misionarismului cultural în afara granițelor principatului transilvănean". Autorul face apel, în cursul expunerii sale la grafice sugestive, spre a analiza proveniența geografică a profesorilor (cei mai mulți recrutîndu-se din localitățile actualului județ Cluj), originea lor socială, pregătirea profesională (unii fiind absolvenți ai instituțiilor de învățămînt superioare de la Roma, Trnava, Bratislava, Buda, Lvov, Kiev sau Viena) activitatea didactică depusă (materiile de predare), salarizarea (asigurată de episcopia Făgărașului), activitatea științifică și culturală (realizări în domeniul educației și publicisticii), activitatea social-politică (dorința de a asigura emanciparea poporului român și soliditatea instituțiilor sale reprezentative, școala și biserica, asigurarea învățămîntului în limba maternă, militantism pentru obținerea de drepturi politice, condamnarea iobăgiei). În capitolul tratînd „Conținutul învățămîntului", I. Mârza enumeră materiile și modul lor de predare, pe prim plan evidențiindu-se teologia și științele umaniste (gramatica, retorica, poezia etc.), un rol deosebit avîndu-l istoria (deși redusă mai mult la dimensiunile ei „evenimențiale" și la ilustrarea rolului personalităților) și geografia. Științele exacte (cu precădere matematica și fizica) ca și logica și filozofia n-au fost absente din programa analitică, iar mai tîrziu este întîlnită chiar predarea unor noțiuni de jurisprudență. Edificatoare pentru literatura didactică europeană sau autohtonă folosită în predarea cursurilor rămîn — după cum atestă judicios autorul — cataloagele de cărți ale bibliotecilor gimnaziale, ale profesorilor și chiar ale elevilor. I. Mârza analizează mai departe structura populației școlare pe baza unor grafice semnificative relevînd în primul rînd proveniența geografică a elevilor, prezența numeroasă a celor din comitatul Alba de Jos și unitățile administrative învecinate (Cluj și Turda) fiind evidentă. „Mobilitatea socială" a elevilor este ilustrată prin apartenența lor la diferite pături și grupuri ale societății, predominant ca sursă rămînînd mediul rural ; elevii provenеau îndeobște din familii de preoți și de țărani liberi, de militari și comercianți, în sfîrșit din mica nobilime românească. În ceea ce privește numărul celor ce au frecventat școlile din Blaj în epoca renașterii naționale, el a fost calculat de către autor ca totalizînd cifra de 10 780 elevi. Foarte interesantă este și ancheta întreprinsă de I. Mârza spre a depista diversele preocupări manifestate de elevi în sfera activității lor școlare și extra-școlare (lecturi, liste de cărți, biblioteci, colecții, reviste școlare, teatru), atestînd nivelul lor intelectual, relativ ridicat. Capitolul final al elaboratei cărți este dedicat rolului jucat de școlile de Blaj în formarea intelectualității românești transilvănene în epoca renașterii naționale. Autorul distinge în acest sens opera a două generații de profesori și elevi : cea iluministă, a creatorilor de cultură românească furnizoare a elitei mișcării centrate în jurul faimosului *Supplex*

www.dacoromanica.ro

Libellus Valachorum și cea liberal (romantică), care, în consens cu spiritul european contemporan, a pregătit sub aspect ideologic și organizatoric desfășurarea revoluției de la 1848. Cărții îi sînt anexate o bibliografie selectivă foarte necesară și un util rezumat în limba germană. Rod al unei munci stăruitoare prin despuierea atîtor fonduri arhivistice inedite supuse unei judicioase interpretări, noua lucrare a cercetătorului Iacob Mârza se impune prin seriozitatea analizei și importanța concluziilor, proiectind o lumină nouă și deosebit de interesantă asupra procesului de învățămînt al românilor din cel mai însemnat centru cultural al Transilvaniei într-o perioadă extrem de complexă și de frămîntată ce cuprinde o bună parte din veacul luminilor și din acel al revoluțiilor pentru afirmare socială și neatîrnare națională.

Paul Cernovodeanu

LIVIU MAIOR, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900 — 1914*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1986, 193 p.

Indiscutabil, mișcarea națională românească din perioada 1900—1914, decisivă prin finalitatea ei, a reprezentat o temă care a concentrat nu numai analize riguroase, eminamente științifice, dar și opinii sau caracterizări care au degenerat în controverse și polemici între foștii protagoniști și emulii sau partizanii lor de peste decenii. A fost o epocă dificilă, în care jocul incriminării și recriminării părea să deturneze energiile spre zone sterile și să neutralizeze esența nobilă a acțiunii în totalitatea ei. Liviu Maior se aplică asupra acestui subiect, surprinzînd structura și demarcînd cu discreție perenul de efemer. Valoarea teoretică și practică a mișcării naționale s-a tradus prin conturarea conceptuală a autodeterminării și identificarea instrumentelor de acțiune politică în măsură să valideze organizațiile politice românești ca singurele reprezentante ale națiunii noastre.

Capitolul I este o „Introducere" care reface traiectoria mișcării naționale din Transilvania după instaurarea pactului dualist din 1867 și urmărește destinele celor două modalități de tactică și atitudine în același timp, ale oamenilor politici români: activismul și pasivismul (dominant în a doua jumătate a secolului XIX).

Capitolul următor („Situația social-economică a românilor din Transilvania la începutul secolului al XX-lea") oferă orizontul economico-social care a condiționat mișcarea politică românească. Transilvania, ca și întreaga Transleithania, era o regiune agrară, în care majoritatea țărănimii, aflată la limita subzistenței, era formată din români. Instituțiile economice românești, băncile și organizațiile cooperatiste deși în situație de inferioritate față de cele maghiare și germane, au căutat să fortifice o burghezie rurală (în condițiile votului cenzitar, o garanție electorală), să mențină cel puțin învățămîntul în limba națională, asupra căruia guvernanții maghiari porniseră o veritabilă ofensivă (de exemplu: legea școlară a lui Albert Apponyi din 1907), să susțină intelectualitatea românească, element indispensabil luptei naționale (compusă mai ales din învățători, preoți, avocați, medici, ofițeri și o categorie relativ nouă, funcționarii bancari).

Capitolul III („Noul activism") revine asupra temei predilecte a lui Liviu Maior din această carte și anume, activismul cu întregul său impact asupra societății românești transilvănene. Adeziunea maselor populare la mișcarea memorandistă a demonstrat șansa amorsării unei activități politice cu suport popular. Politizarea maselor românești în spiritul idealurilor naționale a devenit, astfel, un obiect prioritar pentru liderii români. Condițiile pentru reluarea activismului erau o realitate. Existau două nuclee puternice ale neoactivismului: Arad (Nicolae Oncu, Mihail Veliciu, Ioan Suciu, Ștefan Cicio-Pop, Roman Ciorogariu, Petru Truția, Vasile Mangra), cu oficiosul „Tribuna poporului" (înființat în 1897) și Orăștie (Victor Bontescu, Nicolae Comșa, Aurel Cosma, Alexandru Vaida-Voievod, Aurel Vlad), cu purtătorul de cuvînt „Libertatea" (înființat în 1902). Grație activității ultimului grup neoactivist, Aurel Vlad a fost ales deputat în Parlamentul de la Budapesta, în 1903, fapt care a constituit un argument solid pentru reluarea activismului. În aceste circumstanțe s-a desfășurat Conferința Națională de la Sibiu, din ianuarie 1905, care a sancționat activismul ca nouă tactică politică și a remaniat Programul P.N.R. din 1881.

Un capitol substanțial îl constituie cel intitulat „P.N.R. între 1905—1914", care urmărește activitatea organizată a mișcării naționale românești, după deciziile istorice de la Sibiu pin 1905. Desigur, în condițiile menținerii unui regim electoral discriminatoriu reglementat prin Legea electorală din 1874, succesele candidaților P.N.R. nu au fost în măsură să modifice dispunerea forțelor politice din Ungaria (1905 — 8 deputați, 1906 — 14 deputați, 1910 — 6 deputați). De aici a rezultat necesitatea concertării acțiunilor parlamentare cu celelalte naționalități, sîrbii și slovacii, idee viguros susținută de adepții neoactivismului. Totuși, P.N.R. și-a

www.dacoromanica.ro

mobilizat întreg arsenalul de luptă parlamentară și extraparlamentară, în condițiile critice ale maghiarizării masive, urmărită cu perseverență de toate guvernele maghiare. S-au organizat acțiuni protestatare și de obstrucție parlamentară contra legilor școlare din 1907, contra proiectului de vot plural din 1908 și în favoarea acordării dreptului de vot universal. Campania pentru obținerea votului universal din 1908—1909, cu puternice reverberații în România a reprezentat un important beneficiu politic pentru mișcarea națională, prin detașarea de mitul bunului împărat, cultul imperial reținînd adoptarea de poziții tranșante ale P.N.R. În același interval, de mare incandescență politică, se situează rundele de convorbiri dintre fruntașii P.N.R. și politicienii maghiari din 1910—1911 și 1913—1914, determinate în parte de insistențele diplomatice ale Austriei și Germaniei care, indirect, urmăreau menținerea României, atît de sensibilă la suferințele fraților de peste munți, în sfera Triplei Alianțe. Tratativele, după cum prognozaseră o serie de fruntași români, au eșuat datorită poziției guvernanților maghiari pentru care maghiarizarea era elementul central al catehismului lor politic.

Ultimul capitol („Curente și tendințe în mișcarea națională") abordează o problemă care, timp îndelungat, a fost grevată de prejudecăți și anateme. De fapt, se analizează trei aspecte ale mișcării naționale transilvănene: federalismul, curentul reprezentat de *tinerii oțeliți* și modul de raportare a secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria la P.N.R. Franz Ferdinand, moștenitorul tronului, captase o serie de oameni politici la un prezumtiv program de guvernare, care se axa, în principal, pe federalizarea imperiului. Sinceritatea intențiilor arhiducelui sînt imposibil de apreciat. Principalul lider român, care aderase la politica cercului de la Belvedere, format după 1903, a fost Alexandru Vaida-Voievod. Dar cel care a surprins teoretic aceste tendințe politice, a fost Aurel C. Popovici, care în 1906, a publicat lucrarea *Statele Unite ale Austriei mari*. Ideile lui Popovici au fost respinse de mișcarea națională românească și, mai ales, de tinerii oțeliți, o grupare animată de Octavian Goga, Ilarie Chendi, Octavian Tăslăuanu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Ion Lupaș, Ion Agârbiceanu, Sextil Pușcariu. Aceștia s-au angajat după 1909 într-o polemică virulentă cu oficialitatea P.N.R., polemică ce s-a acutizat în 1910, prin excluderea formală a acestora din rîndurile partidului. Deși tinerii oțeliți se situau pe poziții avansate, combative, totuși mișcarea națională trebuia să acționeze unitar, sciziunile și acuzele reciproce fiind un aliat valoros pentru guvernele maghiare. Acest imperativ a fost rapid sesizat de cercurile politice din România, care l-au delegat pe Constantin Stere să medieze între cele două fracțiuni aflate în conflict. Concilierea a avut loc în 1912, deși opiniile tinerilor oțeliți au continuat să fie difuzate — este drept, într-un registru urban — de ziarul „Luceafărul" de la Sibiu. Tinerii oțeliți și atitudinea lor militantă au animat conștiința publică a românilor din Transilvania, acum definitiv atașată idealului unității naționale. Perioada antebelică asistă la un proces de emancipare a socialiștilor români din Transilvania, de sub seducția tezelor austro-marxiste, a căror supremă concesie în domeniul național erau autonomiile culturale. Mișcarea românească a socialiștilor se autonomizează în mod ascendent prin apariția periodicului „Adevărul" („Glasul poporului") și prin înființarea secției române a P.S.D.U. în 1905. Asistența acordată de mișcarea socialistă din România a fost unul din factorii care au „naționalizat" secția română și a creat premisele colaborării dintre socialiștii transilvăneni și P.N.R.

Clar scrisă și probînd o extraordinară putere de selecție a informațiilor, urmărind cu o logică imperturbabilă liniile de forță ale mișcării naționale transilvănene din perioada 1900—1914, cartea lui Liviu Maior deschide cercetării o problematică generoasă de investigație istorică, fiind în această direcție un punct obligatoriu de referință.

Ovidiu Bozgan

*** *Greece and Great Britain during the World War I*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1985, 257 p.

Studiile cuprinse în volumul de față reprezintă concluziile simpozionului organizat în decembrie 1983, de către Institutul de studii balcanice din Salonic împreună cu King's College din Londra. Atît simpozionul cît și studiile publicate au tratat colaborarea dintre Grecia și Marea Britanie în timpul primului război mondial, consecință a coincidenței de interese ale celor două state, manifestată mai ales după obținerea independenței de către statul elen. După cum afirmă directorul Institutului de studii balcanice chiar în prefața volumului, „politica britanică față de Grecia s-a bazat pe o evaluare a avantajelor de ordin geopolitic, care se puteau obține ca rezultat al prezenței factorului grecesc la confluența drumurilor strategice către Canalul Suez și Dardanele. Dar aplicarea acestei politici nu s-a bazat doar pe o permanentă prie-

www.dacoromanica.ro

tenie şi protecţie faţă de Grecia, adesea ea a fost legată de condiţiile specifice şi a constituit rezultanta presiunilor diplomatice care, în schimb, au provocat reacţii negative în interiorul ţării" (p. 7). De asemenea, interesele Angliei se legau şi de dezvoltarea generală în bazinul mediteranean şi, în special, de sistemul de relaţii dezvoltat de statul elen cu vecinii săi, aflaţi adesea în conflict. În consecinţă, volumul abordează o tematică largă, pornind de la consecinţele pe care le-a avut, nu atît în plan militar, cît mai ales în plan politic, solicitarea, de către Grecia, a unei misiuni militare engleze în vederea punerii la punct a apărării ţării, mai ales în domeniul naval. Începutul secolului al XX-lea a fost bogat în evenimente în această parte a lumii ; modificările politice intervenite favorizau o întărire a poziţiei britanice în zonă, necesitînd o prezenţă activă şi o implicare a Angliei în acţiunile desfăşurate, în acel moment, într-o serie de state ca : Grecia, Turcia, Serbia. Între acestea, viaţa politică elenă a oferit cele mai nimerite prilejuri, începînd cu participarea Greciei la războaiele balcanice şi sfîrşind cu implicarea sa directă în primul război mondial, după o perioadă de neutralitate. În studiile lor, autorii afirmă, nu o dată, faptul că în activitatea ei diplomatică legată de problema elenă, Anglia a profitat şi a influenţat unele evenimente politice de ordin strict intern (cum a fost, de exemplu, detronarea regelui Constantin, în iunie 1917), cu toate că ea aprecia situaţia Greciei în funcţie de situaţia generală din bazinul mediteranean. Asemenea caracterizări sînt făcute atît de către istoricii englezi, cît şi de cei greci, participanţi la simpozion. Astfel, în contextul unei prezentări mai largi a organizării apărării navale greceşti cu ajutorul Amiralităţii britanice în perioada 1910—1916, M. Pearton afirmă că, pentru Anglia „Grecia intra în planurile privind Mediterana doar marginal şi, de aceea, nu aveau importanţă atît forţele sale, cît mai ales posibilităţile oferite de poziţia sa geografică : o prezenţă austriacă la Salonic sau în insule ar fi constituit o ameninţare la adresa intereselor britanice la distanţă, care s-ar fi repercutat asupra forţelor existente în centrul strategic Malta" (p. 19).

Yannis C. Mourelos precizează, la rîndul său, că „destituirea regelui Constantin trebuie privită în contextul a două probleme de mare importanţă : a) participarea Greciei la război şi b) strategia marilor puteri în zonă. Relaţiile marilor puteri cu Grecia în perioada 1915—1918 sînt definite de exigenţele crizei europene ca şi de schimbarea situaţiei în Balcani, Mediterana estică şi în orientul Apropiat şi Mijlociu". Evenimentele din Grecia în această perioadă au fost consecinţa politicii generale urmate de Antantă în Mediterana estică. Realinierile internaţionale au avut, în această zonă sensibilă, un impact inevitabil asupra regatului elen. De fapt, marile puteri „urmărindu-şi propriile interese într-un moment de criză mondială, au jucat un rol activ în accentuarea dramei schismei naţionale greceşti, o problemă strict internă la origine. Comportamentul lor constituie un exemplu clasic al diplomaţiei inconsecvenţei şi de circumstanţă" (p. 131—132). H. Seton-Watson analizează politica Marii Britanii faţă de statele din sud-estul Europei, în condiţiile desfăşurării operaţiunilor militare din cadrul primului război mondial, în această zonă. În concluzie, el arată că „atitudinea oficială britanică faţă de problemele Balcanilor în această perioadă denotă o alternanţă a simpatiei şi înţelegerii faţă de Grecia şi Serbia în funcţie de prioritatea scopurilor Marilor Puteri Aliate şi, în permanenţă, determinată de apărarea intereselor imperiale" (p. 75). În cadrul acţiunilor desfăşurate de Anglia pentru a menţine ataşamentul Greciei,mai ales în condiţiile în care războiul deja începuse, C.M. Woodhouse analizează acţiunea de oferire a Ciprului, în 1915. Această acţiune a declanşat furtunoase dezbateri politice interne în ambele ţări, iar pentru Grecia a însemnat proiectarea sa în centrul atenţiei opiniei publice mondiale. Problema cipriotă este reluată de către C. Svolopoulos, în articolul său referitor la Tratatul de pace de la Lausanne. El concluzionează că „problema Ciprului a avut o strînsă legătură cu acţiunea de negociere de la Lausanne, nu în ceea ce priveşte conceptul de autodeterminare, ci pe baza acţiunilor politice pe termen scurt legate indisolubil de interesele strategice ale imperiului britanic" (p. 245).

La rîndul lor, istoricii greci abordează probleme legate de insulele din M. Egee în timpul primului război mondial şi atitudinea Marii Britanii faţă de această problemă. Analizînd încercările de rezolvare a situaţiei insulelor egeene ocupate de Grecia în timpul primului război balcanic, B. Kondis arată că diplomaţia elenă a aşteptat ca, în timpul negocierilor cu Turcia, să fie sprijinită de britanici. Londra nu a fost de la început fermă, încercînd să determine o neutralitate a Turciei, în cadrul conflictului mondial (deoarece adversitatea turcească ar fi însemnat ameninţarea intereselor engleze în M. Egee). Deabia după semnarea tratatului de alianţă dintre Turcia şi Germania, la 2 august 1914, „Londra a adoptat o poziţie progresească ferventă". De fapt, „englezii erau interesaţi în stabilirea păcii în zonă şi pentru ei nu conta dacă Turcia sau Grecia controlau insulele, atîta timp cît nici o mare putere nu putea obţine vreuna dintre ele" (p. 60). În studiul său. N. Petsalis-Diomidis analizează, în contextul acestei situaţii politico-diplomatice sinuoase, dificultăţi reale întîmpinate de statul elen în rezolvarea problemelor interne, cum a fost, de exemplu, finanţarea cheltuielilor militare, în această perioadă. Încercările diplomaţiei

www.dacoromanica.ro

elene de desfășurare a unor acțiuni proprii, de stabilire a unei cooperări zonale, de realizarea unor contacte și acțiuni comune cu unele state și popoare din zonă și, în acest context, a unei colaborări greco-armene în Asia Minor și Caucaz, sînt analizate, în studiul său, de către J. K. Hassiotis. Această tematică bogată indică faptul că simpozionul organizat, precum și volumul publicat, au urmărit realizarea unui schimb de opinii între experții greci și britanici; dialogul, chiar dacă nu a acoperit toate aspectele acestui deosebit de vast subiect, a făcut lumină asupra unor probleme. El a condus, de asemenea, la „reninnoirea interesului față de examinarea sistematică și obiectivă a relațiilor dintre cele două țări, în general, dar și în perioadele în care interesele lor au coincis și cînd ambițiile lor s-au intersectat pe țărmurile nord-estice ale Mediteranei".

Tatiana Duțu

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Valoarea temporală a informației cartografice.

Învățământul preuniversitar în Evul mediu.

Tratatul din 7 martie 1395: semnificația sa politică și cronologică.

Independența Americii Latine, marile puteri europene și S.U.A.

Nicolae Iorga și Revoluția franceză.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc.

Considerații privind cauzele prăbușirii Veneției.

Problemele învățământului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Renașterea națională — fenomen constitutiv al formării României moderne.

Preludii diplomatice ale unirii principatelor.

Concepții privind industrializarea țării în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Promovarea de către socialiștii români a idealului păcii la congresele internaționale.

Reacții în România față de atacarea Belgiei în 1914.

Un sprijinitor al cauzei unității naționale românești în S.U.A.: Theodore Roosevelt.

Legislația electorală în România după Marea Unire.

Poziția statelor europene față de războiul italo-etiopian văzută de diplomația S.U.A.

Opinii ale economiștilor români din perioada interbelică cu privire la încadrarea țării noastre în circuitul economic internațional.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A la victoria Națiunilor Unite.

RM ISSO 567—630

I. P. Informația c. 2612

43 856

www.dacoromanica.ro

Lei 15